

MUZEUM BUDOWNICTWA LUDOWEGO
PARK ETNOGRAFICZNY W OLSZTYNKU

ZESZYTY NAUKOWE

Rok 6 (2015) Zeszyt 6

FOLK ARCHITECTURE MUSEUM AND
ETHNOGRAPHIC PARK IN OLSZTYNEK

SCIENCE JOURNALS

Year 6 (2015) Journal 6

Rada Naukowa:

*prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk, dr hab. Anna Permilovskaya
dr hab. Ewa Stryczyńska-Hodyl, prof. dr hab. Anna Szyfer,
prof. dr hab. Jan Święch*

Redaguje zespół:

*Ewa Wrochna (redaktor naczelny), Bogdan Radzicki (redaktor naukowy),
Monika Sabljak-Oleńska (sekretarz redakcji), Wiesława Chodkowska*

Tłumaczenia:

*na język angielski: mLingua Centrum Tłumaczeń
na język rosyjski: PAROLES Biuro Tłumaczeń dr Iwona Borys*

Korekta:

Jolanta Weihs

Skład i opracowanie graficzne:

*Przedsiębiorstwo Poligraficzne **ArtPRINT** w Olsztynie*

Science council:

*prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk, dr hab. Anna Permilovskaya
dr hab. Ewa Stryczyńska-Hodyl, prof. dr hab. Anna Szyfer,
prof. dr hab. Jan Święch*

Pre-edited by:

*Ewa Wrochna (Editor-in-chief), Bogdan Radzicki (Academic editor),
Monika Sabljak-Oleńska (Editorial assistant), Wiesława Chodkowska*

Translation:

*to English: mLingua Centrum Tłumaczeń
to Russian: PAROLES Biuro Tłumaczeń dr Iwona Borys*

Proof-reading:

Jolanta Weihs

Composition and graphic design:

*Przedsiębiorstwo Poligraficzne **ArtPRINT** w Olsztynie*

Wydawca:

Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny
ul. Leśna 23, 11-015 Olsztyn, tel. 89 5192 164
www.muzeumolsztyn.com.pl, email: mbl@muzeumolsztyn.com.pl

ISBN: 978-83-943479-5-6

ISSN: 2083-5523

Nakład: 400 egz.

Olsztyn 2015

Szanowni Państwo

Szósty „Zeszyt Naukowy Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynie”, który mamy przyjemność oddać w Państwa ręce, dotyczy różnych aspektów ochrony i społecznej roli dziedzictwa kulturowego – zarówno w wymiarze lokalnym i konkretnym, jak też uniwersalnym.

Wiesława Chodkowska zajmuje się w swoim tekście zagadnieniami konserwatorskimi zabytkowej już kładki pieszej w Lidzbarku Warmińskim. Nawet tak bardzo lokalny i konkretny fenomen ujawnia swój szeroki, bo ogólnoeuropejski kontekst. Firma, która prawdopodobnie budowała lidzbarską kładkę, była światowym pionierem budownictwa opartego na żelbiecie. Sporo miejsca w tegorocznym „Zeszycie” poświęcamy problematyce turystyki historycznej i kulturowej. Traktują o tym dwa z publikowanych tekstów. Jakub Jagodziński podejmuje zagadnienie wykorzystania badań archeologicznych do rozwoju przemysłu turystycznego, a Joanna Sokal poddała wnikliwej analizie strategię rozwoju tworzone na różnych szczeblach organizacji samorządowej pod kątem występowania w nich pojęcia „turystyka historyczna” i terminów pokrewnych oraz roli im przypisywanej. Artykuł Moniki Sabljak-Oleńskiej prezentuje działania MBL-PE podejmowane na przestrzeni ostatnich lat w obszarze edukacji historycznej. Ciekawe zagadnienie porusza tekst Anny Wojszel poświęcony malowanym wiatom przystankowym na Warmii. Malowane przystanki, a raczej działania realizowane w związku z nimi stały się czynnikiem integrującym lokalne społeczności.

Mamy nadzieję, że zebrane w niniejszym tomie materiały staną się inspiracją nie tylko do refleksji nad współczesną kondycją dziedzictwa kulturowego, ale także do organizowania nowych praktyk w Państwa lokalnych środowiskach. Pozostaje więc tylko życzyć Państwu przyjemnej lektury.

Ewa Wrochna
Dyrektor Muzeum Budownictwa Ludowego
– Parku Etnograficznego w Olsztynie

Studia i artykuły

Turystyka historyczna na Warmii i Mazurach – między strategią a praktyką

Słowa kluczowe

Turystyka historyczna, turystyka archeologiczna, turystyka kulturowa, dziedzictwo kulturowe, dziedzictwo przyrodnicze, Warmia i Mazury.

Historia i kulturowe odmienności od zawsze były motorem ruchu turystycznego, nawet wówczas, gdy jeszcze nikt nie postrzegał go w ten właśnie sposób, a tym bardziej nie był on przedmiotem polityk społecznych i ekonomicznych strategii. Może zatem dziwić nieco fakt, że chociaż przemysł turystyczny od dziesięcioleci rozwija się w ogromnym tempie, to dopiero stosunkowo niedawno do dyskursów, nie tylko naukowych, ale także politycznych, weszły takie kategorie poznawcze, jak turystyka historyczna czy turystyka kulturowa, stając się tym samym zarówno przedmiotem naukowego poznania, jak i przedmiotem społecznych praktyk.

Przedstawiony tekst koncentruje się bardziej na aspekcie praktycznym niż teoretycznym. Skupiam się w nim bowiem na kwestii reprezentacji pojęcia turystyki historycznej i jego pochodnych w oficjalnych dokumentach instytucji samorządowych szczebla ogólnoregionalnego i lokalnego w województwie warmińsko-mazurskim. Region ten cechuje się szczególnym nagromadzeniem – i zarazem skomplikowaniem – różnych tradycji kulturowych, zarówno tych zastanych – ukształtowanych w ciągu wielu wieków jego historii, jak też tych, które są rezultatem migracji ludności.

Artykuł dzielę na trzy części: w pierwszej zajmę się pokrótce naszkicowaniem teoretycznej perspektywy społecznych praktyk związanych z turystyką historyczną; w drugiej poddam analizie wybrane dokumenty oficjalnego dyskursu regionalnego poświęcone jego rozwojowi pod kątem obecności w nich interesującej mnie tu kategorii; wreszcie w części trzeciej przyjrę się wybranym praktycznym realizacjom przedsięwzięć, które możemy zakwalifikować jako należące do interesującego nas tu obszaru praktyki społecznej.

Prezentowany tekst ma charakter wstępnego rozpoznania problematyki, która dotąd nie była szerzej podejmowana. Można też na niego patrzeć jako na pewne studium przypadku – koncentruje się bowiem na dokumentach wytworzonych w ramach jednego regionu.

Turystyka historyczna i jej kontekst

Współczesny dyskurs na temat turystyki obfituje w liczne klasyfikacje jej typów¹. Nie ma potrzeby ich szczegółowego przywoływania. Spróbuję jedynie przyrzeć się nieco aktualnym konceptualizacjom samej turystyki historycznej.

Pojęcie turystyki historycznej bywa w literaturze pojmowane w szerszym bądź węższym kontekście, odpowiednio zmienia się również jego pole semantyczne². W węższym rozumieniu turystyka historyczna łączona jest ze zwiedzaniem miejsc o znaczeniu historycznym czy też miejsc posiadających liczne zabytki materialne, a zatem zwraca się tu uwagę na jej behawioralny wymiar³. Żuromskaite w artykule *Przestrzeń historyczna w rozwoju turystyki kulturowej na Litwie* zaleca używanie terminu *turystyka historyczna* jedynie w kontekście miejsc bitew, rzemiosła, tragedii narodowych oraz innych wydarzeń, które miały wpływ na przebieg historii. W ujęciu tym zwraca uwagę pewien rys bierności – uczestnictwo w odkrywaniu „dawności” polega tu jedynie na oglądaniu i zwiedzaniu⁴.

¹ W. Gaworecki, *Turystyka*, Warszawa 2010; A. Kowalczyk, *Turystyka zrównoważona*, Warszawa 2010; A. Mikos von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen. Potencjał. Perspektywy. Podręcznik akademicki*, GWSHM Milenium, Gniezno 2008; J. Mokras-Grabowska, *Wykorzystanie kultury ludowej w turystyce – nieuchronna komercjalizacja czy „ostatnia deska ratunku”*, (w:) *Kultura i turystyka – razem, ale jak?*, red. A. Stasiak, WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 139-162.

² Turystyka historyczna jest jednym z nowszych zjawisk społecznych, które próbuje stać się osobną częścią turystyki kulturowej. W nauce angielskiej nie funkcjonuje termin turystyka historyczna, lecz *Heritage Tourism* – turystyka dziedzictwa, która wg definicji obejmuje kulturowe, historyczne i naturalne (przyrodnicze) zasoby, odzwierciedlające historię i przeszłość społeczeństw; zob. X. Jiang, *Heritage Tourism Planning Guidebook Methods for Implementing Heritage Tourism Programs in Sussex County*, Delaware 2008, s. 3-4. Szerzej na temat znaczenia terminu *turystyka historyczna* zob. A. M. von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen...*, s. 22-37.

³ Tak np. do rozumienia turystyki historycznej można odnieść zaproponowaną przez B. Marciszewską definicję turystyki kulturowej: „Turystyka kulturowa stanowi aktywność osób w ich miejscach pobytu turystycznego oraz podczas podróży z miejsca stałego zamieszkania, które pozwala na poznanie lub doświadczenie różnych sposobów życia innych ludzi – sposobów odzwierciedlających obyczaje społeczne, tradycje religijne, myśl intelektualną, dziedzictwo kulturowe i mające na celu zaspokojenie ludzkich potrzeb, pragnień oraz oczekiwań w zakresie kultury”, B. Marciszewska, *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki w Polsce*, „Problemy turystyki i hotelarstwa”, 2002, nr 3, s. 35. W podobnym sensie aktywność turystyczną ujmuję T. Jędrzyński, *Turystyka kulturowa*, Warszawa 2008, s. 10: „Głównym celem turystów jest zwiedzanie obiektów dziedzictwa kulturowego, zabytków architektury i miejsc związanych z ważnymi wydarzeniami i postaciami historycznymi, obiektów kultu religijnego, zespołów budownictwa wiejskiego i ośrodków sztuki ludowej, muzeów, skansenów itp.”.

⁴ B. Żuromskaite, *Przestrzeń historyczna w rozwoju turystyki kulturowej na Litwie (turystyka historyczna)*, s. 4-14, „Turystyka Kulturowa” 2009, nr 7, www.turystykakulturowa.org, dostęp: 4.07.2015. W takim rozumieniu pojęcia turystyka historyczna tworzone są liczne przewodniki turystyczne, zob. np. <http://www.jezioro.zegrzyńskie.pl/upload/File/katalogi/turystykahistorycznaPL1.pdf>, dostęp: 20.04.2016.

Szeroki kontekst pojęcia turystyki historycznej tworzą kategorie: *turystyka poznawcza*⁵ i *turystyka kulturowa*⁶. Turystyka poznawcza daje historycznej motywację – chęć poznania historii i przeszłości miejsca lub obiektu materialnego; turystyka kulturowa dookreśla sam przedmiot poznania – dziedzictwo kulturowe i życie kulturalne odwiedzanych regionów⁷.

Rozumienie turystyki historycznej jako pewnego typu aktywności stanowi jedynie jej wstępną charakterystykę. Poza wyżej wspomnianym jej czynnościowym aspektem, w teorii zwraca się uwagę na jej wymiar instytucjonalny – z jednej strony oraz na wymiar przedmiotowy, czyli sam zasób dziedzictwa kulturowego pojmowanego jako przedmiot działań turystycznych – z drugiej. Podkreśla się, że turystyka historyczna to pewna praktyka społeczna realizowana w przestrzeni historycznej, która obejmuje m.in. miejsca upamiętniające ważne zdarzenia polityczne, stanowiska archeologiczne, zespoły urbanistyczne miast, zamki, pałace, obiekty sakralne, parki i ogrody, uczestnictwo w imprezach oraz wydarzeniach kulturowych i historycznych⁸. Do obszaru turystyki historycznej zalicza się: turystykę ożywionej historii, turystykę folklorystyczną⁹, turystykę militarną, turystykę archeologiczną¹⁰, turystykę dziedzictwa kulturowego¹¹.

Istotne znaczenie w turystyce historycznej ma wymiar poznawczy – poszerzanie i zdobywanie wiedzy na temat miejsc, stanowiących obszar zainteresowań turysty. M. Rut uważa, że „turysta historyczny” musi posiadać podstawową wiedzę historyczną oraz cechować się cierpliwością¹², najważniejsze są dla niego miejsca nacechowane historycznością i dawnością¹³. Sam aspekt poznawczy nie wyczerpuje jednak obszaru

⁵ Turystyka poznawcza, często łączona bywa z turystyką kulturową oraz krajoznawstwem. Jej cechą jest chęć podróży przez turystę do miejsc, posiadających walory dziedzictwa, A. Kowalczyk, *Współczesna turystyka kulturowa – między tradycją a nowoczesnością*, (w:) *Turystyka kulturowa – spojrzenie geograficzne*, red. A. Kowalczyk, Warszawa 2008, s. 11.

⁶ Szeroką analizę różnych koncepcji turystyki kulturowej zaprezentował A. M. von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa – wokół definicji*, „Turystyka Kulturowa” 2008, nr 1, s. 4-21; omówienie literatury dotyczącej zakresu pojęciowego terminu *turystyka kulturowa* zob. A. M. von Rohrscheidt, *Bibliografia światowej i polskiej refleksji naukowej na temat turystyki kulturowej*, „Turystyka Kulturowa” 2012, nr 8, 79-112.

⁷ A. Kowalczyk, *Współczesna turystyka kulturowa...*, s. 14; zob. A. M. von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen...*, s. 52.

⁸ J. Krupa, B. Dec, *Rekonstrukcja wydarzeń historycznych jako produkt turystyczny i element promocji regionu. Przykłady z Podkarpacia*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Polski i jego znaczenie w turystyce*, red. J. Wyleżałek, D. Orłowski, Warszawa, 2011, s. 50.

⁹ J. Mokras-Grabowska, *Wykorzystanie kultury ludowej w turystyce – nieuchronna komercjalizacja czy „ostatnia deska ratunku”*, (w:) *Kultura i turystyka: razem...*, s. 139-162.

¹⁰ K. Kaczmarczyk, *Turystyka archeologiczna*, s. 4-13.

¹¹ Zob. I. Lipińska, *Turystyka dziedzictwa kulturowego – wybrane aspekty ochrony prawnej parku kulturowego*, „Turystyka Kulturowa” 2011, nr 3, s. 14-27, www.turystykakulturowa.org, dostęp: 26.09.2016; o problematyce definiowania turystyki dziedzictwa kulturowego zob. N. Gałuszka, *Turystyka dziedzictwa. Poradnik dla organizacji pozarządowych*, red. B. Kazior, K. Zaręba, Kraków 2008, s. 14-16; J. Mokras-Grabowska, *Zasoby kultury ludowej jako komponent przestrzeni turystycznej (Folk Culture Resources as a Component of Tourism Space)*, *Turyzm/Tourism* 2013, t. 23, z. 2, s. 47-53.

¹² M. Rut, *Turystyka kulturowa. Perspektywy rozwoju dla Pogórza Dynowskiego*, (w:) *Turystyka wiejska a ochrona środowiska i dziedzictwo kulturowe Pogórza Dynowskiego*, red. J. Krupa, T. Soliński, Dynów, 2011 s. 273.

¹³ Ibidem, s. 274. Moim zdaniem autor nie dostrzega złożoności terminów: *turystyka historyczna* i *turysta historyczny*. Wydaje się, że Rut sprowadza turystę do roli „gościa”, „zwiedzającego” ważne miejsca historyczne, który robi to w sposób nieświadomy, przy czym społeczność lokalna, zdaniem Rut, nie wpływa na proces poznawczy „gościa”, „zwiedzającego”.

rozumienia turystyki historycznej, zdaniem K. Rembowskiej, podkreślanie wymiaru poznawczego turystyki historycznej prowadzi do „muzealizacji” tego co historyczne i „instytucjonalizacji” historycznych atrakcji¹⁴. W konsekwencji tej krytyki podkreśla się rolę „osobistego doświadczenia” życia codziennego dawnych społeczeństw, zrozumienie przemian społecznych zachodzących w przestrzeni i czasie, odkrywanie materialnych śladów dawnych epok oraz samą ciekawość, z nastawieniem na jednostkowość i indywidualizm doświadczenia. To osobiste doświadczenie „dawności” – „historyczności” sprawia, że jednostka odkrywa swoje „ja”, własną przynależność kulturową i przestrzenną, kształtuje własną tożsamość i identyfikację z regionem (zwłaszcza dotyczy to ruchu turystycznego na poziomie lokalnym, mającego służyć poznaniu „małej ojczyzny”)¹⁵. A. Kowalczyk, skupiając swoją uwagę na turystyce militarno-historycznej, podkreśla funkcje turystyki historycznej: historyczno-edukacyjną, kulturalno-rozrywkową oraz przygodową¹⁶.

W dyskusji zwraca się również uwagę na podmiotowy aspekt aktywności turystycznej. Turysta dziedzictwa kulturowego, turysta historyczny, jest świadomy wartości odwiedzanych miejsc, nie uprawia tej specyficznej turystyki w sposób incydentalny ani okazjonalny. W kręgu jego potrzeb i zainteresowań (oprócz bazy noclegowo-gastronomicznej) leżą wszelkie atrakcje charakteryzujące się historycyzmem, folklorem itp., zabytki materialne stworzone przez człowieka; walory przyrodnicze, a co ważniejsze – społeczeństwo (społeczność lokalna, dawne społeczności), z którym nawiąże relacje¹⁷.

Ostatnim ważnym aspektem dyskusji wokół turystyki historycznej, na który chciałabym zwrócić uwagę, jest jej postrzeganie jako narzędzia do generowania nowego dziedzictwa kulturowego. K. Rembowska zwraca uwagę, że „turystyczny ogląd” jest pewną interpretacją dziedzictwa kulturowego, więcej nawet – w pewnym sensie – wytwarza on nowe dziedzictwo kulturowe¹⁸. Wskazują na to np. liczne rekonstrukcje tak obiektów, jak i wydarzeń historycznych (miasteczek, osad, krajobrazów, bitew, dawnego rzemiosła, obiektów archeologicznych i in.). W tym kontekście akcentuje się szczególnie

znaczenie tzw. turystyki eventowej¹⁹, przez którą rozumie się uczestnictwo turysty w festiwalach i festynach historyczno-archeologicznych oraz folklorystycznych, a także w coraz popularniejszych inscenizacjach historycznych bitew czy wydarzeń politycznych z dawnych epok.

Turystyka historyczna w regionalnych dokumentach strategicznych

Chciałabym teraz zająć się analizą sposobów funkcjonowania pojęcia *turystyka historyczna* i pojęć pokrewnych w lokalnym dyskursie publicznym, a właściwie w wybranym segmencie tego dyskursu, mianowicie w regionalnych i lokalnych strategiach rozwoju, czyli – przynajmniej teoretycznie – w podstawowych dla planowania rozwoju regionów, powiatów i gmin dokumentach wytwarzanych na potrzeby organizacji samorządowych różnego szczebla. Przedstawione opracowanie ma charakter studium przypadku, ponieważ przedmiotem mojej analizy będą dokumenty opracowane dla województwa warmińsko-mazurskiego. Oczywiście zdaję sobie sprawę z tego, że dyskurs publiczny obejmuje znacznie szerszy obszar niż przyjęty tutaj do analizy; takie jego elementy jak teksty publicystyczne, portale społecznościowe poświęcone turystyce kulturowej i historycznej, konferencje i inne, są równie ważnym jego elementem; pozostawię je jednak poza obszarem mojej analizy, ponieważ dokumenty oficjalne, wytwarzane przez instytucje samorządowe, konstytuują gospodarcze i polityczne ramy dla szeregu praktyk społecznych związanych z turystyką historyczną.

Analizowany materiał podzieliłam na trzy części – odpowiednio do poziomowi organizacji samorządowych, które je wytwarzają. Pierwszą warstwę tworzą strategie rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego. Tworzą one ogólne ramy polityk społecznych regionu i wyznaczają główne kierunki jego rozwoju. Stanowią również aplikację programów krajowych i europejskich do sytuacji społeczno-politycznej regionu. Średni poziom poddanego analizie dyskursu publicznego tworzą dokumenty opracowywane przez samorządy powiatowe. W województwie warmińsko-mazurskim mamy 19 powiatów i dwa miasta na prawach powiatu, co daje łącznie bazę 21 dokumentów. Najniższy poziom dyskursu tworzą dokumenty wytwarzane przez samorządy gminne (łącznie 116 gmin), jednak kwerenda tych materiałów ukazała, że temat turystyki his-

¹⁴ K. Rembowska, *Turystyka jako interpretacja dziedzictwa kulturowego*, (w:) *Eksploracja przestrzeni historycznej*, red. M. K. Leniartek, Wrocław 2008, s. 19-20.

¹⁵ „Rozpatrując zagadnienie dziedzictwa kulturowego i jego znaczenia dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, należy zwrócić uwagę na stopień przynależności członków (społeczności lokalnej czy regionalnej) do ich własnej zbiorowości. Rozumiem przez to oczywiście poczucie ich własnej tożsamości kulturowej”, za I. Kotowicz-Borową, *Wartości kulturowe obszaru Zielonych Płuc Europy jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki*, (w:) *Założenia Koncepcji - Zielone Płuca Europy. Materiały pokonferencyjne – Międzynarodowe Seminarium - Supraśl 30-31.03.2007 oraz Międzynarodowe Warsztaty - Wigry 27-29.06.2007*, Białystok, 2007, s. 74.

¹⁶ A. Kowalczyk, *Turystyka historyczno-militarna*, (w:) *Współczesne formy turystyki kulturowej*, red. K. Buczkowska, A. M. von Rohrscheidt, Poznań 2009, s. 288-290.

¹⁷ Zob. K. Przecławski, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków 2004, s. 113-122; A. M. von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen...*, s. 38-40; *Gnieźnieńskie Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej*, „Turystyka Kulturowa” 2014, nr 1, http://www.turystykakulturowa.org/pdf/2009_07_06.pdf, dostęp: 1.10.2016.

¹⁸ Zob. K. Rembowska, *Turystyka jako interpretacja dziedzictwa...*, s. 19-22.

¹⁹ Turystyka eventowa (wydarzeń kulturalnych) jest szczególnym rodzajem turystyki kulturowej. Turystyka eventowa nakierowana jest na uczestnictwo w wydarzeniach kulturalno-artystycznych, takich jak „teatralne, filmowe, kinowe, festiwalowe, karnawałowe, literackie, muzyczne, taneczne, fotograficzne, koncerty, widowiska, parady, fiesty, festyny, wystawy sztuki (w muzeach, galeriach i innych przestrzeniach), uroczystościach rozpoczynania i kończenia imprez sportowych, inicjatywach towarzyszących targom, targom oraz samym wystawom targowym, uroczystościach państwowych itd.”; za K. Buczkowską, *Kulturowa turystyka eventowa*, (w:) *Współczesne formy turystyki kulturowej...*, s. 95.

torycznej jest w nich niemal całkowicie nieobecny, co już samo w sobie wydaje się być ważną informacją. Dokumenty samorządów gminnych kwestię turystyki wiążą przede wszystkim z infrastrukturą, natomiast pojęcie *turystyki historycznej* jest im zupełnie nieznanne.

Do analizy wybrałam najświeższe dostępne dokumenty wytworzone przez samorządy regionu warmińsko-mazurskiego. Najczęściej odnoszą się one do lat 2010/2014-2020. Badania diachroniczne uwzględniające wcześniejsze dokumenty i pozwalające analizować zmianę dyskursu publicznego byłyby niewątpliwie bardzo wartościowe, przekracza to jednak ramy niniejszego artykułu.

W *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025* w zasadzie nie dostrzega się potencjału tkwiącego w dziedzictwie kulturowym i historycznym regionu. Turystykę wymienia wspomniany dokument w kontekstach:

- jako jedną z mocnych stron analizy SWOT²⁰;
- jako jedną z szans wymienianą również w analizie SWOT²¹.

Ani turystyka, ani turystyka historyczna i kulturowa w szczególności, nie znalazły jednak odzwierciedlenia w sformułowanych przez autorów dokumentu celach strategicznych rozwoju regionu, ani też w obszarach strategicznej interwencji. Może stało się tak dlatego, że dla regionu warmińsko-mazurskiego opracowano w roku 2010 specjalny dokument poświęcony wyłącznie rozwojowi turystyki – *Strategię rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego*, w którym jego twórcy sformułowali priorytetowe kierunki rozwoju turystyki i produktów turystycznych do 2020 r. Głównym zadaniem, jakie przyświeca autorom analizowanego tekstu, jest „uczynienie z turystyki wiodącej dziedziny gospodarki”²².

Strategia określa najbardziej dochodowe odmiany turystyki: turystyka aktywna (jeździectwo, żeglarstwo itd.) oraz turystyka ekologiczna, opierająca się na walorach przyrodniczych województwa i pozostająca w ścisłym związku z rozwojem agroturystyki. Chociaż w omawianym dokumencie dostrzega się i wskazuje walory i wartości tzw. antropogeniczne²³ i historyczne regionu, jednak to nie one – zdaniem twórców dokumentu

- stanowić mają podstawę budowania szerokiej oferty turystycznej²⁴. Autorzy *Strategii* stawiają na turystykę kwalifikowaną (aktywną), rozwijaną szczególnie w rejonach skupiających liczne akweny wodne.

Wśród walorów antropogenicznych regionu twórcy dokumentu wskazują na obiekty zabytkowe i właśnie w ich kontekście przywoływane jest pojęcie turystyka historyczna: „Obiekty zabytkowe wpisują się w niszę należącą do turystyki kulturowej, turystyki poznawczej, turystyki historycznej czy też szeroko ujmując problem turystyki krajoznawczej. Zgodnie z systematyką walorów krajoznawczych można je wpisać do grupy dóbr kultury obejmującej „zabytki architektury, budownictwa i urbanistyki, zabytki techniki, jak też uznać za „inne materialne dokumenty przeszłości”²⁵.

Wśród walorów zabytkowych, wspominanych w kontekście turystyki historycznej i kulturowej, autorzy strategii wskazują na: obiekty architektury obronnej (zamki gotyckie, fortyfikacje obronne z XIX i XX wieku), architekturę sakralną, dwory i pałace. W dokumencie podkreśla się również rolę imprez jako atrakcji turystycznych, jednak z turystyką historyczną wprost wiąże *Strategia* jedynie inscenizację bitwy pod Grunwaldem²⁶.

Z kolei w analizie wizerunku podkreśla się czyste, nieskażone środowisko, piękno przyrody i miejsce do wypoczynku jako najbardziej kojarzone atrybuty regionu. Zdaniem autorów strategii to właśnie wartości przyrodnicze powinny stanowić podstawę budowania marki województwa²⁷. Tymczasem już w analizie SWOT strategia wskazuje:

- *bogata, wykraczająca poza wymiar polski, historia;*
- *mieszanka kulturowa;*
- *atrakcje antropogeniczne: zamki gotyckie oraz warownie i umocnienia*²⁸.

Jednocześnie autorzy opracowania zwracają uwagę na słabe strony: „brak własnej, lokalnej oferty turystycznej; brak strategii promocji turystyki województwa”; jako obszar dający szansę rozwoju podaje się „wzrastającą świadomość znaczenia turystyki dla gospodarki regionu wśród mieszkańców województwa”²⁹.

²⁰ „Obszary przyrodnicze prawnie chronione oraz zabytki (...)”; „Bogactwo kulturowe i etniczne w tym różnorodność narodowa i etniczna”, „(...) potencjał dla inteligentnej specjalizacji (...)”, *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025*, s. 39, źródło: <http://strategia2025.warmia.mazury.pl/artykuly/72/strategia-2025.html>, dostęp: 17.12.2016.

²¹ „Dalszy wzrost popytu zewnętrznego na ofertę turystyczno-wypoczynkową regionu w ciągu całego roku”, ibidem, s. 40.

²² *Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego z dnia 28 września 2010 r.*, s. 51, www.zarabiaj-naturystyce.pl/component/rubdoc/doc/268/raw, dostęp: 1.10.2016.

²³ Walory i atrakcje antropogeniczne wymienione w strategii to: architektura obronna, architektura sakralna, dwory i pałace oraz imprezy jako atrakcje turystyczne, zwłaszcza inscenizacja bitwy pod Grunwaldem, *Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego...*, s. 18.

²⁴ „Możliwości rozwoju turystyki na Warmii i Mazurach wiążą się przede wszystkim z aktywnymi formami spędzania wypoczynku, co jest związane z powszechnym odbiorem regionu jako obszaru o wyjątkowych walorach przyrodniczych i krajobrazowych (Wielkie Jeziora Mazurskie). Jednocześnie występujące na tym terenie zabytki nie są kojarzone z województwem warmińsko-mazurskim (...). Co ciekawe, po odbytych wypoczynku turyści pamiętają głównie kontakt z naturą oraz czyste środowisko. Dominują wśród nich wypowiedzi związane z występującymi jeziorami i akwenami na żagle (38 proc.), w mniejszym stopniu z miastami czy innymi zabytkami. Stanowi to istotną wskazówkę dla projektowania polityki promocji turystycznej regionu”, *Warmia i Mazury 2020. Jaka droga rozwoju?*, s. 65, źródło: http://www.academia.edu/3413740/Warmia_i_Mazury_2020_Jaka_droga_do_rozwoju, dostęp: 7.01.2017.

²⁵ *Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego*, ..., s. 18.

²⁶ Inszenizacja bitwy pod Grunwaldem wymieniana jest jako wydarzenie kulturowe: *Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego*: „Szczególnymi atrakcjami kulturowymi są wydarzenia kulturalne – odbywające się liczne w regionie imprezy i festiwale muzyczne, kabaretowe itp. Głównym akcentem w tej sferze jest coroczna impreza na polach bitwy pod Grunwaldem – będąca inscenizacją XV-wiecznej bitwy z Zakonem Krzyżackim”, s. 20.

²⁷ *Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego*, ..., s. 44.

²⁸ Ibidem, s. 47.

²⁹ Ibidem, s. 47-49.

Według założeń *Strategii*, rozwój turystyki ma być realizowany w trzech nadrzędnych sektorach:

1. produkt turystyczny,
2. promocja,
3. zasoby ludzkie i struktury organizacyjne.

Dla sektorów tych określono również priorytety: „rozwój regionalnych produktów turystycznych; skuteczna promocja produktów turystycznych; rozwój aktywności społecznej i kadr oraz branżowych struktur organizacyjnych”³⁰.

Jako produkty podstawowe dla turystyki kulturowej regionu wytypowano:

1. budowle obronne Warmii i Mazur oraz
2. dwory i pałace Prus Wschodnich³¹.

Autorzy opracowania zdają się dostrzegać potencjał turystyczny jedynie w tych obszarach, które posiadają już pewnego rodzaju renomę, są miejscami atrakcyjnymi dla turysty, w ich obrębie odbywają się cykliczne imprezy w okresie wakacyjnym oraz są ośrodkami kulturowymi (muzea, izby pamięci itd.).

Widzimy zatem, że dokumenty strategiczne dla planowania rozwoju regionu przenika pewna ambitendencja. Dostrzeganie bogactwa dziedzictwa historycznego i kulturowego regionu nie idzie tu w parze z programem wykorzystania potencjału, jaki w tym dziedzictwie tkwi. Zasoby materialne (obiekty zabytkowe) są dostrzegane i ewidencjonowane, ale zarazem nie widzi się w nich tak naprawdę walorów, które mogą przyciągnąć turystów. To dlatego rozwój turystyki w regionie ma być oparty głównie na zasobach przyrodniczych. Paradoksalnym symbolem tej – w gruncie rzeczy chyba negatywnej – waloryzacji zasobów kulturowych i historycznych regionu jest podkreślanie eventu – inscenizacji bitwy pod Grunwaldem jako kluczowego, definiującego w pewien sposób region produktu turystycznego. Oczywiście jest jednak dla twórców *Strategii*, że nie można na trwającej kilka dni imprezie zbudować regionalnego przemysłu turystycznego. W konsekwencji, w analizowanym dokumencie, rozwój turystyki historycznej i turystyki kulturowej w zasadzie został zapoznany.

Turystyka historyczna w strategiach rozwoju samorządów lokalnych

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego jest 19 powiatów oraz 2 miasta na prawach powiatu. Strategie rozwoju tworzone są oddzielnie dla powiatów oraz miast powiatowych; Olsztyn i Elbląg – miasta na prawie powiatu, również mają swoje strategie rozwoju. Już wstępna analiza materiału pozwala podzielić dokumenty samorządu terytorialnego na pewne grupy. Po pierwsze widać sporą różnicę między dokumentami

³⁰ Ibidem, s. 54-65.

³¹ Ibidem, s. 55 i zwłaszcza 58-59.

opracowywanymi przez wielkie miasta regionu i jego pozostały obszar, dlatego też strategie Olsztyna i Elbląga przeanalizuję oddzielnie. Również powiat olsztyński, ze względu na silne powiązania z aglomeracją olsztyńską, należy wyodrębnić jako specyficzną jednostkę samorządu terytorialnego, jakościowo odróżniającą się od pozostałych. Ostatecznie uzyskujemy trzy grupy analityczne: wielkie miasta regionu; aglomerację olsztyńską i powiat olsztyński oraz pozostałe powiaty i miasta powiatowe.

Tabela 1– zestawienie analizowanych dokumentów

lp.	Nazwa dokumentu	Rok opracowania
1	<i>Strategia Rozwoju Powiatu Ostródzkiego do 2015</i>	2008
2	<i>Strategia Rozwoju Miasta Ostródy na lata 2006-2016</i>	2006
3	<i>Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu braniewskiego (do 2015, JS.). Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Braniewskim</i>	2003
4	<i>Plan rozwoju lokalnego miasta Braniewa do roku 2020 Strategia rozwoju miasta Braniewa do roku 2020</i>	2007 2007
5	<i>Plan Rozwoju Lokalnego Potencjału Powiatu Kętrzyńskiego z uwzględnieniem planowanych inwestycji na lata 2007-2013</i>	2007
6	<i>Strategia rozwoju miasta Kętrzyn</i>	2000
7	<i>Strategia Rozwoju Powiatu Piskiego 2013-2023</i>	2013
8	<i>Strategii Rozwoju Gminy Pisz na lata 2007-2015</i>	2007
9	<i>Zintegrowany program rozwoju powiatu węgorzewskiego na lata 2007-2015</i>	2007
10	<i>Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Węgorzewo do 2015 roku</i>	2000
11	<i>Strategia Rozwoju Powiatu Nowomiejskiego na lata 2007-2013</i>	2007
12	<i>Plan rozwoju lokalnego Nowego Miasta Lubawskiego na lata 2004-2013. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego</i>	2004
13	<i>Strategiczny plan rozwoju Powiatu Nidzickiego Strategia rozwoju turystyki Powiatu Nidzickiego</i>	2003
14	<i>Plan rozwoju lokalnego miasta i gminy Nidzica</i>	2004
15	<i>Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Działdowskiego</i>	2000
16	<i>Strategia rozwoju miasta Działdowo</i>	2000/2001
17	<i>Powiat Szczytno – prace studialne lokalnego potencjału gospodarczego (etap II – strategia rozwoju społeczno-gospodarczego)</i>	2003
18	<i>Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Szczytno na lata 2007-2013</i>	2007
19	<i>Strategia Rozwoju Powiatu Iławskiego na lata 2008-2015</i>	2008

lp.	Nazwa dokumentu	Rok opracowania
20	<i>Strategia rozwoju gminy Iława na lata 2000-2015</i>	2000
21	<i>Strategia rozwoju powiatu lidzbarskiego na lata 2001-2016</i>	2001
22	<i>Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Lidzbark Warmiński</i>	2007
23	<i>Strategia Powiatu Oleckiego na lata 2003-2015</i>	2003
24	<i>Strategia rozwoju gospodarczego miasta i gminy Olecko</i>	2000
25	<i>Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu elckiego do roku 2016</i>	2008
26	<i>Strategia zrównoważonego rozwoju Elku do roku 2016</i> <i>Program opieki nad zabytkami miasta Elk na lata 2015-2018</i>	2010 2015
27	<i>Strategia Rozwoju Powiatu Gołdapskiego</i>	2009
28	<i>Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Gołdap do roku 2025</i>	2013
29	<i>Uchwała nr XLII/328/2006 Rady Powiatu w Giżycku z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie zmiany programu „Uwarunkowania i Możliwości Rozwoju Powiatu Giżyckiego – Zintegrowany Program Zrównoważonego Rozwoju Powiatu”</i>	2006
30	<i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Giżycka</i>	brak
31	<i>Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu mrągowskiego na lata 2007-2020</i>	2007
33	<i>Strategia Rozwoju Mrągowa</i>	brak
34	<i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Bartoszyckiego</i>	2001
35	<i>Strategia Rozwoju Miasta Bartoszyce na lata 2009-2015</i> <i>Program opieki nad zabytkami gminy Bartoszyce na lata 2014-2017</i>	2009 2014
36	<i>Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Świątki na lata 2007-2013</i>	2007
37	<i>Plan Odnowy Miejscowości Barkweda na lata 2009-2015</i>	2009
38	<i>Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego z dnia 28 września 2010 r.</i>	2010
39	<i>Program rozwoju turystyki do 2020 roku [projekt] Warszawa, 2015</i>	2015
40	<i>Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2020</i>	2010
41	<i>Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2013-2016</i>	2013
42	<i>Strategia rozwoju Elbląga 2020+</i>	2010
43	<i>Strategia Trwałego Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Elbląskiego na lata 2007-2015</i>	2007
44	<i>Strategia rozwoju miasta – Olsztyn 2020</i>	2013

Analizę regionalnych strategii rozwoju przeprowadzę w oparciu o następujące kryteria:

1. występowanie bądź nie w analizowanych dokumentach pojęcia *turystyka historyczna*;
2. uwzględnianie bądź nie w strategiach dziedzictwa historycznego i kulturowego w budowaniu oferty turystycznej;
3. zakres odwołań do dziedzictwa historycznego i kulturowego: obiekty, wydarzenia, tradycje itp.
4. dostrzeganie bądź nie w badanych dokumentach *dziedzictwa historycznego* jako kapitału społecznego regionu.

Miasta na prawach powiatów: Olsztyn, Elbląg

Punktem wyjścia koncepcji rozwoju turystyki w Olsztynie jest, według autorów *Strategii rozwoju miasta – Olsztyn 2020*, istniejący już potencjał turystyczny poświadczany przez liczbę odwiedzających Olsztyn turystów³². Chociaż w dokumencie nie pojawia się sam termin *turystyka historyczna* to „walory historyczne” miasta i jego dziedzictwo kulturowe stanowią ważne elementy projektu – sytuowane jednak bardziej w sferze kapitału społecznego, tożsamości kulturowej czy promocji miasta, niż jako potencjał gospodarczy dla rozwoju przemysłu turystycznego.

„Olsztyn musi być (...) miejscem, z którym utożsamiają się ważne osobistości życia gospodarczego, politycznego, kultury czy sportu. Opierając się na dobrze znanych związkach z Miastem Mikołaja Kopernika, a także kompozytora Feliksa Nowowiejskiego i architekta Ericha Mendelsohna, można wskazać podstawę działań promujących zarówno naukę, kulturę, jak i samo miasto.

(...) promocję Olsztyna ukierunkowaną na kulturę i sferę społeczną, promocję Olsztyna w oparciu o jego historyczne położenie i spuściznę kulturową Warmii, inicjowanie, promocja i wspieranie kultury w celu rozwoju kapitału społecznego służącego integracji mieszkańców oraz podnoszenie wiedzy mieszkańców o historii i kulturze stolicy Warmii i Mazur – ten kierunek działań powinien objąć m.in. wprowadzenie do szkół nauczania o historii regionu, ścisłą współpracę z instytucjami zajmującymi się historią i kulturą regionu, promocję lokalnych obyczajów, rozbudowę oferty kulturalnej Olsztyna”³³.

³² *Strategia rozwoju miasta – Olsztyn 2020*, s. 16, źródło: http://bip.olsztyn.eu/bip/dokument/296556/xdv_752_13_w_sprawie_przyjecia_strategii_rozwoju_miasta_olsztyn_2020/, dostęp: 7.01.2017.

³³ Ibidem, s. 37.

Oto najbardziej charakterystyczne wypowiedzi przywołujące kontekst dziedzictwa historycznego. Próbując z tych niewielkich – w perspektywie całego obszernego dokumentu – wzmianek i przywołań wydedukować wizję wykorzystania dziedzictwa historycznego do tworzenia oferty turystycznej, trzeba by powiedzieć, że: po pierwsze opiera się ona na identyfikacji z miastem znanych postaci: Kopernik, Nowowiejski, Mendelsohn. Po drugie – wskazuje się jedynie ogólnie na historyczne położenia miasta na Warmii i potencjał tkwiący w jej dziedzictwie kulturowym. Bak tu jednak konkretnie, a sformułowanie jest zbyt ogólne, by mogło stać się podstawą bardziej szczegółowych programów rozwoju turystyki dziedzictwa czy turystyki historycznej. Na podkreślenie zasługuje jednak – po trzecie – zwrócenie uwagi na edukację i popularyzację dziedzictwa historyczno-kulturowego wśród mieszkańców miasta jako pewnego fundamentu dla tworzenia jego oferty kulturalnej. Już samo sformułowanie takich postulatów wydaje się być godne uwagi, ponieważ podstawowym aspektem turystyki historycznej jest – jak na to zwracałam wcześniej uwagę – poznanie i wiedza.

Elbląg stawia na przyszłość i wodę

W *Strategii rozwoju Elbląga 2020+* turystyka została ujęta jako jedna z regionalnych inteligentnych specjalizacji³⁴, stanowi ona „istotny element rozwoju regionu elbląskiego”³⁵. Elbląg, jak wynika z treści analizowanego dokumentu, stawia jednak na turystykę wodną:

„...położenie nad rzeką Elbląg czyni miasto dostępnym dla turystyki wodnej. W pobliżu zlokalizowany jest także unikatowy Kanał Elbląski. Na terenie Elbląga znajdują się mariny, przystanie motorowodne i kajakowe”³⁶.

W dalszej części *Strategii* dostrzega się również turystykę krajoznawczą³⁷. Turystyka historyczna nie jest przedmiotem uwagi autorów dokumentu; nie jest również postrzegana w nim jako kapitał mogący stanowić czynnik rozwoju przemysłu turystycznego, chociaż w walorach kulturowych i historycznych dostrzegają oni „silny potencjał turystyczny miasta”³⁸.

Na uwagę zasługuje podkreślenie przez elbląskich planistów konieczności wypracowania przez miasto własnego oryginalnego produktu turystycznego, którego ono dotąd nie posiada. W koncepcji tego produktu zwrócono uwagę na to, że celem wyjazdów turystycznych coraz częściej „nie jest »zobaczenie« miejsca, ale »przeżycia« związane z nim”³⁹.

³⁴ *Strategia rozwoju Elbląga 2020+*, s. 13: „W strukturze gospodarczej Elbląga wyróżniają się branże: meblarska, spożywcza, turystyczna wpisujące się w regionalne inteligentne specjalizacje”.

³⁵ Ibidem, s. 27.

³⁶ Ibidem, s. 13.

³⁷ Ibidem, s. 15.

³⁸ Ibidem, s. 25.

³⁹ Ibidem, s. 17.

Elbląski produkt turystyczny – zdaniem twórców *Strategii* – powinien być „oparty na synergii potencjałów poszczególnych części regionu pod względem walorów przyrodniczych, historycznych, architektonicznych i kulturowych”⁴⁰.

Zatem, chociaż nie można powiedzieć, że analizowany dokument jest całkowicie obojętny na walory dziedzictwa historycznego miasta i regionu, to jednak wyraźnie potencjał rozwojowy lokalnej turystyki wskazuje w innych obszarach: walorach krajozawczych oraz zasobach wodnych regionu.

Powiat olsztyński i aglomeracja olsztyńska

Analizę strategii rozwoju powiatu olsztyńskiego postanowiłam przeprowadzić oddzielnie, ze względu na jego szczególną rolę w strukturze samorządowej województwa oraz powiązania z Olsztyńskim Obszarem Aglomeracyjnym i funkcjami municypalnymi samego Olsztyna. Ponieważ prace nad *Strategią rozwoju Powiatu Olsztyńskiego na lata 2016-2025* nadal trwają, analizę opieram na dokumencie wcześniejszym. W tym wypadku, dla uzyskania pełniejszego obrazu, do analizy włączyłam również strategię rozwoju gmin.

Olsztyński Obszar Aglomeracyjny utworzony został w 2009 roku na podstawie *Porozumienia o współpracy na rzecz rozwoju Olsztyńskiego Obszaru Aglomeracyjnego*, zawartego pomiędzy Powiatem Olsztyńskim, samorządem Miasta Olsztyn oraz gminami, które administracyjnie graniczą z Olsztynem: Barczewem, Purdą, Dywitami, Jonkowem, Gietrzwałdem, Stawigudą. W 2012 roku sygnatariusze porozumienia zawiazali stowarzyszenie, rozszerzając grono samorządów o gminy niegraniczące z Olsztynem, a wykazujące silne związki z gminami bezpośrednio z nim sąsiadującymi: Kolno, Biskupiec, Jeziorany, Olsztynek, Dobrze Miasto i Świątki⁴¹. Do analizy wybrałam dokumenty gmin bezpośrednio graniczących z Olsztynem (Stawiguda, Purda, Barczewo, Gietrzwałd, Jonkowo, Dywity):

Tabela 2 – zestawienie strategii gmin z Olsztyńskiego Obszaru Aglomeracyjnego poddanych analizie.

lp.	Nazwa dokumentu	Rok opracowania
1	<i>Strategia rozwoju gminy Purda na lata 2015-2025.</i>	2015
2	<i>Strategia Rozwoju Gminy Stawiguda na lata 2008-2013.</i>	2008
3	<i>Strategia rozwoju Gminy Dywity do 2020 r.</i>	2010
4	<i>Strategia Rozwoju Gminy Barczewo na lata 2015-2025.</i>	2015
5	<i>Plan rozwoju lokalnego gminy Jonkowo.</i>	2004
6	<i>Strategia rozwoju gminy Gietrzwałd – projekt – na lata 2015-2025.</i>	2015

⁴⁰ Ibidem, s. 38.

⁴¹ <http://www.powiat-olsztynski.pl/dzialaja-w-starostwie/olsztynski-obszar-aglomeracyjny-2/>, dostęp: 20.08.2016.

W gminnych strategiach rozwoju termin *turystyka historyczna* również nie funkcjonuje. Większość dokumentów strategicznych (84%) zawiera jednak rys historyczny oraz wykaz obiektów zabytkowych⁴². Analogicznie (84%) dziedzictwo kulturowe i historyczne jest również brane pod uwagę jako element oferty turystycznej. Jednak większość dokumentów zawiera jedynie ogólny postulat włączenia, uwzględnienia itp. dziedzictwa kulturowego i historycznego jako elementów promocji regionu i kształtowania jego kapitału turystycznego. Aż 50% analizowanych dokumentów wskazuje korzyści i potrzeby płynące z budowania kapitału społecznego, który bazować będzie na dziedzictwie kulturowym i historycznym Warmii.

Niezwykle istotnym celem jest ochrona dziedzictwa kulturowego oraz promocja kultury i lokalnych tradycji. Pielęgnacja folkloru, dbałość o istniejące dziedzictwo pomaga budować wewnętrzną integrację społeczną, a także spełnia ważną rolę wychowawczą. Należy sięgać do lokalnych zasobów, tradycji i wzorów. Lokalne dziedzictwo powinno stać się jednym z głównych źródeł pogłębionej powszechnej edukacji społeczności. Aktywizacja kulturowa mieszkańców przyczynia się do uatrakcyjnienia życia codziennego oraz rozwoju twórczości, talentów i pasji⁴³.

Warto podkreślić, że samorządy chcą budować atrakcyjność turystyczną swoich gmin w oparciu o lokalne tradycje, historię i dziedzictwo kulturowe. Przytoczę tu dwa charakterystyczne wyjątki z dokumentów:

Rozwój turystyki na terenie Gminy Barczewo powinno opierać się o dziedzictwo kulturalne, historyczne oraz wykorzystać położenie Gminy na terenie historycznej Warmii. Umiejętne eksponowanie dorobku kulturowego istotnie podnosi atrakcyjność Gminy, przyciąga turystów i sprzyja aktywności gospodarczej mieszkańców⁴⁴.

To sformułowanie, niewykraczające jednak poza ogólny postulat, jest charakterystyczne dla sporej grupy dokumentów. Jego ogólność świadczyć jednak może o pewnej bezradności „strategów”, ponieważ przy określaniu innych celów strategicznych wskazują już konkretne obszary a nawet główne zadania, które powinno się podjąć i zrealizować dla rozwoju gminy. W kolejnym przypadku znajdujemy już więcej informacji –

⁴² Jest to, co do zasady, skopiowany wykaz obiektów zabytkowych z opracowań Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie. Trudno jednak powiedzieć, żeby ów wykaz był interpretowany przez autorów *Strategii* jako pewien kapitał w rozwoju lokalnej oferty turystycznej. Tak np. w *Planie rozwoju lokalnego gminy Jonkowo*, s. 12, źródło: http://bip.jonkowo.pl/system/obj/689_PRL-Jonkowo.pdf, dostęp: 1.10.2016; *Strategia Rozwoju Gminy Stawiguda na lata 2008-2013*, źródło: www.stawiguda.pl/userfiles/images/strategia_rozwoju_gminy/strategia_rozwoju.doc, dostęp: 1.10.2016; *Strategia Rozwoju Gminy Barczewo na lata 2015-2025*, s. 21, źródło: http://barczewo.bip.net.pl/?p=document&action=show&cid=9687&bar_id=3932, dostęp: 1.10.2016.

⁴³ *Strategia Rozwoju Gminy Stawiguda...*

⁴⁴ *Strategia Rozwoju Gminy Barczewo...* s. 85. To samo zapisano w *Strategii rozwoju gminy Purda na lata 2015-2025*, s. 89, źródło: <http://purda.pl/ogloszenia/1052-projekt-strategii-rozwoju-gminy-purda-na-lata-2015-2025.html>, dostęp: 1.10.2016.

wskazuje się tu bowiem na konkretne obiekty, na których można oprzeć konstruowanie produktów turystycznych gminy:

Rozwój turystyki na terenie gminy powinno opierać się o dziedzictwo kulturalne oraz wykorzystać położenie gminy na terenie historycznej Warmii i granicy między Warmią i Mazurami. Umiejętne eksponowanie dorobku kulturowego istotnie podniesie atrakcyjność gminy, przyciągnie turystów i będzie sprzyjać aktywności gospodarczej mieszkańców. Na terenie gminy występuje szereg atrakcji mogących stać się elementem produktu turystycznego. Są to m.in. Bazylika Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, Kalwaria Gietrzwałdzka, cudowne źródło, ogrody gietrzwałdzkie, bunkry z przełomu XIX i XX w. zlokalizowane przy moście kolejowym na rzece Pasłęce w Tomarynach, Księgarnia Andrzeja Samulowskiego⁴⁵.

Ponadto w strategiach zwraca się uwagę na kultywowanie tradycji i zwyczajów regionu poprzez organizowanie świąt, zabaw i festynów, które odbywają się corocznie, np. Warmiński Kiermas Tradycji, Dialogu, Zabawy w Bałdach, Noc św. Jana w Klebarku Wielkim, msza św. na wodzie czy Lato z Gimem w Nowej Kaletce. Autorzy strategii zauważają, że działania takie cieszą się sporą popularnością – przede wszystkim wśród mieszkańców gminy, ale także turystów⁴⁶.

Strategie rozwoju powiatów i miast powiatowych województwa warmińsko-mazurskiego

Powiatowe strategie rozwoju nie zawierają pojęcia *turystyka historyczna*, chociaż w 76,5% opracowań podkreśla się potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym i historycznym, zarówno dla rozwoju regionu, jak i samej turystyki. I tak np. w powiecie lidzbarskim „dziedzictwo kulturowe (...) jest jednym z czynników związanych nierozłącznie z możliwością rozwoju turystyki. Dlatego też dla turystyki i dziedzictwa kulturowego określono jeden wspólny cel strategiczny”⁴⁷. Podobnie powiat iławski chce wykorzystywać „naturalne walory dziedzictwa historycznego i kulturowego do rozwoju usług turystycznych”⁴⁸. Z kolei w powiatach oleckim i giżyckim zwraca się uwagę na rolę dziedzictwa historycznego i kulturowego dla „zwiększenia patriotyzmu lokalnego, na gruncie którego można formułować wartościowe programy rozwoju”⁴⁹, jak też roz-

⁴⁵ *Strategia rozwoju gminy Gietrzwałd – projekt na lata 2015-2025*, s. 106, źródło: http://gietrzwald.pl/content/images/stories/REDAKTORZY/aktualnosci_gmina/2016/02luty/projekt_Strategia_Rozwoju_Gminy_Gietrzwald_-_9_02_2016_01.pdf, dostęp: 1.10.2016.

⁴⁶ Ibidem, s. 21; *Strategia rozwoju gminy Purda...* s. 56.

⁴⁷ *Strategia rozwoju powiatu lidzbarskiego na lata 2001-2016*, s. 51, źródło: <http://www.powiatlidzbarski.pl/media/2012/05/strategia.pdf>, dostęp: 1.10.2016.

⁴⁸ *Strategia Rozwoju Powiatu Iławskiego na lata 2008-2015*, źródło: http://bip.powiat-ilawski.pl/132/96/Strategia_Rozwoju_Powiatu/, dostęp: 1.10.2016.

⁴⁹ *Strategia Powiatu Oleckiego na lata 2003-2015*, źródło: http://www.splecko.bip.doc.pl/upload/doc/32096_20151201_085653.pdf, dostęp: 1.10.2016.

woju ekonomicznego⁵⁰. Można by zatem oczekiwać, że równie mocno, jak rola dziedzictwa historycznego i kulturowego dla rozwoju turystyki i patriotyzmu lokalnego, zostaną one zaakcentowane jako ważny czynnik kształtowania i rozwoju kapitału społecznego. Jedynie w około 30% analizowanych dokumentów znajdziemy sformułowania, które można w taki sposób interpretować:

Ludzie chętnie utożsamiają się z miejscem, gdzie się urodzili i gdzie żyli ich przodkowie, we wspomnieniach wracają do znanych wydarzeń, miejsc i obyczajów. Gotowi są poświęcić swoją pracę, czas i środki finansowe, aby podtrzymywać i rozwijać dziedzictwo kulturowe, w którym wyrosli⁵¹. Powiat nidzicki to obszar o niezrównanych walorach historycznych i przyrodniczych. Wśród najważniejszych wartości, które są istotne dla sformułowania akceptowalnej dla społeczności powiatu MISJI są: tradycje kulturowe, wyrosłe na gruncie chrześcijaństwa, symbole bogatej kultury materialnej⁵².

W strategiach miast powiatowych eksponowana jest turystyka oparta na walorach przyrodniczych (turystyka aktywna, turystyka wypoczynkowa). Analogicznie, jak w większości analizowanych dotąd dokumentów, również te dokumenty planistyczne nie zawierają pojęcia *turystyka historyczna*. Odwołanie do dziedzictwa historycznego występuje jedynie w 42% strategii miejskich. Jednak 71% dokumentów uwzględnia elementy dziedzictwa historycznego i kulturowego (przede wszystkim architekturę) w programach kształtowania oferty turystycznej miast:

Rewitalizacja starówki Lidzbarka Warmińskiego: Wzrost potencjału turystycznego poprzez ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego. Działanie to opiera się na wykorzystywaniu dla celów turystycznych bogactwa zarówno dziedzictwa kulturowego województwa warmińsko-mazurskiego, jak i możliwości, jakie niesie kultura współczesna⁵³.

Warunkiem zachowania własnej kultury i jej trwania jest przekaz dziedzictwa kulturowego. Winno ono być rozumiane w kategoriach historii, żywej tradycji, folkloru, różnorodności i bogactwa życia społecznego, nauki i oświaty⁵⁴.

⁵⁰ Uchwała nr XLIII/328/2006 Rady Powiatu w Giżycku z dnia 30 maja 2006 r. w sprawie zmiany programu „Uwarunkowania i Możliwości Rozwoju Powiatu Giżyckiego – Zintegrowany Program Zrównoważonego Rozwoju Powiatu”, źródło: http://bip.spgizycko.warmia.mazury.pl/420/Program_zrownowazonego_rozwoju_powiatu_2003-2014/, dostęp: 1.10.2016.

⁵¹ Strategia Rozwoju Powiatu Gołdapskiego, źródło: <http://arch.powiatgoldap.pl/charakterystyka-powiatu/item/5-strategia-rozwoju>, dostęp: 1.10.2016.

⁵² Strategiczny plan rozwoju powiatu nidzickiego, źródło: http://bip.spnidzica.warmia.mazury.pl/328/Strategie_i_plany/, dostęp: 1.10.2016.

⁵³ Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Lidzbark Warmiński, s. 43, źródło: http://lidzbarkw-um.bip-wm.pl/public/get_file_contents.php?id=278070, dostęp: 1.10.2016.

⁵⁴ Strategia zrównoważonego rozwoju Elku do roku 2016, s. 123, źródło: <http://cee.elk.pl/sites/default/files/um.pdf>, dostęp: 1.10.2016.

Znacząco mniej niż w powiatach, strategie miejskie jedynie w 11,8% zawierają postulat włączania dziedzictwa kulturowego do budowania i kształtowania kapitału społecznego:

Lokalne dziedzictwo powinno stać się jednym z głównych źródeł pogłębianej powszechnej edukacji społeczności⁵⁵.

Rozbudzanie wartości lokalnych, kultywowanie historii i tradycji Ziemi Piskiej oraz integracja miejscowej społeczności wokół wspólnych działań w sferze kultury, sportu i ekologii⁵⁶.

* * *

W analizowanych strategiach, z wyłączeniem *Strategii rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego*⁵⁷ i *Strategii rozwoju miasta Olsztyna 2020*, 71% badanych dokumentów nie zawiera w ogóle szerszych odniesień do przeszłości miasta i regionu; 53% dokumentów zawiera wykazy obiektów historycznych, posiadających tzw. znamiona turystyczne. Ponad 26% analizowanych dokumentów w ogóle nie odwołuje się do dziedzictwa historycznego regionu, a ponad połowa dokumentów (55,2%) nie wskazuje potrzeby i możliwości wykorzystania dziedzictwa historyczno-kulturowego do budowania kapitału społecznego regionu. W żadnym z analizowanych dokumentów nie pojawił się *expressis verbis* termin *turystyka historyczna*⁵⁸. Jedynie w dwóch spośród wszystkich analizowanych dokumentów występuje termin *turystyka krajoznawcza*, który ściśle wiąże się ze zwiedzaniem obiektów historycznych. „Turystykę krajoznawczo-wędrorną – wędrówki piesze i rowerowe, a także docelowe wycieczki krajoznawcze do obiektów o szczególnych walorach historycznych i przyrodniczych” przywołują autorzy *Programu Rozwoju Powiatu Węgorzewskiego*⁵⁹. Z kolei w *Programie Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Giżyckiego* możemy przeczytać: „turystyka krajoznawczo-wędrorną – wędrówki piesze i rowerowe, a także docelowe wycieczki krajoznawcze do obiektów o szczególnych walorach historycznych, przyrodniczych lub miejsc kultu religijnego”⁶⁰.

Mimo generalnego pomijania w analizowanych dokumentach elementów związanych z historią lokalną, znaczna ich część (53%) odnosi się jakoś do przeszłości miejsca.

⁵⁵ Strategia Rozwoju Miasta Bartoszyce na lata 2009-2015, s. 57, źródło: http://bip.bartoszyce.pl/187/Strategia_Rozwoju_Miasta_Bartoszyce_na_lata_2009-2015/, dostęp: 1.10.2016.

⁵⁶ Strategia Rozwoju Gminy Pisz na lata 2007-2015, źródło: archiwum.www.pisz.pl/download/.../strategia_2007-2015_pop_15_11_2007.doc, dostęp: 1.10.2016.

⁵⁷ Strategia rozwoju powiatu olsztyńskiego, źródło: <http://www.powiat-olsztynski.pl/powiat-opracowuje-strategie-rozwoju>, dostęp: 26.09.2016.

⁵⁸ Trzeba jednak zauważyć, że w prawie 10% strategii rozwoju dostrzega się możliwość rozwoju turystyki krajoznawczej, którą opisuje się cechami właściwymi dla turystyki historycznej.

⁵⁹ Zintegrowany Program Rozwoju Powiatu Węgorzewskiego, s. 88, źródło: http://bip.powiatwegorzewski.pl/akty/0/649/w_sprawie_uchwalenia_Zintegrowanego_Programu_Rozwoju_Powiatu_Wegorzewskiego_na_lata_2007_E2_80_93_2015/, dostęp: 1.10.2016.

⁶⁰ Program Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Giżyckiego, s. 9, źródło: http://bip.spgizycko.warmia.mazury.pl/420/Program_zrownowazonego_rozwoju_powiatu_2003-2014/, dostęp: 1.10.2016.

Przejawia się to poprzez:

- a) załączanie do dokumentów wykazu zabytków (na podstawie dokumentacji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków);
- b) wskazywanie obiektów historycznych w opisach szlaków turystycznych⁶¹;
- c) wskazywanie na pamiątki przeszłości jako miejsca szczególnie atrakcyjne turystycznie w perspektywie lokalnej⁶².

Chcę zwrócić uwagę na konteksty, w jakich owe obiekty historyczne występują w analizowanych dokumentach. Po pierwsze podkreśla się tu kwestię **ochrony** zabytków historycznych⁶³; wykaz zabytków ma służyć również wykazaniu **potencjału** turystycznego, ze względu na kumulację artefaktów historycznych⁶⁴; wreszcie obiekty dziedzictwa historycznego ujmowane są po prostu jako **dane statystyczne**⁶⁵. Wspomina się również o obiektach historycznych, takich jak zamki, wskazując na ich **rolę kulturotwórczą** ze względu na funkcjonowanie w nich muzeów i innych instytucji kultury. Wreszcie – jedynie zabytki militarne (twierdze, pola bitew, koszary) – przedstawia się jako **produkty turystyczne**⁶⁶. Warto również zauważyć, że tam, gdzie w ogóle przywołuje się w strategii pamiątki przeszłości, na ogół pomija się obiekty archeologiczne⁶⁷, uwzględniając jedynie ich obecność w krajobrazie kulturowo-przyrodniczym⁶⁸.

Ponadto analizowane dokumenty charakteryzują się (w zakresie interesującego tu mnie tematu):

- a) Schematycznym przywoływaniem przeszłości miejsca: data lokacji, rozwój urbanistyczny, zniszczenia po II wojny światowej. W trzech dokumentach odwołano się do historii plemion pruskich i ich dziedzictwa kulturowego⁶⁹. *Strategia Roz-*

⁶¹ Zwraca się szczególną uwagę na szlaki turystyczne o ugruntowanej pozycji, nie tworząc nowych, alternatywnych (lokalnych) szlaków.

⁶² *Strategia rozwoju Gminy Świątki* zawiera przedstawienie atrakcji turystycznych dla każdej wsi, wraz z krótką historią i informacją o zabytkach w danej wsi, źródło: <http://bip.swiatki.nowoczesnagmina.pl/?c=100>, dostęp: 1.10.2016.

⁶³ Zob. *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Elku do roku 2016*, źródło: <http://cee.elk.pl/sites/default/files/um.pdf>, dostęp: 1.10.2016.

⁶⁴ Ibidem, tutaj wykaz zabytków został uwzględniony w rozdziale poświęconym rozwojowi turystyki.

⁶⁵ Zob. *Strategia rozwoju powiatu iławskiego „...”*. Autorzy nie powołali się na rejestr zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, lecz stworzyli liczbowe zestawienia obiektów zabytkowych, znajdujących się w gminach należących do powiatu iławskiego.

⁶⁶ Przywołuje się m.in. zespoły militarne w Mamerkach czy Gierłożu; zob. J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny. Pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa 2005; T. Jędrusiak, A. M. von Rohrscheidt, *Militarna turystyka kulturowa*, Warszawa 2011, s. 226-228.

⁶⁷ Szczegółowe zestawienia obiektów archeologicznych oraz programy sprawowania opieki nad zabytkami archeologicznymi oraz zabytkami architektury uwzględniane są w powiatowych programach opieki nad zabytkami, m.in. *Program opieki nad zabytkami gminy Bartoszyce na lata 2014-2017*, źródło: <http://gamma.infor.pl/zalaczniki/u82/2014/81/1875/Zalacznik1.pdf>, dostęp: 1.10.2016.

⁶⁸ *Strategia Rozwoju Gminy Nidzica na lata 2014-2022* przy analizowaniu dziedzictwa historycznego i kulturowego porusza wątek dziedzictwa archeologicznego, wskazując jedynie na obiekty archeologiczne zlokalizowane w gminie Nidzica, źródło: http://bip.nidzica.pl/system/obj/14592_Strategia_Rozwoju_Gminy_Nidzica_na_lata_2014-_2022.pdf, dostęp: 1.10.2016.

⁶⁹ Zob. *Strategia Rozwoju Miasta Bartoszyce na lata 2009-2015*; *Strategia Trwałego Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Elbląskiego na lata 2007-2015*, źródło: <http://www.powiat.elblag.pl/pliki/Strategia%202007-2015.pdf> (dostęp: 1.10.2016) oraz *Strategia Rozwoju Powiatu Gołdapskiego „...”*.

woju Gminy Dobre Miasto zawiera, oprócz historii miasta, odwołania do zmian herbu i pieczęci miejskiej, a ponadto dokładny opis zmian urbanistycznych, jakim ulegała struktura miasta. W dwóch strategiach zawarto wyjaśnienia odnośnie nazwy miasta (Ostróda, Bartoszyce).

- b) Dziedzictwo archeologiczne jest w strategiach pomijane co do zasady i nie jest postrzegane jako czynnik rozwoju turystyki historycznej czy kulturowej.
- c) Dość często wymienia się w strategiach jedynie rodzaje obiektów zabytkowych zlokalizowanych w regionie, bez opisu i przedstawienia ich wartości; zwykle informacje te pojawiają się przy omawianiu *dziedzictwa kulturowego*, jakie posiada dany rejon.

Dziedzictwo historyczne jako kapitał kulturowy?

Ostatnim problemem analizy dokumentów strategicznych była kwestia traktowania w nich dziedzictwa historycznego regionu jako kapitału kulturowego. Chciałabym poświęcić temu zagadnieniu nieco więcej uwagi. Kapitał kulturowy wraz z kapitałem społecznym i ekonomicznym tworzą triadę, za pomocą której można opisywać dowolne pole społeczno-kulturowe. Istotna jest tu dla nas opcja konwersji poszczególnych form kapitału, co czyni zeń kategorię szczególnie użyteczną dla analizy strategii rozwoju, który przecież w istotny sposób zależy od zdolności i dynamiki tej konwersji.

W kontekście podejmowanego tu zagadnienia zwracam uwagę przede wszystkim na tzw. uprzedmiotowioną formę kapitału kulturowego, czyli wszelkie dobra kultury, w tym dziedzictwa historycznego, stanowiące element pola kulturowego. Przede wszystkim chcę przyjrzeć się trzem dość łatwo identyfikowalnym elementom owego kapitału: 1) zabytkom historycznym (ruchomym i nieruchomym); 2) eventom przywołującym wydarzenia historyczne oraz 3) rekonstruowanym tradycjom kulturowym regionu.

Obiekty historyczne, które przywoływane są w dokumentacji strategicznej (w 53% dokumentów), sporadycznie występują w sferze intensywnego oddziaływania turystycznego⁷⁰. Na ogół przedstawiane są jako centra kulturotwórcze (głównie zamki-muzea). W załączonych do badanych strategii rejestrach zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków obiekty archeologiczne oraz zabytkowe przedstawiane są często jako miejsca wymagające dużego nakładu finansowego (renowacja, adaptacja na „inne” cele); nader często podkreśla się także ich zły stan techniczny. Dziedzictwo kulturowe w większości

⁷⁰ W programie ochrony nad zabytkami zawarto postulat o wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego w rozwoju ruchu turystycznego, w którym zaproponowano włączanie obiektów zabytkowych do bazy noclegowej, promowanie dziedzictwa kulturowego poprzez organizację imprez popularyzatorskich na szczeblu ponadregionalnym oraz ogólnospołeczną edukację kulturową, która ma się koncentrować na stworzeniu społeczeństwa obywatelskiego, poprzez rozbudzenie zainteresowaniem tzw. małą ojczyzną, zob. *Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2013-2016*, źródło: http://bip.powiat-olsztynski.pl/akty/0/135/W_sprawie_przyjecia_Programu_Opieki_nad_Zabytkami_Powiatu_Olsztynskiego_na_lata_2013-2016/, dostęp: 1.10.2016.

przypadków koncentruje się na przedstawieniu obiektów zabytkowych (budynków), z pominięciem (na ogół) stanowisk archeologicznych⁷¹.

Eventy, zwłaszcza odnoszące się do tradycji historycznych, zasadniczo nie są ujmowane w dokumentacji strategicznej. Wyjątkiem jest tu jedynie inscenizacja bitwy pod Grunwaldem. Dominują eventy kulturowe: przeglądy artystyczne, filmowe, teatralne itp., a więc imprezy masowe o wymiarze regionalnym lub ponadregionalnym. Imprezy historyczne organizowane są w sposób raczej przypadkowy. Inaczej wyglądają imprezy kulturowe⁷² (folklorystyczne, etnograficzne), które np. w przypadku powiatu węgorzowskiego i miasta Węgorzewo stały się regionalnym produktem turystycznym. Stanowiska archeologiczne wzmiankowane są najczęściej przy charakterystyce dziedzictwa kulturowego, jednak nie stanowią atrakcji turystycznej⁷³.

Aspekt dziedzictwa historycznego ujmowany był zwłaszcza przy przedstawianiu budynków, mających znamiona dawności. W wielu przykładach strategii ich autorzy podkreślali walory zachowanego dziedzictwa kulturowego i historycznego jako „ważne”, „niepowtarzalne”, „charakterystyczne”, lecz nie ujmowali ich w kategoriach przyszłościowego produktu turystycznego.

Można zatem stwierdzić, iż pomimo podkreślanej w strategiach doniosłości walorów historycznych oraz kulturowych, ten obszar kapitału kulturowego nie jest postrzegany przez strategię jako obecny i przyszłościowy czynnik rozwoju autonomicznego typu turystyki⁷⁴. Autorzy analizowanych dokumentów dostrzegali potrzebę zinventaryzowania zasobu kulturowego i historycznego powiatów oraz gmin; widoczna jest tendencja do kształtowania założonych produktów turystycznych, łączących w sobie elementy turystyki aktywnej, turystyki edukacyjnej, opartej na dziedzictwie kulturowym oraz turystyki krajoznawczej (turystyki historycznej)⁷⁵.

⁷¹ Stanowiska archeologiczne, ze względu na ochronę, którą zostały objęte przez urząd konserwatorski, wyłączane są z oferty turystycznej. W wielu przypadkach podkreśla się konieczność zachowania obiektów archeologicznych poprzez wprowadzony przepis o zakazie budowy trwałych lub tymczasowych inwestycji. Nie dostrzega się możliwości włączenia stanowisk archeologicznych, będących najstarszym dziedzictwem kulturowym ziem województwa warmińsko-mazurskiego, do kształtowanych ofert turystycznych. Stworzenie produktu turystycznego w oparciu o archeologiczne dziedzictwo nie musi być łączone z degradacją i dewastacją obiektów.

⁷² W regionach o mniejszym rozwoju mają szansę zaistnieć „krótkotrwałe elementy inscenizacji, przekazu, występu fabularyzacji (...) dostępne stale (...) w określonych dniach, godzinach”, za: T. Jędrzyński, A. M. von Rohrscheidt, *Militarna turystyka kulturowa...*, s. 20. Organizacja tematycznych eventów w sposób cykliczny może dać szansę wykreowania własnego lokalnego produktu turystycznego.

⁷³ W *Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2013-2016* zaproponowano tworzenie parków kulturowych „w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej” (s. 109). „Stworzenie parków kulturowych byłoby formą ochrony krajobrazu kulturowego umożliwiającą zachowanie wyjątkowych wartości historyczno-kulturowych w jednoczesnym ewentualnym powiązaniu z ochroną środowiska przyrodniczego” (s. 109).

⁷⁴ Ibidem: „dalszy rozwój turystyki, w tym agroturystyki, w oparciu o obszary historyczne i obiekty zabytkowe”, s. 147.

⁷⁵ „Specyfika turystyki edukacyjnej polega na tym, że jest ona źródłem wiedzy osobiście doświadczanej i uzyskanej dzięki własnej turystycznej aktywności poznawczej”, za: I. Kotowicz-Borowy, *Wartości kulturowe obszaru Zielonych Płuc Europy jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki*, (w:) *Turystyka historyczna na pograniczu mazowiecko-mazursko-pomorskim*, red. K. Grażawski, Olsztyn, 2014, s. 72.

Trzeba również zauważyć, że strategiczne cele rozwoju turystyki, sformułowane w dokumentach podstawowych dla całego regionu, rozmiągają się z programami formułowanymi na niższych szczeblach organizacji samorządowej, dla których – w znacznej większości – walory kulturowe (w tym walory historyczne i folklorystyczne) mają znaczenie drugorzędne i jedynie uzupełniające ofertę wypoczynkową⁷⁶. W analizowanych dokumentach wskazuje się częściej na walory środowiskowe (przyrodnicze) jako konstytutywne dla kreowania lokalnych marek i kształtowania wizerunku. Najatrakcyjniejszą formą turystyki dostrzeganą przez twórców badanych dokumentów wydaje się być turystyka aktywna, letnia oraz – obecnie coraz mocniej promowana – zimowa⁷⁷, turystyka kwalifikowana czy wreszcie turystyka wypoczynkowo-rekreacyjna z elementami turystyki prozdrowotnej. Wśród różnorodnych atrakcji turystyki historycznej, jakimi dysponuje województwo warmińsko-mazurskie, autorzy strategii powiatowych zdają się dostrzegać jedynie zabytki architektoniczne – kulturowe⁷⁸, które przynoszą dochód ze sprzedaży biletów⁷⁹.

W dokumentach tworzonych na szczeblu powiatowym jako główny atut regionu postrzega się jego przyrodnicze walory. Tendencja promowania walorów florystycznych i faunistycznych ma związek z określaniem województwa jako „zielonych płuc Polski”, stąd też prawdopodobnie dominacja w strategiach wątków przyrodniczych. Powiatowi stratedzy interpretują turystykę kulturową przez pryzmat wydarzeń artystycznych⁸⁰, skierowanych do masowej ilości odbiorców⁸¹, a turystykę historyczną przedstawiają jako formę odwiedzania i zwiedzania miejsc o charakterze historycznym⁸². Głównym atutem regionu są walory przyrodnicze, na których bazuje rozwój turystyki.

⁷⁶ *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Elku...* s. 58.

⁷⁷ W. Gaworecki, op. cit., s. 20-21.

⁷⁸ *Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Braniewskim* – jednym z celów do realizacji w strategii jest tworzenie i modernizacja bazy turystycznej i kulturowej. Owa modernizacja i tworzenie bazy kulturowej wg autorów strategii jest rewitalizacją obiektów dziedzictwa kulturowego, źródło: http://pcprbraniewo.pl/wp-content/uploads/2015/11/20151110_strategia_rozw_prob_spol_2016-2026.pdf, dostęp: 1.10.2016.

⁷⁹ *Strategia Rozwoju Powiatu Iławskiego...*: „płatne formy poznawania i podziwiania przyrody dla rozwoju turystyki w regionie”, s. 64; władze województwa doceniają jedynie komercyjne formy turystyki, które napędzają w sposób bezpośredni gospodarkę poprzez budowę hoteli, dróg i in. Budowa bazy noclegowej oraz zaplecza sanitarnego jest w tym przypadku priorytetem. Zob. *Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego*, s. 51.

⁸⁰ *Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Mrągowskiego na lata 2007-2020*, źródło: http://bip.warmia.mazury.pl/powiat_mragski/132/54/Strategia_rozwoju_spoleczno-gospodarczego_Powiatu_Mragowskiego_na_lata_2007_-2020/, dostęp: 1.10.2016. W trakcie Dni Mrągowa organizowany jest średniowieczny festyn Gothicum, nastawiony nie na promocję i edukację w zakresie dziedzictwa kulturowego miasta, związanego z kulturą krzyżacką czy pruską, lecz na bardziej komercyjne działania, zmierzające do ukazania zachodnioeuropejskich tradycji rycerskich.

⁸¹ M. in. *Strategia Rozwoju Powiatu Oleckiego na lata 2003-2015*: „(...) skupić się na organizowaniu dużych imprez turystycznych, kulturalnych czy sportowych o charakterze regionalnym. Celem będzie przyciągnięcie raz w roku dużej liczby ludzi (...)”; *Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Olecko na lata 2013-2023*, tu np. wspieranie kultury w ogólnopolskim wymiarze, źródło: <http://www.iolecko.com/strategiarozwojuolecko.pdf>, dostęp: 1.10.2016.

⁸² Miasta powiatowe powinny stworzyć integralną ofertę turystyczną, łączącą elementy zwiedzania z urozmaiconą ofertą rozrywkową, te dwie strefy nie powinny funkcjonować oddzielnie, zob. A. M. von Rohrscheidt, *Nowoczesne trasy miejskie jako forma prezentacji historii i kultury oraz oferta turystyczna*, s. 99, źródło: https://www.researchgate.net/publication/202772034_Nowoczesne_trasy_miejskie_jako_forma_prezentacji_historii_i_kultury_oraz_oferta_turystyczna, dostęp: 1.10.2016.

Turystyka historyczna w lokalnych praktykach

Dotychczasowa analiza ukazuje nam turystykę historyczną raczej jako wielką nieobecność publicznego dyskursu w regionie warmińsko-mazurskim, przynajmniej w jego wymiarze oficjalnym – instytucjonalnym⁸³. Jednak już pobieżna analiza praktyki społecznej tego samego regionu ukazuje nam obraz całkiem inny – społeczności lokalne często wykorzystują elementy dziedzictwa kulturowego i historycznego w swoich działaniach skierowanych głównie na lokalny rynek społecznych potrzeb. Niewątpliwie mamy tu jednak do czynienia z fenomenami, które możemy wiązać z turystyką historyczną.

Wśród wielu różnych form realizacji turystyki historycznej w praktykach społecznych, chcę zwrócić uwagę na kilka, nie roszcząc sobie oczywiście pretensji do stworzenia jakiegoś wyczerpującego katalogu⁸⁴:

- 1) eventy rekonstrukcyjne zdarzeń historycznych (np. bitwy, uroczysty wjazd nowego biskupa do regionu itp.);
- 2) eventy nawiązujące do pewnych tradycji historyczno-kulturowych, takich jak odpusty i towarzyszące im jarmarki;
- 3) turystyczne szlaki historyczne i ewentualnie związane z nimi imprezy;
- 4) nastawione na usługi turystyczne rekonstrukcje obiektów archeologicznych, takich jak grody czy osady z czasów pradziejowych bądź historycznych itp.;
- 5) turystyczną ofertę regionalnych muzeów (w tym również realizowane przez nie eventy historyczne).

Należy podkreślić, że większość przedsięwzięć eventowych organizowana jest przez lokalne organizacje pozarządowe. Część wydarzeń rekonstrukcyjnych realizowana jest w okresie wakacyjnym, tym samym grupą odbiorców stają się również turyści. Ogromną popularnością cieszą się inscenizacje bitw⁸⁵ i imprezy związane z militarystką⁸⁶, które mają szansę stać się regionalnym produktem turystycznym⁸⁷. Idea eventów przedstawiających życie codzienne w dawnych epokach, skupiających się na zaprezentowaniu

⁸³ W ramach szerszego programu badań tego zagadnienia warto by poddać analizie dyskursy nieoficjalne, choćby te toczone się na licznych forach internetowych, między innymi regionalnymi miłośnikami przeszłości. Zadanie takie przekracza zdecydowanie ramy niniejszego opracowania.

⁸⁴ Podstawą zaproponowanej klasyfikacji był przegląd danych empirycznych dotyczących działań społeczności lokalnych i kreowanych w regionie warmińsko-mazurskim wydarzeń związanych swoją treścią bądź tematem z turystyką historyczną.

⁸⁵ Zob. <http://tannenberg-kozlowo.wm.pl/>, dostęp: 3.04.2016; <http://www.walkiria.com.pl/>, dostęp: 20.04.2016; <https://www.facebook.com/pages/Bitwa-pod-Wop%C5%82awkami/1408706666061365>, dostęp: 18.04.2016.

⁸⁶ Wypromowanym, rozpoznawalnym produktem regionalnym, z którym identyfikuje się województwo warmińsko-mazurskie, jest inscenizacja bitwy pod Grunwaldem, lecz jest to impreza masowa; produktem turystycznym ma szansę stać się również inscenizacja bitwy morskiej na Zalewie Wiślanym, zob. <http://dziennikiełblaski.pl/156659.BitwamorskanazalewieWiślanymmarkowymproduktem.html#axzz3aVRpn2ru>, dostęp: 18.03.2016.

⁸⁷ Zob. http://ldk.lidzbarkwarminski.pl/index.php?id=1200&tx_cal_controller%5Bview%5D=event&tx_cal_controller%5Btype%5D=tx_cal_phpicalendar&tx_cal_controller%5Buid%5D=1787&tx_cal_controller%5Bblastview%5D=viewlist%7Cpage_id%5D=1166&tx_cal_controller%5Byear%5D=2015%5D&tx_cal_controller%5Bmonth%5D=06&tx_cal_controller%5Bday%5D=05&cHash=eb11152e3d1b8003603beb5eb98eb8ec, dostęp: 17.03.2016.

kultury dawnych społeczeństw i dziedzictwa kulturowego, jest aktualnie budowana⁸⁸ i nie jest jeszcze rozpoznawalnym obszarem aktywności kreującej ofertę turystyczną regionu⁸⁹. Stowarzyszenia działające na rzecz społeczności lokalnej podejmują własne inicjatywy związane z dziedzictwem kulturowym, lecz służą one – w większości – nie tyle promocji regionu i tworzeniu oferty turystycznej, co integracji lokalnego społeczeństwa⁹⁰.

W ramach wydarzeń wykorzystujących elementy dziedzictwa kulturowego wytypowano jarmarki⁹¹, festyny i festiwale. Analizując dostępne dane, można zauważyć pewną dowolność w wykorzystywaniu walorów kulturowych przez organizatorów imprez. Przejawia się ona w wybiórczym przedstawianiu i wykorzystywaniu artefaktów kulturowych w działaniach⁹², mających na celu wykreowanie regionalnego produktu turystycznego⁹³. Stosunkowo słabo wykorzystywaną szansą jest organizacja imprez (festynów, festiwali) tematycznych⁹⁴. Interesującą w tym kontekście kwestią byłoby zbadanie przyczyn i czynników wpływających na słabą implementację eventów tematycznych w regionie⁹⁵.

Jarmarki historyczne są szansą do zaprezentowania własnego, lokalnego dziedzictwa historycznego i kulturowego⁹⁶; są skierowane do społeczności lokalnych (możliwość budowania własnej tożsamości regionalnej) i do turystów (promocja, popularyzacja oraz reklama powiatu, miasta, gminy), jednak i ta inicjatywa, pomimo zainteresowania, jakim się cieszy, nie jest częstym zjawiskiem⁹⁷. Jarmarki historyczne, oprócz walorów edukacyjno-poznawczych, dają okazję do zaprezentowania lokalnych wytwórców rękodzieła. Przykładem takiej praktyki jest *Międzynarodowy Jarmark Folkloru w Węgorzewie*,

⁸⁸ Zob. <http://olecko.wm.pl/116585.Piknik-historyczny-Sladem-Sredniowiecza.html#axzz3aVBOyZUM>, dostęp: 18.03.2016; <http://festiwal.pruthenia.pl/>, dostęp: 17.03.2016.

⁸⁹ Organizatorzy starają się łączyć eventy poświęcone rekonstrukcji bitw z ukazywaniem życia codziennego w przeszłości: źródło: <http://www.it.mragowo.pl/news/i-turniej-rycerski-komtura-jana-von-sajn,0,2839,pl.html>, dostęp: 20.04.2016.

⁹⁰ Zob. http://www.eswip.pl/pl_page_59_52.html, dostęp: 20.04.2016.

⁹¹ Większość jarmarków, które odbywają się w województwie warmińsko-mazurskim (zob. portal zawierający informacje o tego typu imprezach: <http://jarmarki-kiemasze.pl/>, dostęp: 16.04.2016), ma charakter „wystawienniczy”, „pokazowy”, koncertujący się głównie na sprzedaży produktów, nie zawsze związanych z tradycyjnym rękodziełem. Jednym z rozpoznawalnych w naszym rejonie jest jarmark Kaziukowy: <http://gck.gizycko.pl/wilenskie-kaziuki-i-kaziukowy-jarmark/>, dostęp: 16.04.2016; <http://ostroda.wm.pl/143913.Jubileuszowe-Kaziuki-Wilenskie-w-Ostrodzie.html#axzz3aVwK6B3L>, dostęp: 20.04.2016.

⁹² Np. <http://mazurolandia.pl/Rzymianie.pdf>, dostęp: 20.04.2016.

⁹³ Zob. <http://www.mediagroupinfo.pl/iii-jarmark-moraski-promocja-produktu-lokalnego/>, dostęp: 16.04.2016.

⁹⁴ Taką praktyką jest np. cesarska majówka w Kadynach: <http://orientacja.pl/155303,Cesarska-Majowka-z-cesarzem-Wilhelmem-II.html#axzz3abuxMcqG>, dostęp: 16.04.2016; zob. J. Mokras-Grabowska, *Święta i ludowe obrzędy czynnikami rozwoju turystyki na Kurpiowszczyźnie*, (w:) *Turystyka a religia, materiały pokonferencyjne*, PWSZ, Biała Podlaska 2003, s. 287-306.

⁹⁵ Taka sytuacja miała miejsce w przypadku inicjatywy podjętej przez lokalną grupę rekonstruktorów TRUSO w 2009, którzy zorganizowali festyn archeologiczny nad Jeziorem Pierchalskim, odbyła się tylko jedna edycja: http://www.powiat-braniewo.pl/index.php?id_a=1&cid_b=81&cid_c=923&cid_d=0&cid_e=0, dostęp: 17.03.2016. Inną inicjatywą podjętą przez lokalne stowarzyszenie jest festyn archeologiczny w Gadach (gmina Dywity), który organizowany jest od 7 lat, a w 2015 uzyskał miano produktu regionalnego Warmii i Mazur, źródło: <http://www.naszegady.pl/>, dostęp: 17.03.2016. Należy zastanowić się nad przyczynami powodującymi, iż atrakcyjne inicjatywy, inicjowanie oddolnie, nie zostają wpisane w stały repertuar oferty turystycznej.

⁹⁶ Taką praktyką jest np. jarmark św. Jakuba w Kętrzynie, źródło: <http://www.muzeum.ketrzyn.pl/wp-content/uploads/2014/07/program-20141.jpg>, dostęp: 18.03.2016.

⁹⁷ Zob. <http://paslek.wm.pl/216695,Jarmark-sw-Bartlomieja-w-Pasleku.html#axzz3aVwoHiBf>, dostęp: 18.03.2016.

organizowany przez muzeum etnograficzne w Węgorzewie⁹⁸, lecz jest to inicjatywa o charakterze kulturowym, festiwalowym, ponadregionalnym – związana raczej z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym niż historycznym.

O ile szlaki i ścieżki dydaktyczno-przyrodnicze w województwie warmińsko-mazurskim mają dobrą reprezentację⁹⁹ (wśród nich możemy wyodrębnić m. in. ścieżki ekologiczne, krajoznawcze oraz szlaki tworzone na potrzeby rozwijającej się turystyki aktywnej – rowerowej, pieszej itd.), to ścieżki historyczne, tworzone w oparciu o elementy dziedzictwa historycznego¹⁰⁰ są prawie w ogóle nieobecne. Do dobrych realizacji takich projektów można zaliczyć ścieżkę historyczno-przyrodniczą „Golubie, wieś, której nie ma” w powiecie gołdapskim¹⁰¹ oraz ścieżkę dziedzictwa kulturowego w Żytkiejmach „Dziedzictwo kulturowe Żytkiejm”¹⁰². Przykładem niewykorzystanego potencjału stworzonej ścieżki dydaktyczno-historycznej jest ścieżka „Sterowce” w Dywitach, która jest źle oznakowana i słabo promowana¹⁰³. Większość ścieżek dydaktycznych, budowana w oparciu o walory historyczne, tworzona jest w pobliżu miejsc posiadających renomę oraz obiektów odwiedzanych przez turystów, przez co ścieżki dydaktyczno-historyczne stanowią jedynie dodatkową atrakcję¹⁰⁴, a nie samodzielny produkt turystyczny¹⁰⁵. Popularność, jaką zdobyła w ostatnich latach militarystyka (historia oręża), inicjuje rozwój ścieżek dydaktyczno-historycznych budowanych w parciu o umocnienia wojenne z czasów I i II wojny światowej¹⁰⁶.

Temat lokalnych praktyk związanych z turystyką historyczną jedynie tu sygnalizuję, tworzy on bowiem punkt odniesienia i kontekst dla oficjalnego dyskursu, który był głównym przedmiotem mojej uwagi. Pożyteczne byłoby zapewne studium analizujące te praktyki w szerszym kontekście: zarówno dziedzictwa historyczno-kulturowego regionu, jak też możliwości tworzenia – w oparciu o nie – lokalnych produktów tury-

stycznych. Podjęcie takiego zadania, ze względu na ogromną ilość danych, wymagałoby chyba jednak pracy zespołowej.

Podsumowanie

Przedmiotem mojej uwagi w niniejszym studium był wybrany element dyskursu publicznego – regionalne i lokalne strategie rozwoju w województwie warmińsko-mazurskim, rozpatrywany pod kątem reprezentacji w nim i znaczenia szeroko rozumianej turystyki historycznej i kulturowej. Interesowała mnie głównie kwestia zakresu wykorzystania tego rozwijającego się od wielu lat nurtu turystyki w programach rozwoju społeczności lokalnych na różnych poziomach ich konceptualizacji – od dokumentów ogólnoregionalnych po lokalne. Ze względu na ilość materiału, swoją analizę ograniczyłam głównie do dokumentów opracowywanych na poziomie wojewódzkim i powiatowym; do materiałów wytworzonych w ramach samorządów gminnych sięgnęłam jedynie wybiórczo – w kontekście analizy dyskursu w ramach aglomeracji olsztyńskiej w związku z funkcjami municypalnymi stolicy regionu. Analiza prowadzi do następujących wniosków:

1. Większość dokumentów strategicznych wskazuje potencjał rozwojowy regionu w turystyce aktywnej, łączonej zazwyczaj z aktywnością fizyczną oraz w turystyce „relaksacyjno-wypoczynkowej”, łączonej z rozwojem agroturystyki i turystyki hotelowej¹⁰⁷.
2. Daje się zauważyć, że autorzy strategii rozwoju mają problem z kreowaniem sposobów wykorzystania dziedzictwa kulturowego do promowania lokalnych ekumen i kształtowania ich oferty turystycznej. Jeśli ten temat w dokumentach w ogóle się pojawia, to nie wykracza poza poziom ogólnych postulatów. Ze strategicznego punktu widzenia takie deklaracje zdają się jednak niewiele wnosić do dyskursu.
3. Ponieważ strategie zwracają bardzo często uwagę głównie na kontekst finansowy związany z zachowaniem i konserwacją dziedzictwa kulturowego i dziedzictwa historycznego (dotyczy to przede wszystkim dziedzictwa materialnego), to obszar ten jawi jako problematyczny. Więcej uwagi poświęca się kosztom jego funkcjonowania niż potencjałowi, który on generuje dla społeczności lokalnej.

Sama kategoria *turystyka historyczna* w zasadzie jest nieobecna w oficjalnych dyskursach związanych z polityką regionalną. Dotyczy to zarówno deklaracji *expressis verbis*,

⁹⁸ Zob. <http://www.muzeum-wegorzewo.pl/imprezy/jarmark/2014/jarmark2014.htm>, dostęp: 18.03.2016.

⁹⁹ Zob. <http://www.szlaki.mazury.pl/>, dostęp: 19.03.2016; przewodnik turystyczny *Atrakcje Warmii i Mazur*; przedstawiane są w podanych przykładach szlaki o znaczeniu ponadlokalnym, czasem międzynarodowym. Nie przedstawia się w nich szlaków tworzonych na poziomie gminnym czy sołeckim.

¹⁰⁰ Zob. S. Kulczyk, *Znaczenie czynników kulturowych dla rozwoju ekoturystyki na przykładzie Wielkich Jezior Mazurskich*, (w:) *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, red. A. Kowalczyk, Warszawa 2008, s. 147-160, zwłaszcza 151-156.

¹⁰¹ Zob. <http://www.parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/puszczyrominckiej/upload/browser/golubie%20wie%C5%9B%20kt%C3%B3rej%20nie%20ma.pdf>, dostęp: 20.03.2016.

¹⁰² Zob. http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/puszczyrominckiej/aktualnoscisciezka_historyczna_dziedzictwo_kulturowe_zytkiejm_otwarta.html, dostęp: 20.03.2016.

¹⁰³ Zob. <http://drugikrokwchmurach.blogspot.com/2013/09/balonowy-olsztyn-i-o-historii-sterowcow.html>, dostęp: 19.03.2016.

¹⁰⁴ Ścieżki dydaktyczne tworzone przez lokalne stowarzyszenia powstają w celu budowania społeczeństwa obywatelskiego, solidarności społecznej i tożsamości regionalnej. Mają również na celu aktywizację społeczności wiejskich. Ścieżki dydaktyczne prowadzące do dużych obiektów historycznych tworzone są z myślą o turystach i są przedstawiane w przewodnikach turystycznych, w przeciwieństwie do inicjatyw oddolnych – lokalne ścieżki historyczne nie są w ich prezentowane.

¹⁰⁵ Zob. <http://www.czaswlas.pl/index/?id=06138bc5af6023646ede0e1f7c1eac75> (ścieżka Wilczy Szaniec), dostęp: 19.03.2016; http://www.mragowo.olsztyn.lasy.gov.pl/widget/aktualnosci/-/asset_publisher/1M8a/content/na-historycznej-granicy-warmii/maximized#.VVuQE_n1ako (ścieżka Święta Lipka), dostęp: 19.03.2016.

¹⁰⁶ Zob. http://www.pisz.info.pl/a-sciezka_historyczna_piska_pozycja_ryglowa-855-info.html, dostęp: 19.03.2016.

¹⁰⁷ Nie opracowano dotąd jakiejś spójnej koncepcji i klasyfikacji turystyki. Sam fenomen i jego podmiot można rozpatrywać w ujęciu socjologicznym, ekonomicznym, antropologicznym, politycznym. Stąd też w klasyfikacji turystyki wykorzystuje się różne kryteria (pochodzenie turysty, liczbę uczestników, środek transportu itp.), motywacje (turystyka religijna, pielgrzymkowa, muzealna itp.) czy wreszcie miejsce zakwaterowania turysty (ten czynnik często pojawia się w analizowanych strategiach, gdzie wskazuje się na „brak bazy noclegowej”, „brak infrastruktury hotelowej”); zob. W. Gaworecki, op. cit., s. 20-21, tu jako jedna z form turystyki.

jak też podejmowanych w dokumentach strategicznych kontekstów rozwojowych. Sprowadza się ją praktycznie jedynie do aspektu muzealnego i zwiedzania pomników przeszłości (kościołów, zamków itp.). Mimo dostrzegania bogactwa wielokulturowego dziedzictwa Warmii i Mazur (dawnych ziem pruskich i Prus Wschodnich), analizowane dokumenty strategiczne nie włączają go (lub jeśli, to tylko w niewielkim stopniu) w konstruowane programy rozwoju; co do zasady nie jest ono ujmowane w celach strategicznych ani też w postulowanych przez strategię zadaniach. Skomplikowane dziedzictwo tych ziem może zatem wydawać się nie tyle bogactwem, ile problemem dla polityki społecznej. Wynikać to może z faktu, że procesy tożsamościowe (konstrukcje repertuaru lokalnych tożsamości) nie zdążyły dotąd zasymilować i owoić „nie swojej” historii i przestrzeni (wskazuje na to pośrednio choćby silny nacisk na wydarzenia związane z historią Polski, jak np. bitwa pod Grunwaldem).

Nieco lepiej od oficjalnego dyskursu wygląda praktyka, co stwierdzam jednak jedynie na podstawie dość pobieżnej – z konieczności – analizy ogromnego obszaru danych. Można już dostrzec cały szereg inicjatyw lokalnych odwołujących się do dziedzictwa historycznego i kulturowego tych ziem, co skutkuje realizacją wielu eventów poszerzających ofertę turystyczną regionu wobec zewnętrznych i wewnętrznych interesariuszy czy „klientów” tych wydarzeń. Można zatem sądzić, że tam, gdzie polityka społeczna nie musi definiować i odwoływać się do jakiegoś oficjalnego obrazu przeszłego świata, łatwiej jest praktycznie sięgać do dziedzictwa historyczno-kulturowego ziem pruskich w kreowaniu praktyk ludycznych czy edukacyjnych, natomiast w oficjalnych dyskursach ich twórcy i uczestnicy pozostają w sytuacji pewnej konfuzji w zakresie samego zdefiniowania dziedzictwa historyczno-kulturowego, jak też wykorzystania go jako społecznego kapitału rozwoju regionalnego.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA:

- Gałuszka Nina, *Turystyka dziedzictwa. Poradnik dla organizacji pozarządowych*, red. B. Kazior, D. Zaręba, Kraków 2008.
- Gaworecki Władysław, *Turystyka*, Warszawa 2010.
- Gnieźnieńskie Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej, „Turystyka Kulturowa” 2014, nr 1.
- Jacek Kaczmarek, Andrzej Stasiak, Bogdan Włodarczyk, Produkt turystyczny. *Pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa 2005.
- Jęrysiaś Tadeusz, Rohrscheidt von Armin Mikos, *Militarna turystyka kulturowa*, Warszawa 2011.
- Jęrysiaś Tadeusz, *Turystyka kulturowa*, Warszawa 2008.
- Jiang Xuan, *Heritage Tourism Planning Guidebook Methods for Implementing Heritage Tourism Programs in Sussex County*, Delaware, 2008.
- Kaczmarczyk Krzysztof, *Turystyka archeologiczna*, „Turystyka Kulturowa” 2010, nr 1, s. 4-13.
- Kotowicz-Borowy Irena, *Wartości kulturowe obszaru Zielonych Płuc Europy jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki*, (w:) *Założenia koncepcji – Zielone Płuca Europy. Materiały pokonferencyjne – Międzynarodowe Seminarium - Supraśl 30-31.03.2007 oraz Międzynarodowe Warsztaty – Wigry 27-29.06.2007*, Białystok, 2007, s. 46-51.
- Kowalczyk Andrzej, *Turystyka historyczno-militarna*, (w:) *Współczesne formy turystyki kulturowej*, red., Buczkowska Karolina, Rohrscheidt von Armin Mikos, Poznań 2009, s. 286-313.
- Kowalczyk Andrzej, *Turystyka kulturowa – spojrzenie geograficzne*, Warszawa 2008.
- Kowalczyk Andrzej, *Turystyka zrównoważona*, Warszawa 2010.
- Krupa Jan, Dec Beata, *Rekonstrukcja wydarzeń historycznych jako produkt turystyczny i element promocji regionu. Przykłady z Podkarpacia*, (w:) *Dziedzictwo kulturowe Polski i jego znaczenie w turystyce*, red., J. Wyleżalek, D. Orłowski, Warszawa, 2011, s. 53-76.
- Lipińska Izabela, *Turystyka dziedzictwa kulturowego – wybrane aspekty ochrony prawnej parku kulturowego*, „Turystyka Kulturowa” 2011, nr 3, s. 14-27.
- Marciszewska Barbara, *Spółeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki w Polsce*, (w:) „*Problemy turystyki i hotelarstwa*” 2002, nr. 3, s. 5-9.
- Mokras Justyna, *Święta i ludowe obrzędy czynnikiem rozwoju turystyki na Kurpiowszczyźnie*, (w:) *Turystyka a religia, materiały pokonferencyjne*, Biała Podlaska 2003, s. 287-306.
- Mokras-Grabowska Justyna, *Wykorzystanie kultury ludowej w turystyce – nieuchronna komercjalizacja czy „ostatnia deska ratunku”*, (w:) *Kultura i turystyka – razem, ale jak?*, red. A. Stasiak, Łódź 2009, s. 139-162.
- Przedłowski Krzysztof, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków 2004.
- Rembowska Krystyna, *Turystyka jako interpretacja dziedzictwa kulturowego*, (w:) *Eksploatacja przestrzeni historycznej*, red. M. Leniartek, Wrocław 2008.
- Rohrscheidt von Armin Mikos, *Bibliografia światowej i polskiej refleksji naukowej na temat turystyki kulturowej*, „Turystyka Kulturowa” 2012, nr 8, s. 79-112.
- Rohrscheidt von Armin Mikos, *Turystyka kulturowa – wokół definicji*, „Turystyka Kulturowa” 2008, nr 1, s. 4-21.

- Rohrscheidt von Armin Mikos, *Turystyka kulturowa. Fenomen. Potencjał. Perspektywy. Podręcznik akademicki*, Gniezno 2008.
- Rut Michał, *Turystyka kulturowa. Perspektywy rozwoju dla Pogórza Dynowskiego*, (w:) *Turystyka wiejska, ochrona środowiska i dziedzictwo kulturowe Pogórza Dynowskiego*, red. J. Krupa, T. Soliński, Dynów 2011.
- *Warmia i Mazury 2020. Jaka droga do rozwoju?*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa-Olsztyn 2010.
- Žuromskaite Brigita, *Przestrzeń historyczna w rozwoju turystyki kulturowej na Litwie (turystyka historyczna)*, „Turystyka Kulturowa” 2009, nr 7, s. 4-14.

STRONY INTERNETOWE:

<http://www.jezioro.zegrzynskie.pl/upload/File/katalogi/turystykahistorycznaPL1.pdf> (dostęp: 20.04.2016).

<http://tannenberg-kozlowo.wm.pl/> (dostęp: 03.04.2016).

<http://www.walkiria.com.pl/> (dostęp: 20.04.2016).

<https://www.facebook.com/pages/Bitwa-pod-Wop%C5%82awkami/1408706666061365> (dostęp: 18.04.2016).

<http://dziennikblaski.pl/156659,Bitwa-morska-naZalewieWislanymmarkowymproduktem.html#axzz3aVRpn2ru> (dostęp: 18.03.2016).

http://ldk.lidzbarkwarminski.pl/index.php?id=1200&tx_cal_controller%5Bview%5D=event&tx_cal_controller%5Btype%5D=tx_cal_phpicalendar&tx_cal_controller%5Buid%5D=1787&tx_cal_controller%5Bblastview%5D=viewlist%7Cpage_id1166&tx_cal_controller%5Byear%5D=2015&tx_cal_controller%5Bmonth%5D=06&tx_cal_controller%5Bday%5D=05&cHash=eb11152e3d1b8003603beb5eb98eb8ec (dostęp: 17.03.2016).

<http://olecko.wm.pl/116585,Piknik-historyczny-Sladem-Sredniowiecza.html#axzz3aVBOyZUM> (dostęp: 18.03.2016).

<http://festiwal.pruthenia.pl/> (dostęp: 17.03.2016).

<http://www.it.mragowo.pl/news/i-turniej-rycerski-komtura-jana-von-sajn,0,2839,pl.html> (dostęp dn. 20.04.2016).

http://www.eswip.pl/pl_page_59_52.html (dostęp: 20.04.2016).

<http://jarmarki-kiermasze.pl/> (dostęp: 16.04.2016).

<http://gck.gizycko.pl/wilenskie-kaziuki-i-kaziukowy-jarmark/> (dostęp: 16.04.2016).

<http://ostroda.wm.pl/143913,Jubileuszowe-Kaziuki-Wilenskie-w-Ostrodzie.html#axzz3aVwK6B3l> (dostęp: 20.04.2016).

<http://mazurolandia.pl/Rzymianie.pdf> (dostęp: 20.04.2016).

<http://www.mediagroupinfo.pl/iii-jarmark-moraski-promocja-produktu-lokalnego/> (dostęp: 16.04.2016).

<http://orientacja.pl/155303,Cesarska-Majowka-z-cesarzem-Wilhelmem-II.html#axzz3abuxMcqG> (dostęp: 16.04.2016).

http://www.powiat-braniewo.pl/index.php?id_a=1&id_b=81&id_c=923&id_d=0&id_e=0; (dostęp: 17.03.2016).

<http://www.naszegady.pl/> (dostęp: 17.03.2016).

<http://www.muzeum.ketrzyn.pl/wp-content/uploads/2014/07/program-20141.jpg> (dostęp: 18.03.2016).

<http://paslek.wm.pl/216695,Jarmark-sw-Bartłomieja-w-Pasleku.html#axzz3aVwoHiBf> (dostęp: 18.03.2016).

<http://www.muzeum-wegorzewo.pl/imprezy/jarmark/2014/jarmark2014.htm> (dostęp: 18.03.2016).

<http://www.szlaki.mazury.pl/> (dostęp: 19.03.2016).

<http://www.parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/puszczyrominckiej/upload/browser/golubie%20wie%C5%9B%20kt%C3%B3rej%20nie%20ma.pdf> (dostęp: 20.03.2016).

http://parkikrajobrazowewarmiimazur.pl/puszczyrominckiej/aktualnoscisciezka_historyczna_dziedzictwo_kulturowe_zytkiejm_otwarta.html (dostęp: 20.03.2016).

<http://drugikrokwchmurach.blogspot.com/2013/09/balonowy-olsztyn-i-o-historiisterowcow.html> (dostęp: 19.03.2016).

<http://www.czaswlas.pl/index/?id=06138bc5af6023646ede0e1f7c1eac75> (dostęp: 19.03.2016).

http://www.mragowo.olsztyn.lasy.gov.pl/widget/aktualnosci/-/asset_publisher/1M8a/content/na-historycznej-granicy-warmii/maximized#.VVuQE_n1ako (dostęp: 19.03.2016).

<http://www.pisz.info.pl/a-sciezka-historyczna-piska-pozycja-ryglowa-855-info.html> (dostęp: 19.03.2016).

<http://www.powiat-olszynski.pl/powiat-opracowuje-strategie-rozwoju> (dostęp: 26.09.2016).

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:O7EnijjXbM4J:bip.spniedzica.warmia.mazury.pl/system/obj/786_745_Strategia_Rozwoju_Turystyki.doc+&c&d=8&hl=pl&ct=clnk&gl=pl (dostęp: 26.09.2016).

STRATEGIE cytowane w artykule:

Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego, z dnia 28 września 2010 r.

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025.

- Program rozwoju turystyki do 2020 roku*, [projekt], Warszawa, 2015.
- Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Gminy Świąki na lata 2007-2013.*
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Elku do roku 2016.*
- Strategia rozwoju Powiatu Iławskiego na lata 2008-2015.*
- Program opieki nad zabytkami gminy Bartoszyce na lata 2014-2017.*
- Strategii Rozwoju Miasta Bartoszyce na lata 2009-2015.*
- Strategia Rozwoju Gminy Nidzica na lata 2014-2022.*
- Plan Odnowy Miejscowości Barkweda na lata 2009-2015.*
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Braniewskim na lata 2000-2015.*
- Program Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Giżyckiego na lata 2003-2014.*
- Strategia Trwałego Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Elbląskiego na lata 2007-2015*
- Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Olsztyńskiego na lata 2013-2016.*
- Program opieki nad zabytkami miasta Elk na lata 2015-2018.*
- Strategia rozwoju turystyki Powiatu Nidzickiego.*
- Strategia rozwoju Gminy Pisz na lata 200-2015.*
- Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Mrągowskiego na lata 2007-2020.*
- Strategia rozwoju Powiatu Gołdapskiego.*
- Strategia rozwoju gminy Purda na lata 2015-2025.*
- Strategia Rozwoju Gminy Stawiguda na lata 2008-2013.*
- Strategia rozwoju Gminy Dywity do 2020 r.*
- Strategia Rozwoju Gminy Barczewo na lata 2015-2025.*
- Plan rozwoju lokalnego gminy Jonkowo.*
- Strategia rozwoju gminy Giętrzwald – projekt – na lata 2015-2025.*

Historical tourism for Warmia and Masuria – between the strategy and practice

Keywords

Historical tourism; archaeological tourism; cultural tourism; cultural heritage; natural heritage, Warmia and Masuria.

Abstract

The article presents results of analyses of selected, representative regional development strategies at various levels: province, districts, district cities and municipalities which administratively belong to the Warmia and Masuria Province to include in them problems of development of historical and cultural tourism.

The text consists of 3 elements. The first one presents the theoretical perspective of social practices related to historical tourism. The second part contains an analysis of selected local strategies of regional development in terms of the presence of categories of historical tourism and related ones in them. The third part, in turn, is devoted to an analysis of practical implementations and undertakings which can be classified as actions related to historical tourism.

Исторический туризм на Вармии и Мазурах – между стратегией и практикой

Ключевые слова

Исторический туризм, археологический туризм, культурный туризм, культурное наследие, природное наследие, Вармия и Мазуры.

Содержание

В статье представлены результаты анализов избранных, представительных региональных стратегий различных уровней: воеводства, повятов, повятовых центров и гмин, входящих в состав Варминско-Мазурского воеводства с точки зрения наличия в них проблематики развития исторического и культурного туризма.

Текст состоит из трех частей. В первой дается теоретическая перспектива общественных практик, связанных с историческим туризмом. Во второй части уделяется внимание избранным местным стратегиям регионального развития с точки зрения наличия в них категории исторического туризма и его разновидностей. Третья часть посвящена, в свою очередь, анализу избранных практических реализаций и мероприятий, относящихся к области действий, связанных с историческим туризмом.

Rozpoznanie historyczno-konserwatorskie mostu/kładki w Lidzbarku Warmińskim

Słowa kluczowe

Historia architektury, Warmia, Lidzbark Warmiński, Most Kopernika, Drenckhahn & Sudhop, konstrukcje żelbetowe.

Obiekt będący tematem opracowania położony jest nad rzeką Łyną, między placem Kościelnym a ulicą Mławską, obecnie przygotowywany jest do prac remontowo-konserwatorskich.

Budowa mostu/kładki na tle rozwoju przestrzennego Lidzbarka

Przywilej lokacyjny miastu Heilsberg (Lidzbark Warmiński) nadał biskup Eberhard z Nysy w roku 1308¹. Miasto założono na prawie chełmińskim. Ulokowane na przecięciu szlaków handlowych z północy na południe². Usytuowane w zakolu rzeki Łyny i nad jej prawobrzeżnym dopływem – rzeką Symsarną. Dolina Łyny przebiegała w granicach miasta na pograniczu ciągnącego się od strony południowej pasma moren czołowych i wysoczyzny od północy. Teren ten należał od połowy XIII wieku do biskupiej Warmii³.

Układ średniowiecznego miasta był regularny w takim stopniu, jak pozwalało na to nachylenie terenu, opadającego z północy ku południowi, gdzie otoczony był zakolem Łyny. Centrum założenia stanowił zbliżony do kwadratu rynek, z którego czterech

---

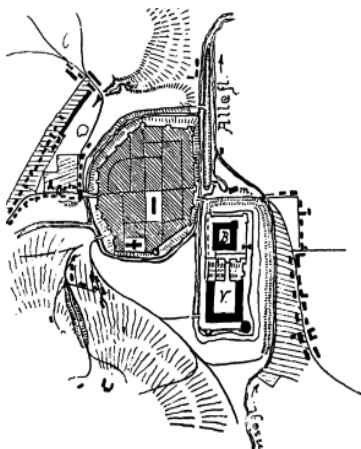
¹ Codex Diplomaticus Warmiensis, Bd.1, Mainz 1860, nr 142.

² W. Szulist, *Ważniejsze lądowe szlaki handlowo-komunikacyjne Warmii i Mazur w XVI i XVIII wieku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1972, nr 2-3, s. 313.

³ Obszerna bibliografia na temat lokacji i rozwoju miasta została zebrana w najnowszej monografii *Historia Lidzbarka Warmińskiego*, red. K. Mikulski, E. Borodij, t. I, Lidzbark Warmiński 2008.

naroży wybiegały po dwie ulice⁴. Najdalej ku południu miasta, niemal przylegający do koryta rzeki, posadowiony był kościół parafialny pw. Św. Piotra i Pawła. Około roku 1357 datowana jest budowa pierścienia murów obronnych okalających miasto z bramami i basztami⁵.

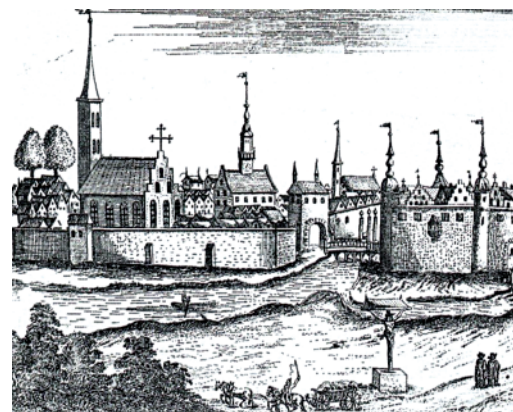

Il. 1. Na planie miasta średniowiecznego nie zaznaczono przejścia od strony placu Kościelnego na drugą stronę Łyny. A. Bötticher, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen*, Bd.4, *Das Ermland*, Königsberg 1894, s. 135.

W okresie między wiekiem XIV a XVI na Warmii datowany jest rozwój hydrotechniki⁸. Wodociągi miejskie budowano początkowo w formie zwykłych rurociągów drewnianych, prowadzących wodę grawitacyjnie⁹. Lidzbark zaopatrywano w wodę ze źródła położonego na wzgórzu po południowej stronie Łyny. Sprowadzano ją za pomocą akweduktu na potrzeby miasta już w połowie XIV wieku, o czym mowa jest w aktach biskupa Sorboma, które omówił Jerzy Sikorski¹⁰: „Wodę ze źródła sprowadzano ze wzgórza rurami (*canalibus*), śladem biegnącej stamtąd do miasta ścieżki, aż do bramy miejskiej, od niej zaś do dziedzińca kościelnego”¹¹. Sikorski wskazuje na usytuowanie rurociągu doprowadzającego wodę do miasta

Niemal w tym samym czasie na wschód od miasta wzniesiono zamek biskupi, poprzedzony przedzamczem i otoczony własnym systemem obronnym⁶. Rozwijająca się zabudowa miasta łączona jest z decyzją Jana z Miśni (1350-1355), który objął zamek na stałą siedzibę biskupią. Miasto stało się centralnym punktem administracji i sądownictwa dla biskupiej Warmii, rozwijało się jako ośrodek handlowo-rzemieślniczy. W wieku XV lidzbarscy kupcy brali udział w handlu z Gdańskiem. Po pierwszym rozbiórze Polski w 1772 roku Warmię wcielono do Królestwa Prus.

Schematyczny plan sporządzony przez Johanna Guisego w 1826 roku, zamieszczony u Böttichera, przedstawia średniowieczne miasto z zabudową późniejszych przedmieść przy drogach dojazdowych⁷. Po stronie południowej kościoła nie zaznaczono przejścia na drugą stronę rzeki.

Il. 2. Panorama miasta Christophera Hartknocha z 1684 roku, C. Hartknoch, *Alt und Neues Preussen oder Preussischer Historien*, T. 2, Frankfurt-Lipsk 1684, s. 386.

widoczna jest prostokątna baszta. Pomiędzy tą basztą a bramą miejską, w murach pokazano furtę od strony rzeki.

Ta sama furta w murach obronnych naprzeciw kościoła widoczna jest na sztychu Jana Fryderyka Enderscha z 1755 roku (il. 3). Z furty tej mogła prowadzić kładka osadzona przy rurach doprowadzających wodę ze wzgórza położonego po przeciwnej stronie rzeki¹⁴. To tę kładkę nazywano „mostem rurowym”¹⁵.

Na początku XIX wieku rozebrano mury obronne od strony południowej miasta i bramy: Kościelną, Młyńską i Zamkową. Od tego czasu trwał proces włączania przed-

Il. 3. Panorama miasta Lidzbark, fragment mapy Warmii Jana Fryderyka Enderscha wykonanej w 1755 roku, reprint archiwum MBL.

¹² Ibidem.

¹³ Panorama miasta pokazana przez C. Hartknocha w 1684 roku: C. Hartknoch, *Alt und Neues Preussen oder Preussischer Historien*, T. 2, Frankfurt-Lipsk 1684, s. 386.

¹⁴ Mapa Warmii Jana Fryderyka Enderscha wykonana w 1755 roku, panorama miasta Lidzbark, reprint archiwum MBL.

¹⁵ Salm, E. Borodij, *Rozwój przestrzenny miasta w XIX i XX wieku*, (w:) *Historia Lidzbarka...*, s. 362.

⁴ L. Czubieli, T. Domagała, *Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur*, Olsztyn 1969, s. 172-178.

⁵ M. Biskup, *Rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1961, nr 4, s. 490-491.

⁶ L. Czubieli, T. Domagała, op. cit., s. 174.

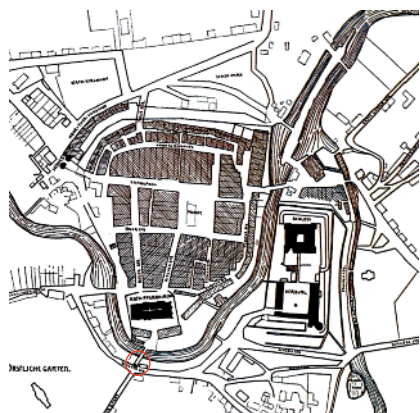
⁷ A. Bötticher, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen*, Bd.4, *Das Ermland*, Königsberg 1894, s. 135.

⁸ Na terenach Warmii warstwy wodonośne znajdowały się dość głęboko, co utrudniało kopanie studni. Jednym ze sposobów pozyskania wody stały się wodociągi, por. B. Orłowski, *Legenda i prawda o pseudokopernikowskich wodociągach*, (w:) *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*, Seria D, Historia Techniki i Nauk Technicznych, z. 2, Warszawa 1960, s. 30-34.

⁹ Temat wodociągów miejskich wymaga oddzielnego opracowania.

¹⁰ J. Sikorski, P. Birecki, J. Salm, *Rozwój przestrzenny i architektoniczny miasta, sztuka oraz wytwory rzemiosł artystycznych do 1772 roku*, (w:) *Historia Lidzbarka...*, s. 59-143.

¹¹ Ibidem, s. 94.

Il. 4. Na planie miasta z przełomu XIX i XX wieku po stronie południowej widoczny jest wydzielony murem plac Kościelny z zabudowaniami parafialnymi od strony rzeki. Między budynkami prowadzi przejście na drugą stronę rzeki poprzez znajdujący się tam most/kładkę dla pieszych, R. Dethlefsen, *Das schöne Ostpreußen*, München 1916, s. 54.

Il. 5. Lidzbark Warmiński, zachodnie skrzydło przedzamcza z płytą przedstawiającą popiersie Mikołaja Kopernika, fot. Krauth 1939, Prusy Wschodnie - dokumentacja historycznej prowincji, IS PAN nr inwentarza 56682.

1510, w których słynny astronom przebywał w Lidzbarku²¹, drugi powód mógł wiązać się z istniejącym w tym miejscu rurociągiem doprowadzającym wodę do miasta, którego budowę przypisywano astronomowi. Legenda o Koperniku – inżynierze budującym

mieść do obszaru miasta. Południowo-zachodnie przedmieście, zwane Przedmieściem Kościelnym, rozciągało się przy trakcie do Dobrego Miasta (obecnie ulica Kopernika) do ulicy Krasickiego. Przy placu Kościelnym wzniesiono nowe budynki szkoły katolickiej¹⁶. Wybudowano je z wykorzystaniem fundamentów rozebranych murów obronnych¹⁷.

Ostateczny kształt plac Kościelny uzyskał na początku XX wieku. W południowo-zachodniej jego części powstał w latach 1905-1906 nowy budynek dla emerytowanych księży. Dalsze zmiany na terenie działki kościelnej zaszły w roku 1909, kiedy to wybudowano w miejscu dawnego „mostu rurowego” na Łynie nowy most/kładkę betonową, nazwaną Mostem Kopernika¹⁸ (il. 4). Usytuowanie w tym miejscu tzw. mostu rurowego można potwierdzić za pomocą badań archeologicznych¹⁹. Na jego balustradzie od strony zachodniej umieszczono popiersie Mikołaja Kopernika. Po krytycznych uwagach dotyczących usytuowania popiersia, przeniesiono je na ścianę zachodniego skrzydła przedzamcza, obok bramy wejściowej na dziedziniec zamku²⁰ (il. 5). Po 1945 roku płyta ta zaginęła.

W świetle zebranych materiałów można domyślać się, iż połączenie postaci Kopernika z mostkiem/kładką wynikało z dwóch powodów: pierwszy to upamiętnienie lat 1507-

wodociągi była dyskutowana w nauce połowy XIX wieku. Wówczas pojawiła się tendencja do przypisywania Kopernikowi budowy wodociągów nie tylko we Fromborku, lecz także w innych miastach Pomorza i Warmii, w tym także w Lidzbarku Warmińskim. Dopiero na początku XX wieku historycy niemieccy zdyskredytowali legendy o pracach hydrotechnicznych Kopernika. W roku 1960 Orłowski przytoczył poglądy badaczy i poddał w wątpliwość rolę Kopernika jako inżyniera budującego wodociągi na Warmii²².

Most/kładka na rzece Łynie na tle nowatorskich konstrukcji

Bautechnisches Bureau
Beton-Baugeschäft
Cementwaren-Fabrik

Il. 6. Folder reklamowy firmy Drenckhahn & Sudhop, budującej mosty na terenie Niemiec na początku XX wieku.

Most/kładkę w Lidzbarku Warmińskim wybudowała w roku 1909, prawdopodobnie, firma budowlana Drenckhahn & Sudhop z Braunschweig z Dolnej Saksonii²³ (il. 6). Firma, założona w roku 1889, rozpoczęła swoją działalność od produkcji betonowych rur kanalizacyjnych; działała na terenie Niemiec na przełomie XIX i XX wieku; była również jednym z pionierów konstrukcji żelbetonowych. Do 1904 roku zbudowała 150 mostów²⁴. Firma ta wymieniana jest także przy okazji budowy mostu w Dobrym Mieście na rzece Łynie, w powiecie lidzbarskim²⁵.

W tym czasie w Europie uprzemysłowienie i rozwój gospodarki osiągnęły znaczny postęp, rozrastała się szybko sieć drogowa. Poszukiwano rozwiązań, które mogły być realizowane szybko i niedrogo. Z firmą Drenckhahn & Sudhop z Braunschweig ściśle współpracował na przełomie XIX i XX wieku profesor inżynierii hydraulicznej Max Möller. Żył on w latach 1854-1935, skończył studia inżynierskie w Berlinie i Hanowerze. Od 1890 roku był profesorem inżynierii hydraulicznej w Technische Hochschule w Braunschweig. Od tego roku rozpoczęła się era zastosowania nowego materiału – żelbetonu. Dziełem życia Maksa Müllera jest opracowana przez niego konstrukcja żelbetonowa Hängegurträger, opatentowana w 1899 roku jako Trägerdecke-Bauweise²⁶. Beton jest materiałem budowlanym bardzo odpornym na siły ściskające, a połączony z przenoszącym siły roz-

¹⁶ Ibidem, s. 362.

¹⁷ W. Chodkowska, Zasięg występowania faz budowlanych w elewacji południowej i zachodniej budynku parafialnego w Lidzbarku Warmińskim przy placu Kościelnym nr 2. Opinia konserwatorska, Rzecznictwo Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, Olsztyn 2010, Archiwum WUOZ w Olsztynie.

¹⁸ J. Salm, E. Borodij, op. cit., s. 368.

¹⁹ Badania te powinno się wykonać przy okazji planowanego remontu mostu/kładki.

²⁰ J. Salm, E. Borodij, op. cit., s. 368.

²¹ K. Górski, *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność*, Toruń 2012, s. 145.

²² B. Orłowski, op. cit., s. 22.

²³ Nie dotarłam do katalogu firmy *Drenckhahn & Sudhop*, wydanym wkrótce po roku 1909, źródło: <http://lidzbarkwarmiński.wm.pl/266388,Nieznanne-zdjecia-Mostu-Kopernika.html#ixzz4CcH0d6jH>, por. <http://partners.academic.ru/dic.nsf/dewiki/2333474#M.C3.B6ller-Br.C3.BCcken>, dostęp: 3.06.2016.

²⁴ J. Krampe, *Drenckhahn & Sudhop*, Buchdruckerei, Braunschweig 1904, s. 2-7, źródło: http://rzb104.biblio.etc.nubs.de:8080/docportal/servlets/MCRFileNodeServlet/DocPortal_derivate_00006834/2225-8377.pdf;jsessionid=AAC613DB89BF, dostęp: 5.07.2016.

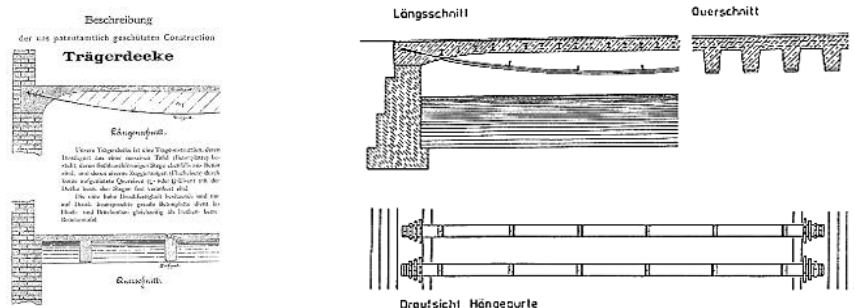
²⁵ Ibidem, s. 7.

²⁶ Zob. <http://www.bauwerk.axbach.de/Veroeff/artikel-moeller.html>, dostęp: 26.07.2016.

ciągające żelazem, okazał się doskonałym materiałem umożliwiającym pokonywanie znacznych rozpiętości²⁷. Po raz pierwszy na terenie Niemiec żelbeton zastosowano do konstrukcji stropów²⁸. Był on przeznaczony głównie do budowy stropów w halach magazynowych, np. cukrowni, budynków gospodarczych, ale równolegle nowa konstrukcja była stosowana coraz częściej do budowy mostów.

Konstrukcje Hängegurt – typu Möller charakteryzowały zaokrąglone przejścia łączące poziomą belkę konstrukcyjną z pionowymi punktami podparcia. Dodatkowym wzmocnieniem konstrukcji poziomej belki było jej pogrubienie zgodnie ze strzałką ugięcia. Taki kształt belki wynikał z analizy sił występujących w belce przęsła i podporach. Na to rozwiązanie konstrukcyjne inżynier Max Müller otrzymał patent²⁹ (il. 7-8).

Il. 7-8. Max Möller – zasada budowy konstrukcji stropów i mostów przy użyciu systemu Hängegurt – typu Möller, rysunek do urzędu patentowego z 1899 roku, źródło: <http://www.bauwerk.axbach.de/Veroeff/artikel-moeller.html>, dostęp: 26.07.2016.

Pierwsze mosty w konstrukcji żelbetowej Maksa Möllera wybudowano w Saksonii-Anhalt, w Strassbergu – wzniesiony w roku 1897, w Silberhütte – w 1900, w Nienburgu most trójprzęsłowy wybudowano w roku 1900, w 1906 wzniesiono most w Kämkerhorst³⁰. W 1910 roku wybudowano most w Timmenrode ze zbrojeniem poprzecznym, z pasami tynku cementowego. Zamiast poręczy most ten miał ściany z żużlu i kamieni³¹. „Zwisający” w kierunku lustra wody łuk belki przez współczesnych zwany był „rybim brzuchem”. Niestety, zmniejszył on światło mostu między dolną krawędzią betonowej konstrukcji a płaszczyzną wody, dlatego w następnych latach uległ modernizacji. Najważniejszym jednak był fakt, że konstrukcję cechowała wysoka wydajność i niski koszt budowy, dlatego w latach 1900-1929 stała się standardowa.

W poszukiwaniu zadowalających rozwiązań dla pokonywania dużych rozpiętości w tamtym czasie wielu inżynierów podejmowało budowę żelbetowych mostów. Max Möller był prekursorem materiału, ale nie znał jeszcze skali możliwości

Il. 9. Sposób budowy pionierskiego łukowego wiaduktu na torze Chojnice-Tczew w roku 1906. Wykonawcą prac była firma Drenckhahn & Sudhop z Braunschweig, źródło: <http://www.digbib.tu-bs.de/?docid=00030120>, dostęp: 3.07.2016³².

konstrukcyjnych, jakie niosło ze sobą połączenie żelaza i betonu. Pierwsze realizacje, w których zastosowano beton i żelazo, powstały w roku 1902 w Stanach Zjednoczonych. Ten nowy materiał najpierw zastosowano przy budowie hal fabrycznych w Greensburgu (Pensylwania)³³. W 1902 roku architekt August Perret (1874-1954) rozpoczął budowę domu mieszkalnego przy ul. Franklina w Paryżu. Był to pierwszy w Europie budynek o konstrukcji szkieletowej z zastosowaniem żelbetu³⁴. Dopiero inżynier Robert Maillart (1872-1940) na początku XX wieku doprowadził do finezji elementy żelbetowego układu konstrukcyjnego, osiągając współczesne efekty plastyczne³⁵.

Most wybudowany w Lidzbarku Warmińskim w roku 1909, w technologii betonu zbrojonego, śmiało możemy zatem umieścić w grupie pionierskich rozwiązań (il. 10). W konstrukcji mostu użyto nowatorskich technologii, w wykończeniu nie zapominając o akcentach plastycznych. Przęsło mostu wraz z balustradami po obu stronach przejścia było jednorodne, akcenty plastyczne to blendy po obu stronach przęsła z wypełnieniem w postaci kratownicy i pylony-kapliczki umieszczone na przyczółkach mostu. Akcentem dominującym i spinającym całość była kapliczka pośrodku przęsła z umieszczonym od strony wewnętrznej w ostrołukowej wnęcie reliefem przedstawiającym popiersie Mikołaja Kopernika (il. 11).

²⁷ W. Borusiewicz, *Konstrukcje budowlane dla architektów*, Warszawa 1973, s. 51-67.

²⁸ Zob. <http://www.bauwerk.axbach.de/Veroeff/artikel-moeller.html>, dostęp: 26.07.2016.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Zob. <http://bauwerk.axbach.de/Veroeff/artikel-moeller.html>, dostęp: 3.07.2016.

³¹ Ibidem.

³² Linia kolejowa (obecnie nr 203) jest częścią magistrali łączącej Berlin ze stolicą Prus Wschodnich – Królewcem. Budowę utrwalono w zbiorach Digital Bibliothek Braunschweig: <http://www.digbib.tu-bs.de/?docid=00030120>, dostęp: 3.07.2016.

³³ P. Trzeciak, *Przegląd architektury XX wieku*, Warszawa 1974, s. 64.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, s. 70.

Il. 10. Lidzbark Warmiński, widok na przęsło mostu od strony zachodniej, tablica z popiersiem Mikołaja Kopernika widziana od tyłu, na dole data 1909, stan z ok. 1920 r., archiwum prywatne pana Tomasza Piątka z Lidzbarka Warmińskiego, nieznane zdjęcia Mostu Kopernika – Lidzbark Warmiński, źródło: <http://lidzbarkwarminski.wm.pl/266388, Nieznane-zdjecia-Mostu-Kopernika.html#ixzz4CCHOd6jH>, dostęp: 20.06.2016.

Il. 11. Lidzbark Warmiński, przęsło mostu od strony wschodniej, widok na tablicę z popiersiem Mikołaja Kopernika umieszczoną w przęśle zachodnim, stan z ok. 1920 r., archiwum T. Piątka.

Opis mostu w Lidzbarku Warmińskim

Analiza pierwotnej kompozycji mostu/kładki położonej w Lidzbarku Warmińskim nad rzeką Łyną, między placem Kościelnym i ulicą Mławską, wskazuje, że powstał on jako pomnik poświęcony Mikołajowi Kopernikowi. Most jest betonowy o konstrukcji łukowej, jednoprzęsłowy o rozpiętości przęsła 17,00 metrów i wysokości w strzałce 3,50 metra (il. 12).

Łuk wsparty jest na dwóch przyczółkach z litymi po obu stronach ścianami zakończonymi balustradami. Równoległe do osi podłużnej mostu, na przedłużeniu osi balustrad, ale w osi pionowej przyczółków, początek i koniec mostu akcentują pylony-kapliczki, o wysokości 2,00 m, przykryte dwuspadowymi betonowymi dachkami.

Balustrady na całej długości mostu zwieńczone są parapetem, od kapliczek-pylonów wznoszą się lekkim łukiem w kierunku środka przęsła i tutaj obniżają się. W tej części balustrada jest obniżona, a na jej górnej krawędzi ułożono poziomy parapet (il. 13). W przęśle mostu od strony wschodniej pod parapetem znajduje się płycina z prostokątną blendą. Obniżenie balustrady w tym miejscu ułatwiało wgląd na umieszczoną w przeciwległej balustradzie kapliczkę z popiersiem Kopernika.

Il. 12. Lidzbark Warmiński, widok na most/kładkę im. Mikołaja Kopernika od strony zachodniej, fot. W. Chodkowska 2016.

Il. 13. Lidzbark Warmiński, widok na most/kładkę im. Mikołaja Kopernika od strony zachodniej, przyczółek z kapliczką, fot. W. Chodkowska 2016.

Il. 14. Lidzbark Warmiński, widok na most/kładkę im. Mikołaja Kopernika od strony zachodniej, miejsce kapliczki środkowej, widoczna data budowy 1909, fot. W. Chodkowska 2016.

Po rozebranej kapliczce z popiersiem zachowała się wysunięta przed lico balustrady płycina z datą 1909 umieszczoną w dolnej części. Po rozebraniu kapliczki tę część balustrady dostosowano do balustrady przeciwległej (il. 14).

Lica zewnętrzne obu balustrad artykułowane są wertykalnie ostrołukowymi blendami rozmieszczonymi symetrycznie po 7 w każdej połowie przęsła. Blendy umieszczono w bocznych ścianach wypełniających przestrzeń od górnej płaszczyzny łuku do parapetu balustrady, przy przyporze osiągają wysokość 3,0 m; wraz ze zmianą wysokości ścian bocznych maleje ich wysokość, w części środkowej mostu osiąga 1,3 m. Dekoracyjny motyw ostrołukowej blendy umieszczono także od strony zewnętrznej pylonów-kapliczek ustawionych w poprzecznej osi przyczółków mostu. Dopełnieniem konstrukcji mostu są cztery trójkątne ściany oporowe wypełniające przestrzeń pomiędzy przyczółkami a skarpą brzegu rzeki (il. 15).

Pomiędzy ściany oporowe nasypało się grunt, na którym ułożona jest nawierzchnia z kostki brukowej prowadząca w kierunku bitumicznej nawierzchni mostu. Górne krawędzie ścian oporowych wystają ponad poziom brukowanej nawierzchni i stanowią przedłużenie balustrad mostowych (il. 16).

Il. 15. Ściana oporowa od strony wschodniej, wypełniająca przestrzeń pomiędzy przyczółkiem a skarpą brzegu rzeki, fot. W. Chodkowska 2016.

Il. 16. Lidzbark Warmiński, widok na most/kładkę im. Mikołaja Kopernika od strony północnej, fot. W. Chodkowska 2016.

Il. 17. Widok mostu/kładki od strony południowej, fot. W. Chodkowska 2016.

Il. 18. Podłucze mostu, fot. W. Chodkowska 2016.

Il. 19. Przekrój ściany oporowej, fot. W. Chodkowska 2016.

Il. 20. Ryflowane wykończenie na styku balustrady w miejscu usytuowania kapliczki środkowej. Widoczne dodane wtórne zakończenia parapetu balustrady, fot. W. Chodkowska 2016.

Na przedłużeniu tych betonowych balustrad w stronę traktów pieszych zamontowano współczesne pochwyty z rur (il. 17).

Zastosowany materiał to beton zbrojony metalowymi prętami. Pręty częściowo widoczne są w podniebieniu łuku przęsła (il. 18).

W przekroju pękniętej ściany oporowej widoczny wypełniacz z masy betonowej w postaci żużlu, małych kamieni i gruzu ceglanego (il. 19).

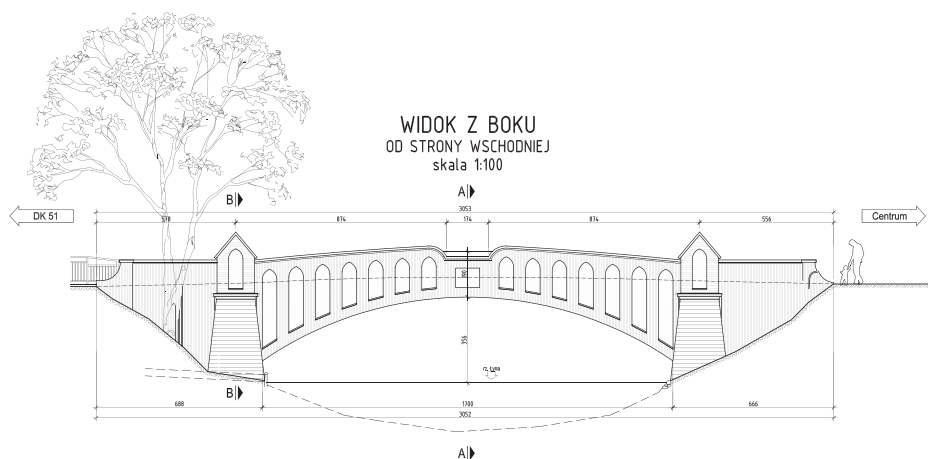
Górna część mostu między pylonami-kapliczkami stanowi powierzchnię spacerową i jest wykonana z asfaltu.

Zewnętrzne lico ścian przypór i płaszczyn z blendami dekorowane jest ryflowaniem wykonanym z cementu. Na ścianach przypór ryflowanie ułożono poziomo, a w części między łukiem i balustradą pionowo. Ostrołukowe blendy wypełnione są cementową obrzutką w formie „baranka”. Od strony wewnętrznej w licu widoczna jest faktura z odcisniętych desek szalunkowych (il. 20).

Stan zachowania i wnioski konserwatorskie

Most/kładka jest budowlą jednorodną, powstałą w jednym czasie określonym datą 1909. Jak wynika z kwerendy archiwalnej, wcześniej w tej części miasta, nad rzeką ułożone były rury doprowadzające wodę do miasta ze źródła na wzgórzu położonym po południowej stronie rzeki. Z rurami tymi mogła być związana kładka dla pieszych. Relikty tamtej infrastruktury w części nadziemnej nie zachowały się. Most/kładkę, będącą przedmiotem niniejszego opracowania, wzniesiono na początku XX wieku z nowoczesnego wówczas materiału, jakim był zbrojony beton. Grubość łuku jest zmienna w miejscach osadzenia, w przyczółkach łuk jest grubszy, a w miejscu największego wzniesienia jest cieńszy. Ta zmienna

Il. 21. Inwentaryzacja mostu/kładki wykonana w 2016 roku przez AXIAL PROJEKT Bartosz Tomczak, Os. Kasztelańskie 14a/6, 66-300 Międzyrzecz.

grubość łuku potwierdza możliwości konstrukcyjne nowego materiału budowlanego³⁶. Łuk mostu/kładki oparty jest na przyczółkach ustawionych na przeciwnych brzegach rzeki. Przypory akcentowane są wystającymi ponad poziom balustrad betonowymi pylonami w formie kapliczek krytych dwuspadowymi, wykonanymi z betonu daszkami (il. 12-13).

W środku jednej z balustrad, od strony zachodniej, pierwotnie była ustawiona kapliczka, wyższa od pozostałych pylonów-kapliczek, kryta także dwuspadowym daszkiem, z ostrołukową wnęką. We wnęce tej umieszczona była metalowa płyta z popiersiem Kopernika (il. 11). Jakkolwiek ustawienie tej kapliczki w osi podłużnej mostu było symetryczne i stanowiło akcent dominujący w bryle mostu, to jednak w stosunku do osi poprzecznej mostu kapliczka ta była ustawiona asymetrycznie. Takie usytuowanie kapliczki powodowało niesymetryczne obciążenie konstrukcji mostu i stało się przyczyną pęknięcia balustrad, stąd zapewne decyzja o rozbiorze kapliczki poświęconej Kopernikowi. W balustradzie od strony zachodniej, w której pierwotnie ustawiona była kapliczka z popiersiem Kopernika, pęknięcia biegły ukośnie w obu kierunkach od kapliczki do przyczółków mostu, a w przeciwniejszej, wschodniej balustradzie pęknięcia biegły poziomo. Poziome pęknięcie tej balustrady mogło być spowodowane dużo większym obciążeniem konstrukcji mostu tylko z jednej strony jej osi podłużnej (il. 22).

Zapewne pęknięcia były widoczne już przed rokiem 1939, w tym bowiem roku zapadła decyzja o rozbiorze kapliczki. Relief przedstawiający Kopernika przeniesiono na ścianę zachodniego skrzydła przedzamcza lidzbarskiego zamku, skąd zaginął po 1945 roku.

³⁶ Pracę konstrukcji betonowych zbrojonych żelazem pod kątem rozłożenia obciążeń konsultowano z technikiem budowlanym o specjalizacji drogi i mosty.

Il. 22. Widok na most/kładkę im. Mikołaja Kopernika od strony zachodniej, pęknięcie balustrady w miejscu środkowej kapliczki, fot. W. Chodkowska 2016.

Obecnie przy okazji prac remontowych mostu/kładki rozważa się możliwość rekonstrukcji tej kapliczki.

W świetle wiedzy historycznej i możliwych zagrożeń dla konstrukcji mostu przychyliam się do uszanowania decyzji podjętych w 1939 roku, gdy rozebrano tę kapliczkę i most uzyskał obecną formę. Przed ostatecznym podjęciem decyzji o rekonstrukcji kapliczki należy przeprowadzić konsultację z konstruktorami mostowymi w celu znalezienia odpowiedzi na pytanie, jak to dodatkowe niesymetryczne obciążenie konstrukcji mostu wpłynie na jego statykę.

Łukowo sklepiony most/kładka stanowi interesujący akcent architektoniczny w infrastrukturze miasta. Jako jedna z pierwszych konstrukcji, w której zastosowano żelazo i beton, jest dziedzictwem kultury materialnej. Prace remontowo-konserwatorskie należy wykonać zatem w taki sposób, aby utrwalić nowatorskie rozwiązania materiałowe, zachowując zastaną formę i funkcję³⁷.

1. Należy usunąć istniejącą bitumiczną nawierzchnię mostu, umożliwi to analizę konstrukcji mostu od „wewnątrz”.

³⁷ Opracowanie posłużyło firmie przygotowującej projekt remontu mostu/kładki: AXIAL PROJEKT Bartosz Tomczak, Os. Kasztelańskie 14a/6, 66-300 Międzyrzecz.

2. Wnikliwa analiza stanu konstrukcji mostu/kładki jest konieczna z uwagi na widoczne w części podniebienia łuku żelazne pręty. Są one elementami zbrojenia betonu i mogą wykazywać utratę własności nośnych spowodowanych korozją.
3. Należy udrożnić dreny i kratki ściekowe w moście. Decyzję o wyborze materiału, z którego będzie wykonana nowa nawierzchnia proponuje się podjąć w ramach nadzoru konserwatorskiego.
4. Uzupełnić i scalić spękaną i odspojoną cztery trójkątne ściany oporowe wypełniające przestrzeń pomiędzy przyczółkami a skarpą brzegu rzeki.
5. Należy poddać pracom konserwatorskim fakturowe lico balustrad, usunąć wtórne obrzutki cementowe, tzw. baranek, ustalić pierwotne wypełnienie blend.
6. Wykonać badania konserwatorskie ustalające stratygrafię tynków.
7. Usunąć istniejący system rurowych zabezpieczeń dojścia do mostu i w to miejsce wprowadzić zabezpieczenia harmonizujące z historycznym obiektem.
8. Ustalić stały nadzór konserwatorsko-architektoniczny podczas prac remontowo-konserwatorskich.
9. Należy wykonać dokumentację powykonawczą z przebiegu prac.
10. Wszelkie prace ziemne w rejonie mostu wykonywać pod nadzorem archeologa.
11. Poddać cięciom pielęgnacyjnym zieleń w otoczeniu mostu.
12. Po pracach remontowych podświetlić most/kładkę.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Chodkowska W., Zasięg występowania faz budowlanych w elewacji południowej i zachodniej budynku parafialnego w Lidzbarku Warmińskim przy placu Kościelnym nr 2. Opinia konserwatorska, Rzecznawca Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, Olsztyn 2010, Archiwum WUOZ w Olsztynie.
- Codex Diplomaticus Warmiensis, Bd.1, Mainz 1860, nr 142.
- Endersch J.F., Panorama miasta Lidzbark, fragment mapy Warmii wykonanej w 1755 roku, reprint archiwum MBL.
- Hartknoch C., *Alt und Neues Preussen oder Preussischer Historien*, T. 2, Frankfurt-Lipsk 1684.
- Krampe J., *Drenckhahn & Sudhop, Buchdruckerei*, Braunschweig 1904.
- Tomczak B., *Inwentaryzacja mostu/kładki, AXIAL PROJEKT*, Międzyrzecz 2016.
- Zbiory fotograficzne dawnego Urzędu Konserwatora Zabytków w Królewcu, Prusy

Wschodnie - dokumentacja historycznej prowincji, IS PAN, Warszawa, fot. Krauth 1939, nr inwentarza 56682.

LITERATURA:

- Biskup M., *Rozwój przestrzenny Lidzbarka Warmińskiego*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 4, Olsztyn 1961.
- Borusiewicz W., *Konstrukcje budowlane dla architektów*, Warszawa 1973.
- Bötticher A., *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen*, Bd.4, *Das Ermeland*, Königsberg 1894.
- Czubieli L., Domagała T., *Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur*, Olsztyn 1969.
- Dethlefsen R., *Das schöne Ostpreußen*, München 1916.
- Górski K., *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność*, Toruń 2012.
- Orłowski B., *Legenda i prawda o pseudokopernikowskich wodociągach*, (w:) Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, Seria D, Historia Techniki i Nauk Technicznych, z. 2, Warszawa 1960.
- Sikorski J., Birecki P., Salm J., *Rozwój przestrzenny i architektoniczny miasta, sztuka oraz wytwory rzemiosł artystycznych do 1772 roku*, (w:) *Historia Lidzbarka Warmińskiego*, red. K. Mikulski, E. Borodij, t. I, Lidzbark Warmiński 2008.
- Szulist W., *Ważniejsze lądowe szlaki handlowo-komunikacyjne Warmii i Mazur w XVI i XVIII wieku*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 2-3, Olsztyn 1972.
- Trzeciak P., *Przygody architektury XX wieku*, Warszawa 1974.

STRONY INTERNETOWE

- <http://lidzbarkwarminski.wm.pl/266388,Nieznane-zdjeci-Mostu-Kopernika.html#ixzz4CcHOd6jH>, dostęp: 20.06.2016.
- <http://partners.academic.ru/dic.nsf/dewiki/2333474#M.C3.B6ller-Br.C3.BCcken>, dostęp: 3.06.2016.
- http://rzbl04.biblio.etc.tubs.de:8080/docportal/servlets/MCRFileNodeServlet/DocPortal_derivate_00006834/2225-8377.pdf;jsessionid=AAC613DB89BF, dostęp: 5.07.2016.
- <http://www.bauwerk.axbach.de/Veroeff/artikel-moeller.html>, dostęp 26.07.2016.
- <http://www.digbib.tu-bs.de/?docid=00030120>, dostęp: 3.07.2016.

Historical and conservation reconnaissance of the footbridge in Lidzbark Warmiński

Keywords

History of architecture, Warmia, Lidzbark Warmiński, Copernicus Bridge, Drenckhahn & Sudhop, reinforced concrete structures.

Abstract

The article discusses the context of the construction of the so-called Copernicus Bridge on Łyna River in Lidzbark Warmiński, presents the results of an architectural analysis of the structure and examines its preservation status. It also draws conservation conclusions regarding bridge renovation.

Water was supplied to Lidzbark from a spring situated on a hill on the southern side of Łyna River. It was brought via an aqueduct to meet the town's needs already in mid-14th century, which is referred to in Bishop Sorbom's acts. Analysis of the literature, plans and town views from the southern side allowed to reconstruct the position of pipelines supplying water to the area within the town's defensive walls. After the defensive walls were demolished in the 19th century, buildings were constructed near the church which is situated in the southern part of the town in the Łyna River bend. Between the Church Square and suburbs developing on the other bank of the river, it was necessary to construct a footbridge to improve the traffic flow. In 1909, a new footbridge called the Copernicus Bridge was built in a reinforced concrete structure instead of the former tubular bridge. It was probably constructed by the Drenckhahn & Sudhop company from Braunschweig, Lower Saxony, which operated in Germany at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. The company was also one of pioneers in the area of reinforced concrete structures.

Историческо-реставраторский анализ пешеходного моста/перехода в городе Лидзбарк-Варминьски

Ключевые слова

История архитектуры, Вармия, Лидзбарк-Варминьски, Мост Коперника, Drenckhahn & Sudhop, железобетонные конструкции.

Содержание

В статье обсуждается контекст возведения т. наз. Моста Коперника на реке Лыне в городе Лидзбарк-Варминьски, а также проводится архитектурный анализ объекта и состояния его сохранения. Были также сделаны реставраторские выводы для проекта ремонта моста.

Источником водоснабжения для Лидзбарка был родник, расположенный на холме с южной стороны Лыны. Вода доставлялась акведуком в город уже в середине XIV века, что упоминается в документах епископа Сорбома. Анализ литературы, планов и изображений города позволил восстановить прохождение трубопроводов, которыми вода доставлялась на внутреннюю территорию крепости, окруженной оборонительными стенами. При этих трубопроводах на реке размещались пешеходные мостики. После того, как оборонительные стены были снесены в начале XIX века, рядом с костелом, в южной части города, в изгибе реки Лыны были построены жилые дома. Между Костельной площадью и развивающимися на другом берегу реки пригородами, для облегчения перемещения, появилась необходимость построить пешеходный мост /переход. В 1909 году был построен, в железобетонной конструкции, вместо бывшего «трубчатого моста» на Лыне, новый мост/переход, получивший название Моста Коперника. Его построила, по всей вероятности, строительная компания Drenckhahn & Sudhop из Брауншвейга в Нижней Саксонии, которая работала в Германии в конце XIX / начале XX века и была одной из первых строительных компаний, которые возводили железобетонные конструкции.

Archaeological research and the development of tourism in Poland - the past, the present, the future

Key words

Archaeology, archaeological methodology, cultural tourism, open-air museums.

A short history of archaeological research and excavation work

People have always been interested in their heritage. Initially, mythology was the basic source of information explaining the origins of the world and the lives of the ancient societies. However, items from the past, presently known as artifacts, were objects of interest from as early as the ancient times. The case of Nabonidus, the last king of Babylon, illustrates this really well. His interest in history made him dig through temples built by previous rulers, which ultimately led him to find a foundation stone dating back to 2200 years before his time (Renfrew Bahn 2002, p.20). Nabonidus was also a keen collector of artifacts and a founder of a *protomuseum* (ibidem). Similar activity can also be found in Poland's history. Jan Długosz, a Polish chronicler from the 15th century, documented a case of *pots growing in the ground* (Jagodziński 2014, p. 28-29). In 1416, Polish king Władysław Jagiełło ordered 'excavation work' aimed at extracting these pots from the ground to begin. At the time, this 'excavation work' certainly did not have any scientific value.

The first excavation work that can be described as archaeological took place in the 17th century (Renfrew Bahn 2002, p. 21). The main goal of this work was to find artifacts and connect them to a historical period. Modern excavation work is vastly different. The main goal of excavation work today is to place any archaeological discoveries into a particular context, which, in consequence, allows a credible image of the past to be created (Cyngot Zalewska 2012, pp. 201-203; Hodder 1995, pp. 174-175).

The development of technology has also significantly influenced archaeology. Nowadays technically advanced equipment (e.g. dumpy levels, theodolites and ground-penetrating radars) is commonly used during excavation work. Other advancements in excavation work include DNA research, chemical analysis of human and animal bones, analysis of pollen, and GIS system development. And these are merely a few examples of technological advancement and archaeological development over the last 50 years (Johnson 2013, p. 56).

Diversity in archaeology and the place of archaeology in modern science

Archaeology is a diverse discipline. In continental Europe, it is usually classified as a branch of history, while in the USA and Great Britain – as a branch of anthropology. A division like that suggests fundamental differences in tradition, research aims and the way this discipline is perceived in modern humanities.

Another prime example of archaeology's diversity is the existence of a multitude of scientific paradigms. There are several different trends in archaeology, including evolutionistic, cultural and historical, processual, behavioral, neo-evolutionary and Darwinian, cognitive, analytical, Marxist and neo-Marxist, structural, post-processual and even *gender* and *queer* (Marciniak 2012, pp. 29-83). Of course, individual paradigms were dominant in particular places and times as they were often shaped by the philosophical and ideological trends of the time. Currently, the most popular trends concentrate on cultural and historical, processual, neo-Marxist and post-processual archaeology. Specialized studies concerning archaeology and the theory of archaeology have had a substantial impact on modern science, but their results have not been fully used or popularized.

The development of archaeological methodology allowed archaeology to progress to a point where social expectations regarding this particular field of science started concentrating on promoting cultural heritage. This issue is closely connected to cultural tourism, which has become a field of interest for many scientists. The term *cultural tourism* itself has been the subject of many vivid discussions and has been defined multiple times. One definition states that *cultural tourism can be described as touristical excursions, taken individually or in a group in which visiting objects, events or other values of high (or popular) culture or improving knowledge of the surrounding world is the highlight of the excursion or is a prime factor in making a decision to partake in it* (Mikos von Rohrscheidt 2008, p. 31).

Cultural tourism has had a huge impact on adapting archaeological work. Initial interest in cultural tourism was followed by a release of papers and books that pinpointed potential cooperation directions and historical connections between tourism and archaeology and expectations towards museums, although some of these ideas were

somewhat questionable (e.g. Kuchta 2012; Ryszewska 2012). Due to the release of these kinds of publications, modern museums, as the most important historical facilities when it comes to promoting the results of archaeological research, have to face expectations dictated by cultural tourism. Generally speaking, this requires treating visitors not only as such but also as customers (Mikos v. Rohrscheidt 2016, p. 109). Several other important demands can be highlighted, for instance resigning from the principle that an exhibition must have integrity, participating in tourist packages, offering networking, providing adequate information and promotion, raising the standards of tourist services, enhancing the quality of exhibitions with multimedia, varying events in museums, thematizing exhibitions, and studying the demands of visitors (Mikos von Rohrscheidt 2016, pp. 96-106). Although a thorough explanation of how cultural tourism could influence the nature of museum management requires a separate study, I would like to present the core ideas that highlight the proposed direction of change in this area.

Unfortunately, it seems that the main demands of cultural tourism mean that cooperation would not be satisfactory for tourist as well as for museum curators. Some archaeologist even emphasize their concerns over the inappropriate use of archaeological discoveries for touristic purposes e.g. focusing strictly on promoting and selling an archaeological “product” instead of imparting actual knowledge about its history (Krueger 2012, p. 18). Often fun activities, devoid of educational value, seem more attractive than being able to interact with an authentic object from the past (Śliwiński 2002).

Archaeology and cultural tourism are facing an ongoing, peculiar conflict of interest. On one hand, many archaeological studies are being released by archaeologists for archaeologists, which leads to the creation of a closed scientific environment, completely irrelevant from the perspective of cultural tourism. On the other hand, the popularization of archaeological discoveries, connected with cultural tourism and pop-science in a broad sense often ignores the scientific value of these discoveries, and steers archaeology towards pure commercial ventures which, according to archaeologists, can popularize erroneous cultural knowledge (Gancarski 2012a, p. 10).

This conflict should be considered with regard to archaeotourism – a specific subdiscipline that combines the doctrinal premises of both archaeology and cultural tourism. This subdiscipline has certainly proved invaluable in indicating the possibility of a potential partnership between archaeology and cultural tourism (Malinowska Sypek, Sukniewicz, Sypek 2010). Some rightly call on the necessity of fostering collaboration between archaeologists, cultural institutions and members of the local government in order to increase the usefulness of this subdiscipline (Barcz, Cieśliewicz 2013, p. 56). Unfortunately, cooperation within this subdiscipline is somewhat limited. It focuses mainly on trips related to inspecting archaeological sites, followed by participating in archaeological events and visiting open-air archaeological museums (Kaczmarek 2010,

pp. 8-9). I strongly believe that the term *archaeotourism* should be given a broad meaning, in order to cover any possible ground for cooperation.

The aforementioned dichotomy between archaeological studies and popular science leaves a certain gap which should be filled with a merger between these two areas. In such a merger, I see a partnership between archaeology and tourism. There are three basic areas of possible cooperation: possibilities of archaeological excavations, reconstruction and promoting sites *in situ*.

Before the results of archaeological research are published, archaeology provides perfect conditions for attracting touristic interest, because the research process can be a great attraction itself. Excavation work, often conducted in towns or in their vicinity, tends to attract tourists. This is where the chance to popularize the discipline and explain the mission of a given excavation appears. Trips to excavation sites could be offered to tourists. However, these trips should be well organized and should enable participants to get to know the specifics of archaeologists' work. It would also be necessary to protect the profiles of excavation sites and to make tourists behave carefully. Archaeologists could act as guides on these trips, and present and explain artifacts found during excavation work. It may also be possible to present the function of a given archaeological site. Attractions for children could include, for instance, the possibility to examine tools and equipment used during excavation work (e.g. a dumpy level) or educational games. These kinds of activities, most certainly, have been conducted during various research expeditions, but they have been rather rare¹. Both archaeology and tourism can gain a lot from introducing such an offer to excavation work.

Another area connecting archaeology and tourism is reconstruction. For tourism, reconstruction concerns mainly open-air museums, historical sites (palaces and gardens) and replicas of cultural artifacts. In open-air museum archaeological objects and elements of equipment are placed outside, in an area open for visitors (Czajkowski 1984, p. 5). Museums of this type are often incorrectly called *skansens*, which can suggest that the objects and equipment at these museums come from the times they represent. Due to the character of the work, I will omit an explanation of the differences between an outdoor museum, *skansen* and archaeological reserve. What is important for this paper is the fact that all of these places use archaeological research. Some of them are reconstructions of explored archaeological sites, which also protect the area from illegal searching of historical artifacts. An example of such a museum is Carpathian Troy in Trzcina (Gancarski 2012b, p. 161). The reconstruction of the settlement of the Otomani-Füzesabony culture at this museum was made with minimal interference in

cultural layers and with the use of results of archaeological research (ibidem). Other open-air museums in Poland include the Archaeological Museum in Biskupin and the Stronghold in Sopot (Folga-Januszczyńska 2011, pp. 57, 737).

All the open-air museums mentioned above enjoy great commercial success while staying true to the results of archaeological research. Some cultural institutions which are not open-air museums can also popularize archaeology and history. An example of such a unit is Faktoria in Pruszcz Gdański. It is a reconstruction of a settlement from the time of the Roman influence and it presents objects from that period, although it is important to mention that a settlement of this type was not found near Pruszcz Gdański².

We should remember that any attempt at reconstruction is a very serious task, as it carries the risk of irreversible interference on an archaeological site and an incorrect historical record. An example of a place where this has occurred is the Stronghold in Owidz, where there was a lack of proper cooperation between the investor providing the tourist attraction and the group of archaeologists during the reconstruction of the area. The site was opened in 2013 in the area of the former gord³. The reconstruction is only partly based on archaeological research. The spatial organization of gords such as this one typically left an empty square in the center and had buildings clustered around the defensive wall. However, at the Stronghold in Owidz, it is arranged the other way round. Moreover, the entrance gate is situated opposite the place where it was initially supposed to be, which can be explained by the land conditions. The function of this museum should also be mentioned: a range of weapons from different periods of history (including weapons of the Polish hussars and the French troops) is presented there, which has no connection to the early medieval time of the original gord or to the place whatsoever. The Stronghold in Owidz is surely a popular local tourist attraction, but it is also an instructive example of the necessity of cooperation between archaeology and tourism.

Results of archaeological research are also used in revitalizing garden and palace complexes. The genesis of garden archaeology can be linked with the beginnings of using interdisciplinary research methods in the 80s and 90s of the 20th century. It was then that garden archaeology began to serve as the basis of the garden revaluation process (Sikora 2004, p. 176). Research carried out by Brian Dicks at Hampton Court near London confirmed the significant role of archaeological work in determining the spatial plans of gardens, their equipment and their plant arrangement. His research was conducted mainly in Great Britain (e.g. Hampton Court and Audley End), Germany (e.g. Schlossgarten) and Austria (the famous Schönbrunn Palace; Morysiński 2005, p. 58).

¹ A good example of interest in the specifics of archaeologists' field work is the site by Saint Jacob's church in Toruń. On the St. Jacob's Day street, researchers explained the meaning of their work and of individual artifacts: <https://archeologiajakub.wordpress.com/2012/07/22/408/>, accessed on 25.02.2015.

² More information about Faktoria in Pruszcz Gdański: <http://www.faktoria-pruszcz.pl/page/o-faktorii> – accessed on 26.02.2015.

³ More information about the Stronghold in Owidz: http://www.owidz.pl/arttykul_dzieje-grodziska-w-owidzu_181_102.html, accessed on 26.02.2015.

It is worth mentioning the situation of garden archaeology in Poland, where there are about 10000 historical gardens from the 18th and 19th centuries (Hereźniak 1997, p. 63). Unfortunately, due to war damage and the post-war policy of nationalizing property, many of these gardens have been destroyed or seriously neglected. Garden archaeology makes it possible to revitalize these gardens according to their initial plan, as the plant arrangement of the time can be recreated and the location of paths can be determined.

The history of garden archaeology in Poland can be observed in the Wilanów Gardens. Although the first archaeological work on this area were carried out as early as 1955, their documentation did not meet today's standards, as in addition to providing only inaccurate localization, no study into the stratigraphy of the area was conducted (Gołębniak 2004, p. 137; Sikora 2004 2004, p. 179). Excavation work carried out recently (2003-2011) can be considered a model of interdisciplinary work in garden and palace complexes. During the first research season, archaeologists managed to determine the line of the former fence dividing the royal front yard into two parts: the entrance part and the representative part (Gołębniak 2004, p. 154). The research in the Wilanów Gardens provided valuable information on the surface, plants, and sculptures of the main terrace and palace courtyards (Sikora 2004, p. 183). During excavation work, the spatial plan of the garden was also determined, as well as the width and the form of the garden paths⁴. The results of the excavation work, which was carried out by a group of archaeologists and experts in other disciplines, are the basis for the revaluation of the garden space in Wilanów.

A properly conducted revaluation of garden or park and palace complexes creates new tourist perspectives. A great example of tourist interest in gardens is Schönbrunn Palace in Vienna (*Schloss Schönbrunn*). It is visited by 2.5 million of tourists every year⁵. Such a large number of visitors confirms that revaluation can be profitable, both for archaeology and tourism.

Another chance for cooperation between archaeology and tourism is creating replicas of artifacts found during excavations. The market for these types of replicas is large, as so-called *reconstruction groups* use replicas, and they are also popular among tourists. Introducing an interesting sale offer to museums can attract tourists' interest and improve the museums' budgets.

The influence of archaeological work on the touristic success of sites *in situ* should be analyzed separately. Places of this type in Poland include castles and archaeological reserves. The castles in Malbork and Krzemionki Opatowickie show that places which have been preserved in almost unchanged form up to present times attract tourist

attention. The number of visitors is tens of thousands yearly⁶. In the case of the Malbork Castle Museum, archaeological work adds to historical knowledge. As far as the site in Krzemionki Opatowickie is concerned, excavation work has made it possible to examine the specifics of the site (Krukowski 1939; Zalewski 2012). In both places, archaeological work helps to promote and develop tourism.

Truso – the unknown pearl of the Viking Age

Finally, I would like to present my personal view on an archaeological site I have devoted several articles and theses to: the settlement in Janów Pomorski, or historic Truso. The site was discovered in 1981 (Jagodziński 2010, p. 46, annotation 61) and determined to be a crafts and trade settlement from the Early Middle Ages. 25 years of research have enabled us to explore the site thoroughly and we have published numerous works on the subject (Jagodziński 2010; further literature there). The site is particularly important for understanding the cultural situation on the Slavic-Prussian borderland in the Early Middle Ages. The settlement was established by the Danes in the 8th century, which emphasizes the cultural phenomenon of central places of the *seehandelsplatz* type (Jagodziński 2009, p. 193).

The scientific value of the research as well as the exceptional significance of the site have frequently been confirmed in the literature. Still, we lack a decisive voice which would provide direction for creating an open-air museum in Janów Pomorski. The Truso Enthusiasts Society has been trying to create a replica of the settlement for years. It is an idea which is still searching for a proper sponsor. The exceptional historical value of Truso should be given the opportunity to be connected with a promising tourist and business plan.

The settlement in Janów Pomorski is situated eight kilometers from Elbląg in the direction of Warsaw, close to National Road 7. The location of the settlement makes it possible for tourists to reach it on their way from Gdańsk to the south or from the south to Gdańsk. The natural hinterland would be the town of Elbląg. I consider the settlement in Janów Pomorski as a great opportunity to combine tourism and archaeology on the highest level.

The Polish archaeology of the 21st century faces a disturbing possibility of isolation. archaeologists publish results of their research, which are later discussed in a close scientific circle. On the other side, there are history enthusiasts who build amusement parks which often unknowingly falsify the past. Archaeological research, after years of improvements, has become very precise and has great cognitive value. At the same time,

⁴ Andrzej Gołębniak, Results of Research in the Wilanów Gardens, 2005.
<http://www.a.golembnik.pl/wilanow/wyniki2005.html>, accessed on 27.02.2014.

⁵ <http://www.wienkultur.info/page.php?id=98>, accessed on 27.02.2014.

⁶ <http://malbork.naszemiasto.pl/artykul/spadek-liczyby-turystow-w-malborku-winne-euro-2012,1561093,art,t,id,tm.html>, accessed on 27.02.2015;
<http://www.echodnia.eu/apps/pbcs.dll/article?AID=/20130308/TURYSTYKA03/130309118>, accessed on 27.02.2015.

the lack of a proper idea of popularization of archaeology can exclude it from daily life. The very fact that it is necessary to prove the common interest of archaeology and tourism is quite worrying. Revaluating garden and palace complexes, creating open-air museums, popularizing archaeological reserves – these are areas which need archaeology. This strengthens my belief that it is necessary to create a specialization that deals with the promotion of archaeology. I think that only an open dialogue between archaeology and tourism will prevent archaeology from banishment and tourism from discredit.

BIBLIOGRAFIA

- Barcz Dominika, Cieślewicz Jacek
2013 *Zagospodarowanie turystyczne dziedzictwa archeologicznego w Poznaniu – stan obecny i możliwości rozwoju*, „Turystyka Kulturowa” 1/2013, ed. A. Mikos von Rohrscheidt, s. 44-58
- Cyngot Dorota, Zalewska Anna
2012 *Zmienność i dynamiczność podziałów tematycznych w archeologii. Wprowadzenie*, [in:] *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, eds. Tabaczyński S., Marciniak A., Cyngot D., Zalewska A., pp. 193-206
- Czajkowski Jerzy
1984 *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszów-Sanok
- Folga-Januszczyńska Dorota
2011 *1000 muzeów w Polsce. Przewodnik*
- Gancarski Jan
2012a *Wstęp*, [in:] *Skanseny archeologiczne i archeologia eksperymentalna*, ed. Gancarski J., Krosno, pp. 9-10
2012b *Trzcinnica jako przykład wykorzystania dziedzictwa archeologicznego do celów turystycznych*, [in:] *Skanseny archeologiczne i archeologia eksperymentalna*, ed. J. Gancarski, Krosno, pp. 157-184
- Gołębniak Andrzej
2004 *Pałac i ogrody w Wilanowie - badania archeologiczne Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w sezonie 2003*, [in:] „Monument. Studia i Materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków”, ed. T. Morysiński, Warszawa, pp. 135-160
- Hereźniak Jerzy
1997 *Ogrody i parki wiejskie – zagrożone dziedzictwo kulturowe*, [in:] „Społeczna opieka nad zabytkami” 2, red. F. Midura A. Gordon, pp. 61-64
- Hodder Ian
1995 *Czytanie przeszłości*, Poznań
- Jagodziński Marek Franciszek
2009 *The settlement of Truso*, [in:] *Wulfstan's Voyage. The Baltic Sea region in early Viking Age as seen from shipboard*, eds. A. Englert, A. Trakadas, Roskilde, pp. 181-197.
2010 *Truso między Weonodlandem a Witlandem*, Elbląg
2014 *Skarby elbląskiego muzeum*, ed. M. Marcinkowski, Elbląg
- Johnson Matthew
2013 *Teoria archeologii*, Kraków
- Kaczmarek Krzysztof
2010 *Turystyka archeologiczna*, „Turystyka Kulturowa” 1/2010, ed. A. Mikos von Rohrscheidt, pp. 4-13
- Kuchta Justyna
2012 *Relikty przedchrześcijańskich kultów, wierzeń i obyczajów religijnych na terenie Wielkopolski. Propozycja szlaku turystyczno-kulturowego*, „Turystyka Kulturowa” 7/2012, ed. I. Wyszowska, pp. 21-44
- Krueger Michał
2012 *Śródziemnomorska turystyka archeologiczna – między ekskluzywnością a masowością*, „Turystyka Kulturowa” 5/2012, ed. A. Mikos von Rohrscheidt, pp. 5-21
- Krukowski Stefan
1939 *Krzemionki Opatowskie*, Warszawa
- Malinowska-Sypek Agnieszka, Sukniewicz Daniel., Sypek Robert
2010 *Przewodnik archeologiczny po Polsce*, Warszawa.
- Marciniak Arkadiusz
2012 *Paradygmaty badawcze w archeologii*, [in:] *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, eds. Tabaczyński S., Marciniak A., Cyngot D., Zalewska A., pp. 29-83
- Mikos von Rohrscheidt Armin
2008 *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Gniezno
2016 *Turystyka kulturowa a muzea: oczekiwania i szanse współpracy*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej” 3, pp. 93-116.
- Morysiński Tadeusz
2005 *Archeologia w procesie rewaloryzacji ogrodów: trudne początki*, [in:] „Ochrona Zabytków” 3, pp. 57-70
- Renfrew Colin, Bahn Paul
2002 *Archeologia. Teoria, metody, praktyka*, Warszawa

- Ryszewska Katarzyna
2012 „Wycieczki archeologiczne” w międzyrzeczu Wisły i Pilicy jako przykład XIX-wiecznej turystyki kulturowej i archeoturystyki, „Turystyka Kulturowa” 12/2012, ed. P. Buryan, pp. 21-41
- Sikora Danuta
2004 *Rola archeologii ogrodowej w procesie rewaloryzacji ogrodu zabytkowego na przykładzie Ogrodu Wilanowskiego*, [in:] „Monument. Studia i Materiały Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków” 1, ed. T. Morysiński, pp. 175-200.
- Śliwiński Wojciech
2002 *Lokalne tradycje budowlane we współczesnej architekturze wiejskiej na obszarze województwa nowosądeckiego*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce” 5, pp. 125-129
- Zalewski Marek
2012 *Krzemionki Opatowskie – blaski i cienie prehistorycznych kopalń krzemienia pasiastego jako obiektu turystycznego*, [in:] „Skanseny archeologiczne i archeologia eksperymentalna”, ed. J. Garncarski, Krosno, pp. 93-114.

Археологические исследования и развитие туризма в Польше. Прошлое, настоящее, будущее

Ключевые слова

Археотуризм, Археология, Музеи на открытом воздухе, Теория археологии, Культурный туризм.

Содержание

Археология как научная дисциплина стала исследовательским направлением, которое позволило найти ответ на вопросы, которое человечество задавало себе с самого начала своей истории. Вместе с современной методологией и все более полным образом прошлого, эта дисциплина оказалась стала лицом к лицу с новыми вызовами. Одним из наиболее важных является сотрудничество с туризмом в широком смысле этого понятия.

В статье затрагиваются вопросы сотрудничества между научными работниками и теоретиками культурного туризма. Подводятся итоги его актуального состояния и обсуждаются его возможные направления, учитывающие реалии и выгоды археологии и туризма.

Materiały i źródła

Monika Sabljak-Oleńska
(Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku)

Edukacja historyczna w Dziale Architektury Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznym w Olsztynku

Słowa kluczowe

Edukacja historyczna, edukacja kulturowa, edukacja muzealna, Muzeum w Olsztynku, skansen w Olsztynku, żywa historia.

Obecnie muzea nie są już instytucjami, które „tylko” gromadzą i przechowują zbiory, są one ważnymi ośrodkami kulturalnymi, prowadzącymi szeroko zakrojoną działalność dydaktyczną¹. Cele funkcjonowania każdego muzeum określa Ustawa o muzeach z dnia 21 listopada 1996 roku oraz statut. Jednym z podstawowych zadań każdego muzeum jest prowadzenie działalności edukacyjnej². Także statut Muzeum w Olsztynku jako jedno z zadań wymienia „działalność edukacyjną w zakresie dziedzin reprezentowanych w Muzeum”³, a więc także w dziedzinie historii dawnych ziem pruskich. Edukacja historyczna w poszczególnych działach Muzeum prowadzona jest w różnych formach, są to nie tylko typowe lekcje muzealne i warsztaty, ale także wystawy, imprezy czy wolontariat europejski, realizowany we współpracy z Fundacją „Borussia” z Olsztyna, który jest wyjątkową formą edukacji historycznej. W niniejszym artykule przedstawiono główne działania z zakresu edukacji historycznej prowadzone przez Dział Architektury od 2008 roku.

¹ E. Skoczylas-Krotla, U. Ordon, *Edukacyjny i kulturotwórczy wymiar pracy w muzeum*, Mazowieckie Studia Humanistyczne 2004, nr 1-2, s. 255-256.

² Ustawa o muzeach, rozdz. 1, art. 2, pkt. 7, Dz. U. 1997 Nr 5, poz. 24.

³ Statut Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku, zał. do uchwały nr XXXV/701/14 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 25 III 2014 r.

„Żywe” spotkania z przeszłością

Przyjemnym i przystępnym sposobem poznawania historii jest uczestnictwo w różnego rodzaju imprezach edukacyjnych. Muzeum w Olsztynku, wychodząc naprzeciw coraz większemu zainteresowaniu historią, organizuje imprezy dotyczące różnych epok historycznych. Wpisują się one w coraz popularniejszy nurt rekonstrukcji historycznych, dający wymagającemu obiorcy szansę na „żywe” i aktywne poznanie historii, w myśl zasady: aby zrozumieć, trzeba „przeżyć”⁴.

W latach 2009-2011 we współpracy z Towarzystwem Naukowym Pruthenia z Olsztyna zorganizowano trzy edycje **Festiwalu Bałtyjskiego**. Jego celem była popularyzacja wiedzy o historii i kulturze ludów bałtyjskich, ze szczególnym uwzględnieniem Prusów. Podczas festiwalu prezentowano elementy życia codziennego i rzemiosł: garncarstwo, kowalstwo, rogownictwo, płatnerstwo, mincerstwo, wytwarzanie instrumentów, gry i zabawy średniowieczne, sztuki walk średniowiecznych, gotowanie w glinianych garnkach, pieczenie chleba w zrekonstruowanym glinianym piecyku. Uczestnicy mogli wziąć udział w różnego rodzaju warsztatach, np. archeologii eksperymentalnej, archeologii dla najmłodszych, nauki języka pruskiego, średniowiecznych tańców korowodowych, śpiewów gregoriańskich i sztuki opowiadania. Podczas drugiej edycji festiwalu zorganizowano w Salonie Wystawowym sympozjum naukowe „Folklor bałtyjski – dziedzictwo kulturowe i źródło w badaniach mitologii”, z którego część wystąpień opublikowano w 1 numerze „Zeszytów Naukowych”⁵. Podczas trzeciej edycji odbyły się prelekcje „Krwawe rytuały u Prusów” i „O ciągłości pruskich zwyczajów pogrzebowych” oraz inscenizacje napadu na osadę i pogrzebu pruskiego woja. Ta ostatnia oparta była na przekazach źródłowych, głównie relacji anglosaskiego podróżnika Wulfstana⁶, a autorką scenariusza była dr Alicja Dobrosielska.

W 2009 i 2010 roku zorganizowano imprezę **„Od woja Chrobrego do dziś”** z udziałem grup rekonstruktorów przedstawiających formacje wojskowe z różnych okresów historycznych. W imprezie udział wzięły grupy: Drużyna Wojów Bolesławowych „Białozór”, Rycerze Gwiazdy Zarannej Zamku Ostródzkiego, poczet husarski z chorągwi Grzymałów, Pułk Muszkieterów Wileńskich, Francuski Pierwszy Pułk Artylerii Pieszej z Jonkowa (wojsko napoleońskie 1807), Legion 1920, Grupa Marienberg oraz Pionierzy 40. pułku piechoty Dzieci Lwowskich. Turyści mogli obejrzeć obozy poszczególnych grup oraz wziąć udział w wielu działaniach.

⁴ P. Górajec, *Edukacja muzealna a rekonstrukcja historyczna – rola, miejsce i przyszłość rekonstrukcji historycznej w muzeum rezydencjonalnym, na przykładzie działań i planów Muzeum Pałacu w Wilanowie*, (w:) *Muzea skansenowskie we współczesnej edukacji historycznej*, red. M. Ausz, G. Miliszkiewicz, H. Stachyra, D. Szewczuk, Lublin 2011, s. 182.

⁵ *Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku*, 2010, z. 1, s. 5-92.

⁶ Hasło: Wulfstan, (w:) A. Mierzyński, *Źródła do mytologii litewskiej*, cz. 1, Warszawa 1892-1896, s. 35-36.

Il. 1. Festiwal Bałtyjski, inscenizacja pogrzebu pruskiego woja, 2011, fot. M. Sabljak-Oleńska, Archiwum MBL-PE.

W 2012 roku Muzeum przystąpiło, jako jeden z trzynastu partnerów, do międzynarodowego projektu: „Lagoons as crossroads for tourism and interactions of peoples of South-East Baltic: from the history to present – CROSSROADS 2.0” („Zalewy jako punkt przecięcia dla turystyki i wzajemnych relacji ludzi z rejonu południowo-wschodniego wybrzeża Bałtyku: od historii do współczesności – CROSSROADS 2.0”). Projekt realizowany był w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Litwa-Polska-Rosja 2007-2013 i zakładał współpracę różnych typów instytucji: muzeów, organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego oraz jednostek naukowych. Dzięki wspólnym działaniom partnerów z trzech krajów poszerzono i uatrakcyjniono ofertę turystyczną muzeów i regionów biorących udział w projekcie. Głównym celem było budowanie tożsamości rejonu południowo-wschodniego wybrzeża Bałtyku, opartej na wspólnej historii tych ziem.

Jednym z działań projektu była impreza Dni Dawnych Rzemiosł, która odbyła się w olsztyńskim skansenie w dniach 4-6 lipca 2014 roku. Jej głównym celem było przybliżenie zwiedzającym historii i kultury ziem pruskich i słowiańskich okresu wczesnego średniowiecza. Program został tak skonstruowany, aby pokazać jak najwięcej aspektów wczesnośredniowiecznej kultury.

Jednym z ciekawszych wydarzeń podczas imprezy była inscenizacja zaślubin w wykonaniu Drużyny Wojów Bolesławowych „Białozór”. Swadźbę, bo tak nazywano dawniej na słowiańszczyźnie ceremonię zawarcia małżeństwa, poprowadził żerca, czyli słowiański kapłan-ofiarnik. Była to dobrowolna umowa łącząca obie rodziny przyjaźnią, potwierdzana upominkami. Przed rozpoczęciem ceremonii wszyscy zostali poproszeni o ustawienie się w kręgu i odłożenie poza krąg wszystkich ostrych przedmiotów, aby nie zaszkodziły one przyszłemu małżeństwu. Zamiast obrączkami, państwo młodzi wymienili się ślubnymi wieńcami. Podczas uroczystości żerca złożył ofiary bogom słowiańskim: Swarożycowi, bogowi mądrości, Perunowi, bogowi siły i Mokoszy, bogini płodności, wrzucając do ognia chleb, sól i miód.

Podczas imprezy przypomniano postać dziada wędrownego, który niegdyś w społecznościach wiejskich pełnił bardzo ważną funkcję. Nie tylko przynosił wieści z dalekiego świata, ale także uważany był za łącznika ze światem zmarłych. Darzono go szacunkiem, dzięki czemu dziad zawsze mógł liczyć na kąt do spania i ciepły posiłek. Najwyżej w dziadowskiej hierarchii stali lirnicy, czyli posiadacze liry korbowej, instrumentu popularnego w średniowieczu i renesansie, później używanego już tylko przez wędrownych dziadów. W początkach XX wieku lirnicy zaczęli znikać z krajobrazu kulturowego wsi. Podczas imprezy można było usłyszeć opowieści dziada wędrownego, posłuchać dźwięków liry korbowej, a nawet samemu spróbować na niej zagrać.

Ważną częścią wczesnośredniowiecznego życia była wojna. Sztuka wojenna wzbudza też największe zainteresowanie współczesnych miłośników barbarzyńskiej Europy. Drużyna Wojów Bolesławowych „Białozór”, Najemna Drużyna Wojów „Geldape”, Drużyna Wikingów „Berserkir Hird” oraz Drużyna Wczesnopiastowska „Czarny Orzeł” zaprezentowały różne typy szyków bojowych, pokazy walki z objaśnieniami uzbrojenia i taktyki, zorganizowały turniej walki indywidualnej. Można było także przyjrzeć się, jak oklejano tarcze klejem kazeinowym (klej wytwarzany z suszonego twarogu zmieszanego z wapnem) oraz jak dawniej wykuwano elementy uzbrojenia – noże, groty strzał i oszczepów.

Podczas pokazu odtwórcy demonstrowali również wybrane czynności życia codziennego: lanie świec woskowych, lepienie garnków z gliny (metodą wałeczków, na kole wolnoobrotowym oraz na toczku garncarskim), tkanie krajkę na krosienkach tabliczkowych i bardko, struganie drewnianych łyżek, korowanie żerdzi siekierką, gotowanie na ognisku i pieczenie chleba w zrekonstruowanym średniowiecznym piecu. Można było także pobawić się zrekonstruowanymi średniowiecznymi zabawkami, których prostota i pomysłowość jeszcze dziś wprawiają w zdumienie, pograć w gry wymyślone przez Wikingów: planszową grę hnefatafl oraz strategiczną kubb.

Codzienności, choć wcale nie takiej zwyczajnej, dotyczyło również multimedialne, popularno-naukowe spotkanie z cyklu *Wehikuł Czasu Ekstra* zatytułowane „Krwawe wróżby, wielożeństwo i gościnność. Poznajemy codzienność naszego przodka, dawnego Prusa”. Podczas prelekcji otwierającej spotkanie można było dowiedzieć się m. in.,

że Prusowie nie podejmowali żadnych decyzji, nie zasięgając wcześniej rady bogów, wróżyli także, aby poznać przyszłość, ale również w codziennych sprawach, kto i na jakich zasadach mógł posiadać kilka żon, a także jak Prusowie przyjmowali swoich gości.

Dni Dawnych Rzemiosł były też okazją do zobaczenia dawnych instrumentów muzycznych i wysłuchania koncertów z ich użyciem. Zespół Tryzna ze Szczecina zaprezentował nyckelharpę, zwaną też harfą klawiszową lub lirą szwedzką (szwedzki instrument, którego najstarsze wizerunki pochodzą z XIV wieku), mandolę z 4 parami strun, która pod koniec XVII wieku przekształciła się w mandolinę, a także dudy i fujarki wykonane przez członków zespołu z kości zwierzęcych. Kolejnym ciekawym instrumentem była harfa celtycka, w Irlandii i Szkocji znana już w X wieku – na niej podczas imprezy zagrała Magda Piotrowska, oraz wspomniana wcześniej lira korbowa prezentowana przez Andrzeja Staśkiewicza.

Imprezą cykliczną, organizowaną corocznie od 2011 roku są **„Tajemnice ciesiołki – jak dawniej budowano”**. Corocznie podczas niej prezentowane są tradycyjne techniki budownictwa wiejskiego, przykłady rozwiązań konstrukcyjnych i ich zastosowanie oraz przykłady zdobień historycznych budynków. Organizowane są pokazy tarcia drewna na traku ręcznym i korowania żerdzi, poszywania dachu trzciną, obrzucania fragmentu drewnianej ściany gliną, utkania mchu pomiędzy balami, prezentowany jest zabytkowy sprzęt ciesielski

Il. 2. Dni Dawnych Rzemiosł, warsztaty wytwarzania średniowiecznych instrumentów, 2014, fot. M. Sabljak-Oleńska, Archiwum MBL-PE.

Il. 3. Dni Dawnych Rzemiosł, warsztaty tkania krajków na krosienkach tabliczkowych, 2014, fot. M. Sabljak-Oleńska, Archiwum MBL-PE.

Il. 4. Tajemnice ciesielki, zabytkowy sprzęt ciesielski – świder, 2014, fot. W. Chodkowska, Archiwum MBL-PE.

i stolarski, a turyści mogą samodzielnie złożyć model ściany z trzema typowymi konstrukcjami występującymi w budownictwie dawnych Prus Wschodnich. Muzealny konserwator opowiada o szkodnikach drewna, prezentuje efekty prac konserwatorskich, a także opowiada o drewnojadach, z których najpowszechniejsze można zobaczyć pod lupą. Na każdą edycję imprezy zapraszani są specjaliści goście. Dotychczas byli to m. in. architekt Piotr Olszak, który opowiadał o projektowaniu współczesnych domów inspirowanych tradycyjnym budownictwem ludowym oraz prezentował swoje projekty, konserwator zabytków Justyna Dzieciatkowska, która przedstawiała ręcznie malowane tapety inspirowane starymi wzorami, radiesteta pokazujący, jak unikać żył wodnych przy posadowieniu domu.

Il. 5. Tajemnice ciesielki, składanie modelu ściany, 2014, fot. W. Chodkowska, Archiwum MBL-PE.

Lekcje muzealne i warsztaty

Współczesne muzea, jako ośrodki kulturotwórcze, posiadają bogatą i zróżnicowaną ofertę edukacyjną skierowaną do odbiorców w każdym wieku – jak zaznaczono na początku artykułu, są do tego wręcz zobligowane. Witold Przewoźny zaznacza, że „(...) projekty edukacyjne powinny ukazywać złożone procesy tworzenia regionów...”⁷, co w przypadku Warmii i Mazur, regionu o skomplikowanej i burzliwej historii, ukształtowanej przez osadników różnych kultur, nabiera szczególnego znaczenia. Aby zajęcia przyciągały, powinny angażować uczestników pod wszelkimi możliwymi względami, co w celnych słowach opisał Andrzej Kusztełak: „(...) uczestnik w czasie zajęć edukacyjnych w placówce muzealnej winien oglądać, słuchać, mówić, smakować, dotykać, działać”⁸. W Muzeum w Olsztynku, oprócz zajęć dotyczących kultury ludowej regionu, organizowane są warsztaty i projekty edukacyjne związane z najstarszą historią dawnych ziem

⁷ W. Przewoźny, *Edukacyjna rola muzeów*, (w:) *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006, s. 153.

⁸ A. Kusztełak, *Aksjologiczne i pedagogiczne aspekty edukacji muzealnej*, (w:) *Muzea w edukacji. Formy współpracy muzeów ze współczesną szkołą. Konferencja muzealna*, Szreniawa 2011, s. 13.

pruskich, prowadzone w sposób pozwalający na poczucie obcowania z przeszłością i bezpośrednie jej „doświadczenie”, czyli w sposób najatrakcyjniejszy z możliwych⁹. Ponadto udział w zajęciach muzealnych, dla uczniów wiążący się z wyjściem z budynku szkoły, spójny jest z koncepcją konstruktywizmu w edukacji. Najistotniejsze w niej jest twierdzenie, że uczniowie uczą się w interakcji z otoczeniem, konstruując własną wiedzę, dlatego istotna jest przede wszystkim aktywność poznającego – nauka więc powinna odbywać się także poza szkołą¹⁰.

Lekcją wpisana w stałą ofertę edukacyjną Muzeum, dotyczącą tematyki najstarszej historii regionu, są zajęcia pt. **„Prusowie – dawni mieszkańcy Warmii i Mazur”**. Podczas nich uczestnicy poznają dzieje Prusów, ich obyczaje i religię oraz historię ich podboju przez zakon krzyżacki. Podczas zajęć pokazywane są slajdy i zrekonstruowane elementy kultury Prusów – gliniane naczynia, stroje, krajki, ozdoby oraz amulety. Lekcja adresowana jest do odbiorców ze wszystkich typów szkół, a jej poziom dostosowany jest do grupy wiekowej uczestników.

Mówiąc o edukacji historycznej prowadzonej w naszym Muzeum, warto wspomnieć o dwóch cyklach warsztatów zorganizowanych na potrzeby Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Olsztynku, finansowanych ze środków Urzędu Miejskiego w Olsztynku w ramach programu profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych. Miały one charakter jednorazowy, nie widnieją w stałej ofercie edukacyjnej muzeum.

Pierwsze, zatytułowane **„Nie święci (Prusowie) garnki lepią”** odbyły się w czasie ferii zimowych w 2010 roku i składały się z czterech spotkań. Podczas pierwszego dzieci poznały historię i kulturę Prusów, dodatkowo omówione zostały metody pracy archeologa, wyjaśniono takie pojęcia z zakresu archeologii, jak wykop, warstwa kulturowa, obiekt archeologiczny, znalezisko, przedstawiono wyniki badań na „Górze Czarownic” na terenie skansenu oraz w pobliskiej wsi Jemiołowo. Elementem ożywiającym wykład były wspomniane już elementy kultury materialnej Prusów, z którymi dzieci mogły się zapoznać, natomiast główną atrakcją okazało się mierzenie strojów pruskich. W kolejnych dniach uczestnicy zostali zapoznani z właściwościami gliny, sposobami jej pozyskiwania, prymitywnymi metodami lepienia, suszenia i wypału ceramiki. Ponieważ dla wszystkich uczestników było to nowe doświadczenie, pierwsze naczynia miały kształt dowolny i były tylko próbą przed tworzeniem rekonstrukcji naczyń pruskich. Trzecie spotkanie już w całości poświęcone było ceramice pruskiej. Na początku zajęć zostały przedstawione jej charakterystyczne kształty oraz ornamenty zdobnicze, po czym uczestnicy przeszli do odtwarzania poszczególnych form. Powstały prace sporych rozmiarów, wykonane poprawnie, zgodnie z instrukcjami, nadające się do wypału. Ponieważ wypał

naczyń miał odbyć się w zrekonstruowanym wczesnośredniowiecznym glinianym piecu w plenerze, czynność tę odłożono do wakacji. Wtedy to miał miejsce ostatni etap projektu. Naczynia, które nie popękały podczas wysychania, zostały wypalone bezpośrednio w ogniu i żarze – metodą używaną od początków garncarstwa¹¹.

Drugi cykl warsztatów pod tytułem **„Gliniana wioska”** odbył się w czasie ferii zimowych w 2011 roku. Ich celem było zapoznanie uczestników z charakterystycznymi typami wsi Warmii, Mazur i Powiśla, ukazanie tradycyjnej zabudowy regionu oraz – na podstawie zdobytej wiedzy – stworzenie trzech makiet wsi: mazurskiej ulicówki, warmińskiej owalnicy i powiślańskiej rzędówki. Projekt składał się z siedmiu spotkań. Podczas pierwszego uczestnikom została przekazana wiedza niezbędna do budowy makiet, omówiono typy wsi, rodzaje budynków występujących na wsiach, zwrócono uwagę na proporcje w ich budowie, proporcje względem siebie, rozmieszczenie budynków na poszczególnych podwórzach oraz rozmieszczenie zagród i budynku w różnych typach wsi. Podczas kolejnych spotkań uczestnicy zostali podzieleni na trzy grupy, zadaniem każdej z nich była budowa makiety jednego typu wsi. Najpierw na podstawie makiet z drew-

Il. 6. Warsztaty „Gliniana wioska”, 2011, fot. M. Sabljak-Oleńska, Archiwum MBL-PE.

⁹ A. Przybył, *Region w pradziejach. Edukacyjna rola poznania dziedzictwa archeologicznego*, (w:) *Edukacja regionalna...*, s. 184.

¹⁰ D. Konieczka-Słowińska, S. Roszak, *Między szkołą, muzeum i archiwum. Dylematy współpracy i konkurencji w edukacji historycznej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, 2015, t. 34 (3), s. 55.

¹¹ M. Sabljak, *Nie święci (Prusowie) garnki lepią. Modelowe warsztaty najstarszej historii i kultury regionu*, (w:) *Muzea skansenowskie...*, s. 207-208.

nianej sklejki kaŹda grupa zaprojektowała ukłał swojej wsi, a następnie wylepiano z gliny modele budynków, które ustawiano na makietach w odpowiednich miejscach. Budynki tworzyły poszczególne zagrody, a ostatecznie cała wieś.

W obu projektach wzięły udział dzieci w wieku 8-15 lat. Szeroki przedział wiekowy był dużym wyzwaniem, szczególnie podczas części teoretycznych, jednak trudność tę udało się pokonać. Warsztaty te pokazały, iż dopiero poprzez wieloetapowość i różnorodność formy zajęć można przekazać dzieciom wiedzę na temat historii regionu w sposób kompletny i przede wszystkim ciekawy. Autorką obu projektów była Monika Sabljak-Oleǳka.

W ramach projektu CROSSROADS 2.0, w dniach 24-25 kwietnia 2015 roku, w Muzeum zorganizowano szereg warsztatów pod wspólnym tytułem „Świat dawnych Prusów”. W warsztatach wzięły udział dzieci z Polski i Rosji, w wieku od 8 do 11 lat. Podczas zajęć o tematyce historycznej i archeologicznej uczestnicy poznawali najdawniejsze dzieje naszego regionu – dawnych ziem Prusów.

Pierwsze zajęcia poprowadził archeolog z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Kacper Martyka. Warsztaty „Kto tu żył przed nami i skąd my to wiemy. O archeologii ziem Prusów” miały na celu zapoznanie uczestników z historią wczesnośredniowiecznych plemion pruskich oraz metodologią pracy archeologa. Uczestnicy opanowali umiejętności interpretacji znalezisk archeologicznych w zakresie chronologii, sposobu powstania i dawnej funkcji. Przez pryzmat tych umiejętności zapoznali się z aktualnym stanem wiedzy na temat genezy, funkcjonowania i zaniku kultury materialnej Prusów we wczesnym średniowieczu. Ciekawym uzupełnieniem zajęć było wejście do zrekonstruowanego kurhanu z dawnego majątku Sorthenen (obecnie teren obwodu kaliningradzkiego) znajdującego się na terenie Muzeum, a także pokaz kopii zabytków archeologicznych, takich jak gliniane garnki, ozdoby, amulety czy noże.

O tym, czy trudno jest własnoręcznie ulepić naczynie z gliny, uczestnicy mogli przekonać się w trakcie popołudniowych zajęć pt. „Czy z wałków można zrobić garnek?” prowadzonych przez historyka z Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku, Monikę Sabljak-Oleǳką. Podczas tych warsztatów dzieci nauczyły się lepić z gliny metodą wałeczków, której Prusowie używali do wytwarzania wszelkich naczyń.

Drugi dzień rozpoczęły „Warsztaty z zakresu Dawnych Europejskich Sztuki Walki” prowadzone przez Marcina Gulczyńskiego ze Stowarzyszenia ARMA. Obejmowały one prezentację replik historycznego uzbrojenia rycerskiego oraz zajęcia praktyczne, podczas których uczestnicy podzieleni zostali na dwie grupy. Jedna grupa uczyła się strzelać z łuku, a druga w tym czasie poznawała podstawy szermierki historycznej przy pomocy bezpiecznych symulatorów mieczy.

Ostatnimi zajęciami były warsztaty „Kuchnia naszych przodków. Tajemnice gotowania w glinianych garnkach” prowadzone przez Martę Florkowską i Pawła Szymań-

Il. 7. Warsztaty „Kuchnia naszych przodków. Tajemnice gotowania w glinianych garnkach”, 2015, fot. M. Sabljak-Oleǳka, Archiwum MBL-PE.

skiego z pracowni „Garncarnia” z Kamionka Wielkiego, pow. węgorzewski. Przy rozpalonym ognisku instruktorzy zaprezentowali różnorodne formy naczyń kuchennych z okresu późnego średniowiecza i opowiedzieli o dawnych technologiach wytwarzania ceramiki do termicznej obróbki potraw. Następnie uczestnicy mieli możliwość samodzielnie ugotować zupę i usmażyć skwarki na żarze w glinianych naczyniach. Ciekawym elementem warsztatów była prezentacja glinianego piecyka do pieczenia chleba i innych potraw. Okazuje się, że w prymitywnym jednokomorowym piecu, wykonanym z gliny pomieszaną ze słomianą sieczką i piaskiem, można upiec pyszny chleb na zakwasie, a co ciekawe, łatwo można taki piec samemu wybudować. Zajęcia te były kolejnym działaniem naszego Muzeum przybliżającym kulturę materialną Prusów. Własnoręczne wytwarzanie przedmiotów, gotowanie na ognisku czy chwilowa przemiana w średniowiecznego wojownika pozwoliły uczestnikom na moment przenieść się w czasie i na własnej skórze doświadczyć, jak wyglądało życie tysiąc lat temu.

Wolontariat europejski (EVS) jako forma edukacji historycznej

W 2008 roku nawiązano współpracę z Fundacją „Borussia”. Jest to organizacja pozarządowa założona w 2006 roku w Olsztynie przez Roberta Trabę i Tadeusza Brakonieckiego. Kontynuuje ona i wspiera działalność Stowarzyszenia Kulturowego „Borussia”, które powstało w 1990 roku. W kręgu zainteresowań obu tych organizacji

znajduje się problematyka historyczna, kulturalna i społeczna w odniesieniu do wielokulturowego dziedzictwa regionu dawnych Prus Wschodnich. Fundacja prowadzi szeroko zakrojone działania edukacyjne na rzecz budowania i rozwijania społeczeństwa obywatelskiego i ochrony krajobrazu kulturowego. Właśnie w tym ostatnim zakresie organizowany jest wolontariat w różnych instytucjach regionu¹². Muzeum przyjmuje wolontariuszy od 2008 roku, do tej pory w skansenie w Olsztynku pracowało 13 wolontariuszy z Niemiec, Rosji, Włoch i Polski. Wolontariusze trafiający do Muzeum to najczęściej ludzie w wieku 18-19 lat, po ukończeniu szkoły średniej, a także studenci w trakcie przerwy w nauce. Ich wolontariat trwa 12 miesięcy i zaczyna się we wrześniu. Wolontariusze uczą się w tym czasie o historii i kulturze dawnych ziem pruskich. Pod koniec wolontariatu realizują projekt, do którego przygotowania najczęściej zaczynają się od kwerendy archiwalnej wykonanej przez wolontariuszy i pracowników Działu Architektury. Wówczas wolontariusze dowiadują się, jak funkcjonują archiwa w Polsce i w Niemczech¹³ oraz jak prawidłowo posługiwać się ich zasobami. Jeśli przedmiotem projektu jest realizacja wystawy prezentującej wybrane obiekty (np. młyny, wiatraki), to podczas kwerend typowane są konkretne budynki do fotograficznej i opisowej inwentaryzacji w terenie. Później następują wyjazdy w teren, podczas których wolontariusze-obcokrajowcy mają okazję przetestować swój język polski w rozmowach z lokalną ludnością. Po powrocie dokonuje się ostatecznej selekcji obiektów, które zostają pokazane na wystawie. Następnie wolontariusze opracowują w programie graficznym tablice, a pracownicy merytoryczni pomagają przygotować teksty z opisem i historią przedstawianych obiektów. Wolontariusze tłumaczą teksty polskie na język niemiecki i angielski, a także opracowują graficznie ulotki, plakaty i zaproszenia na otwarcie wystaw. Sami też zajmują się ich wysyłaniem i roznoszeniem. Do nich należy również rozwieszenie plansz i przygotowanie pomieszczenia, gdzie eksponowane są wystawy. Podczas wernisaży mają okazję publicznie opowiedzieć o swojej pracy nad projektem. Jeśli celem projektu jest lekcja muzealna, to dodatkowym wyzwaniem dla wolontariuszy jest opanowanie specjalistycznego słownictwa w języku polskim, niezbędnego do prowadzenia zajęć, a także przygotowanie się do pracy z dziećmi. Podczas realizacji projektu wolontariusze z uczniów stają się nauczycielami – autorami wystaw czy lekcji muzealnych, dzięki którym turyści mogą dowiedzieć się czegoś o historii i kulturze regionu¹⁴.

¹² Zob. <http://borussia.pl/index.php/fundacja-borussia/>, dostęp: 21.11.2016 r. Do 2012 r. projekt pt. „Wolontariat w ochronie krajobrazu kulturowego na Warmii i Mazurach”, w 2013 r. „Wolontariat europejski – w dialogu z historią i kulturą”, w 2015 r. „Wolontariat europejski – edukacja i kultura”, obecnie „Wolontariat europejski – dialog, edukacja, kultura”.

¹³ Kwerendy wykonywano w: archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie oraz w delegaturach WUOZ w Elblągu i Elku, Archiwum Państwowym w Olsztynie, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie.

¹⁴ Pełna informacja o wolontariacie w MBL-PE w Olsztynku: M. Sabljak-Oleńska, *Wolontariat europejski jako forma współpracy Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku z NGO*, Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, 2014, t. 5, s. 73-83.

Edukacyjna rola wystaw

Organizowanie wystaw i przygotowywanie ekspozycji to, obok gromadzenia zabytków, podstawowa forma działalności muzealnej. Funkcja edukacyjna tej działalności przez wiele lat nie była ani szczególnie eksponowana przez muzealników, ani też postrzegana jako ważna część procesu edukacyjnego przez środowiska szkolne. Jednak już od wielu lat sposób postrzegania społecznej roli wystaw i ekspozycji zasadniczo się zmienia, a edukacyjny (co nie znaczy tu to samo, co poznawczy) ich walor staje się podstawowym aspektem muzealnych praktyk. Zmiana ta znalazła również swoje odzwierciedlenie w tematyce i organizacji wystaw w olsztyńskim Muzeum.

Spore zainteresowanie turystów budzi wystawa „Ginące w krajobrazie”¹⁵ ukazująca obecny stan wybranych obiektów techniki (wiatraki, młyny wodne, gorzelnie) i chałup podcieniowych, uświadamia też potrzebę ochrony konserwatorskiej przedstawionych obiektów. Składają się na nią wystawy realizowane w latach 2008-2010: „W krainie wiatraków”¹⁶, „Młyny Warmii i Mazur – wczoraj i dziś”¹⁷, „Chałupy podcieniowe – zanikające piękno”¹⁸, „Gorzelnie w historii i kulturze Mazur Zachodnich”¹⁹. Są to wystawy planszowe, wydrukowane na płytach PCV, odpornych na warunki atmosferyczne i od 2015 roku funkcjonujące jako wystawa plenerowa, eksponowana za zagrodą litewską, czyli na końcu trasy zwiedzania, pośród zieleni, w miejscu spokojnym, sprzyjającym skupieniu i refleksji. Oprócz stanu zachowania, autorzy wystaw zwrócili uwagę na myśl techniczną zawartą w przedstawionych obiektach, będącą elementem niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Omówiono trzy typy wiatraków, działanie kół wodnych i turbiny wodnej, przedstawiono schemat procesu produkcji oraz rozwój technologii produkcji spirytusu w gorzelniach. Wszystkie wystawy zostały opatrzone rysem historycznym, a „Gorzelnie...” dodatkowo urozmaicono przyśpiewkami ludowymi będącymi odzwierciedleniem problemu pijaństwa, powszechnego na Mazurach w XIX i na początku XX wieku.

¹⁵ W. Chodkowska, *Ginące w krajobrazie*, Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku, 2011, z. 2, s. 71-83.

¹⁶ Eksponowana od 2008 r., pierwotnie jako wystawa fotografii pt. „Śladami Don Kichota, czyli wiatraki w krajobrazie Warmii i Mazur” autorstwa Marcina Zwyrzykowskiego, wolontariusza Fundacji „Borussia”, odbywającego wolontariat w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków. W 2010 r. do fotografii dodano opisy poszczególnych obiektów, opisy typów wiatraków oraz historię młynarstwa wietrznego autorstwa Wiesławy Chodkowskiej i Moniki Sabljak, a całość wydrukowano w nowej szacie graficznej, którą opracował Michał Poniewski (W. Chodkowska, *W krainie wiatraków*, Biuletyn Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, 2006, z. 4, s. 44-54; materiał poszerzony: W. Chodkowska, *W krainie wiatraków*, ANTIKON 2009, X Polsko-Niemiecka Konferencja Architektura Ryglowa – wspólne dziedzictwo, 22-24 września 2009, Szczecin 2009, s. 73-100).

¹⁷ Otwarta w lipcu 2009 r., autorstwa Patricka Loewerta, wolontariusza Fundacji „Borussia”.

¹⁸ Otwarta w sierpniu 2010 r., autorstwa Daniela Hubera i Macieja Karuca, wolontariuszy Fundacji „Borussia”.

¹⁹ Otwarta w sierpniu 2010 r., autorstwa Wiesławy Chodkowskiej, Moniki Sabljak i Michała Poniewskiego (W. Chodkowska, M. Sabljak, M. Poniewski, A. Płoski, *Gorzelnie w historii i kulturze Mazur Zachodnich – katalog wystawy*, Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku, 2010, z. 1, s. 95-120).

Il. 8. Wystawa plenerowa „Ginące w krajobrazie”, 2015, fot. M. Sabljak-Oleńska, Archiwum MBL-PE.

Szczególnie ważna dla poznania dziejów naszego skansenu jest wystawa „Historia Ostpreussisches Heimatmuseum w Królewcu 1909-1945, dzisiejszego Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku”²⁰. Ukazana została na niej królewiecka historia Muzeum²¹, przedstawiono ideę założenia tamtejszego skansenu, lata jego funkcjonowania w Królewcu, powody przeniesienia obiektów na tereny pod Olsztynkiem, a także plany rozbudowy skansenu w nowym miejscu. Wyjaśniono decyzję ówczesnych władz muzeum dotyczącą budowy kopii obiektów i dlaczego nie translokowano obiektów oryginalnych z terenu. Dzięki kwerendzie przeprowadzonej w berlińskim archiwum udało się wyjaśnić wiele nieścisłości z najdawniejszej historii naszego Muzeum oraz odkryć kilka nieznanych faktów. Umożliwiło to pełniejsze opracowanie szerokiej monografii Muzeum, wydanej z okazji 100-lecia istnienia²². Badania nad historią Muzeum trwają nadal i co jakiś czas pojawiają się nowe informacje, fotografie, rysunki wzbogacające dotychczasową wiedzę. W 2015 roku wydano pierwszy tom serii „Pod Śparogami”, będący uzupełnieniem wiedzy o historii Muzeum²³. Wystawa jest obecnie prezentowana na początku trasy zwiedzania, w młynie wodnym z Kaborna.

²⁰ Otwarta w sierpniu 2011, wg scenariusza wystawy autorstwa Wiesławy Chodkowskiej, opracowanie graficzne – Zuzanna Adamiec.

²¹ Obecne Muzeum w Olsztynku powstało w Królewcu na terenie ogrodu zoologicznego, w 1913 r. zostało udośćpione turystom. W latach 1938-1943 obiekty z Królewca rozebrano, przeniesiono i złożono ponownie w Olsztynku, a 12 z nich istnieje do dziś w MBL-PE. Pełna informacja: W. Chodkowska, M. Sabljak-Oleńska, Z. Adamiec, *Historia Ostpreussisches Heimatmuseum w Królewcu 1909-1945, dzisiejszego Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku. Katalog wystawy*, Olsztyn 2011; W. Chodkowska, M. Sabljak-Oleńska, *Historia. Królewiec, Olsztyn 1938-1969*, (w:) *Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku. 100 lat*, red. E. Wrochna, Olsztyn 2013, s. 17-33.

²² *Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku. 100 lat*.

²³ W. Chodkowska, M. Sabljak-Oleńska, Z. Adamiec, op. cit.

Edukacja historyczna zajmuje ważne miejsce w szerokim spectrum działalności MBL w Olsztynku. Tematyczne lekcje muzealne i warsztaty są świetnym uzupełnieniem edukacji regionalnej, na którą w programie zajęć szkolnych często brakuje czasu. Wystawy wzbogacają stałą ekspozycję, a imprezy przyciągają licznych turystów zainteresowanych „żywą historią”. Historia pokazana w ciekawy i przystępny sposób jest atrakcyjna i interesująca dla każdego odbiorcy.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA:

- Chodkowska W., *Ginące w krajobrazie*, Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku, 2011, z. 2.
- Chodkowska W., *W krainie wiatraków*, Biuletyn Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków, 2006, z. 4.
- Chodkowska W., *W krainie wiatraków*, ANTIKON 2009, X Polsko-Niemiecka Konferencja Architektura Ryglowa – wspólne dziedzictwo, 22-24 września 2009, Szczecin 2009.
- Chodkowska W., Sabljak-Oleńska M., *Historia. Królewiec, Olsztyn 1938-1969*, (w:) *Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku. 100 lat*, red. E. Wrochna, Olsztyn 2013.
- Chodkowska W., Sabljak-Oleńska M., Adamiec Z., *Historia Ostpreussisches Heimatmuseum w Królewcu 1909-1945, dzisiejszego Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku. Katalog wystawy*, Olsztyn 2011.
- Chodkowska W., Sabljak M., Poniewski M., Płoski A., *Gorzelnie w historii i kulturze Mazur Zachodnich – katalog wystawy*, Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku, 2010, z. 1.
- Górąj P., *Edukacja muzealna a rekonstrukcja historyczna – rola, miejsce i przyszłość rekonstrukcji historycznej w muzeum rezydencjonalnym, na przykładzie działań i planów Muzeum Pałacu w Wilanowie*, (w:) *Muzea skansenowskie we współczesnej edukacji historycznej*, red. M. Ausz, G. Miliszkiewicz, H. Stachyra, D. Szewczuk, Lublin 2011.
- Konieczka-Śliwińska D., Roszak S., *Między szkołą, muzeum i archiwum. Dylematy współpracy i konkurencji w edukacji historycznej*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym”, 2015, t. 34 (3).
- Kusztelak A., *Aksjologiczne i pedagogiczne aspekty edukacji muzealnej*, (w:) *Muzea w edukacji. Formy współpracy muzeów ze współczesną szkołą. Konferencja muzealna*, Szreniawa 2011.

- Przewoźny W., *Edukacyjna rola muzeów*, (w:) *Edukacja regionalna*, red. A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006.
- Przybył A., *Region w pradziejach. Edukacyjna rola poznania dziedzictwa archeologicznego*, (w:) *Edukacja regionalna*, red. A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006.
- Sabljak M., *Nie święci (Prusowie) garnki lepią. Modelowe warsztaty najstarszej historii i kultury regionu*, (w:) *Muzea skansenowskie we współczesnej edukacji historycznej*, red. M. Ausz, G. Miliszkiewicz, H. Stachyra, D. Szewczuk, Lublin 2011.
- Sabljak-Olędzka M., *Wolontariat Europejski jako forma współpracy Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku z NGO*, *Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej* w Sierpcu, 2014, t. 5.
- Skoczylas-Krotla E., Ordon U., *Edukacyjny i kulturotwórczy wymiar pracy w muzeum*, *Mazowieckie Studia Humanistyczne* 2004, nr 1-2.
- Zeszyty Naukowe Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku, 2010, z. 1.

AKTA PRAWNE

- Ustawa o muzeach, rozdz. 1, art. 2, pkt. 7, Dz. U. 1997 Nr 5, poz. 24.
- Statut Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku, zał. do uchwały nr XXXV/701/14 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 25 III 2014 r.

STRONY INTERNETOWE

<http://borussia.pl/index.php/fundacja-borussia/> (dostęp: 21.11.2016)

Historical education in the Architectural Department at the Folk Architecture Museum - Ethnographic Park in Olsztynek

Keywords

Historical education, cultural education, museum education, Museum in Olsztynek, heritage park in Olsztynek, live history.

Abstract

The article presents forms of historical education which is one of basic elements of the activity of the Museum in Olsztynek. Historical education provided by individual departments of the Museum does not only include typical museum lessons and workshops but also exhibitions, events or European voluntary work in cooperation with the „Borussia” Foundation from Olsztyn, which is an exceptional form of historical education. This article presents main actions taken in the area of historical education by the Architectural Department since 2008, such as historical events with the participation of reconstruction groups, educational projects targeted at children from various age groups and exhibitions presenting selected issues from the history of the region and the Museum itself. Actions taken by volunteers related to historical education were also described.

Историческое просвещение в Отделении архитектуры Музея народного строительства – Этнографического парка в Ольштынке

Ключевые слова:

Историческое просвещение, культурное просвещение, музейное воспитание, Музей в Ольштынке, музей под открытым небом в Ольштынке, живая история.

Содержание:

В статье обсуждаются виды исторического просвещения, которое является одним из основных направлений деятельности Музея в Ольштынке. Историческое просвещение, осуществляемое отделениями Музея, - не только обыкновенные музейные уроки и мастер-классы, но и выставки, мероприятия или деятельность европейской волонтерской службы, вместе с Фондом «Боруссия» из Ольштына, представляющей собой уникальную форму исторического образования. В настоящей статье представлены основные мероприятия, которые реализуются Отделением архитектуры с 2008 г., как, например, исторические мероприятия с участием историко-реконструкционных групп, образовательные проекты для детей разного возраста, а также выставки, темой которых являются различные события из истории региона и самого Музея. Описывается также деятельность волонтеров, вписывающаяся в историческое просвещение.

Polemiki i dyskusje

Przystanek jak malowany. Warmińska przyroda na warmińskich wiatrach autobusowych

Słowa kluczowe

Archeoturystyka, Archeologia, Muzea na wolnym powietrzu, Teoria archeologii, Turystyka kulturowa.

Wstęp

Wbrew pozorom, szeroki dostęp do komunikatorów społecznych nie przekłada się na pogłębianie integracji społecznej, dlatego społeczności lokalne poszukują różnych form aktywizacji społecznej i budowania wspólnot zbiorowego życia. Jednym z bardziej interesujących odmian takich działań jest rozwijający się spontanicznie i niezależnie w różnych częściach naszego kraju – w miastach i na wsiach – „ruch malowanych przystanków”. Chciałabym wskazać na kilka aspektów tego zjawiska, bazując na własnych doświadczeniach z malowania przystanków warmińskich¹.

Krótką historia przystanku autobusowego

Nieodzownym elementem funkcjonowania komunikacji wiejskiej i miejskiej są wyznaczone miejsca służące do zatrzymania i postoju autobusu w celu umożliwienia pasażerom wejścia lub wyjścia z pojazdu. Historia przystanków autobusowych rozpoczęła

---

¹ Autorka składa serdeczne podziękowania prof. dr. hab. Stanisławowi Czachorowskiemu oraz dr. Bogdanowi Radzickiemu za pomoc i wsparcie przy opracowaniu niniejszego tekstu.

się w momencie uruchomienia pierwszych kursów autobusowych². Początkowo były to miejsca ustalone na podstawie analizy największej migracji ludności, najczęściej bez specjalnego oznakowania, gdzie wszyscy zainteresowani oczekiwali na przyjazd autobusu. Wystarczyło wówczas machnięcie ręką i autobus zatrzymywał się na żądanie pasażera.

Ten spontaniczny okres rozwoju koncepcji przystanku autobusowego skończył się, gdy stałe miejsca zatrzymywania się autobusów zaczęły wskazywać odpowiednie znaki. Możemy powiedzieć, że przystanek – w pewnym sensie – zinstytucjonalizował się. Wraz z rozwojem linii komunikacyjnych powstała sieć przystanków autobusowych, którą przez kolejne lata zmieniano. W pierwszym etapie tworzenia infrastruktury przystankowej ograniczano się do zwykłego słupka z odpowiednim znakiem. Dalszym udogodnieniem był montaż rozkładów jazdy. Kolejnym etapem rozwoju przystanków było postawienie jednej lub dwóch ławek w okolicach słupka oznaczającego przystanek, z reguły tylko na przystankach początkowych oraz tych ważniejszych w kontekście przepustowości ruchu pasażerskiego.

Rewolucją w organizacji transportu publicznego było instalowanie wiat przystankowych dających, choć częściowo, schronienie pasażerom w przypadku złej pogody³. Początkowo były to prowizoryczne zadaszenia, które później zaczęto modernizować. Najpierw rozwijały się konstrukcje w komunikacji międzymiastowej, a dopiero później zaczęto budować wiata również w transporcie miejskim. W pierwszym przypadku, który nas tu bardziej interesuje, jest duża dowolność materiałów i konstrukcji, ponieważ budowę tych wiat organizują samorządy gminne. Stosowano cegłę, beton, blachę, szkło, a nawet drewno i płyty pilśniowe. W komunikacji miejskiej przystanki autobusowe czy tramwajowe zagospodarowuje z reguły lokalne przedsiębiorstwo komunikacyjne, ale i tu spotyka się różne konstrukcje, zależnie od czasu powstania, linii, przy której przystanek jest posadowiony, a także jego budowy i trwałości.

Głównym elementem wyróżniającym przystanek był zawsze charakterystyczny znak graficzny, który z biegiem lat zmieniał się kilkakrotnie. Dawne „A” zastąpił znak z kodeksu drogowego z symbolem autobusu. Drugim nieodzownym elementem przystanku zawsze był rozkład jazdy dla pasażerów. Jego wygląd również zmieniał się wielokrotnie. Początkowo rozkłady te pisało ręcznie, następnie maszynowo, a obecnie są one drukowane komputerowo.

Systematycznie poprawiano bezpieczeństwo pasażerów komunikacji, nie tylko budując przystanki wiatowe, ale również rozwijając towarzyszącą im infrastrukturę drogową, taką jak zatoki autobusowe, niekiedy oddzielane jeszcze od jezdni pasem zieleni.

W historii przystanków autobusowych można też wyliczyć mnóstwo efektów działań chuligańskich. Malowanie lub wybijanie szyb czy niszczenie rozkładów jazdy jest powszechne.

² K. Zienkiewicz, M. Przytocka, *Historia komunikacji miejskiej w Olsztynie: 1907-2007*, Olsztyn 2007.

³ *Historia komunikacji miejskiej w Olsztynie (1946-1996)*, oprac. J. Kant, red. R. Reich, Olsztyn 1996.

Kiedyś chuliganom wystarczyło założenie kosza na śmieci na słupkę przystankowy, dzisiaj natomiast dzieła zniszczenia są bardziej widoczne i uciążliwe dla społeczeństwa.

Mała antropologia wiejskiej wiaty przystankowej

W społecznościach wiejskich, często nawet tam, gdzie wieś doczekała się własnej świetlicy, dwa miejsca ciągle odgrywają istotną rolę: sklep i wiata autobusowa. W okolicy pierwszego spotykają się i przebywają dorośli – najczęściej emeryci, renciści i bezrobotni, „urzędując” tam zasadniczo za dnia; pod wiatą zaś gromadziła się i gromadzi wiejska młodzież – najczęściej popołudniami – po powrocie ze szkoły, wieczorami i w weekendy⁴.

Można wskazać co najmniej kilka funkcji spełnianych wcześniej i obecnie przez wiata autobusowe w społecznościach wiejskich. Początkowo były to miejsca oczekiwania na środek transportu. Możemy to określić jako funkcję infrastrukturalną – chodzi tu bowiem jedynie o zapewnienie pasażerom ochrony przed zmiennymi warunkami atmosferycznymi. Ponieważ jednak przystanek-wiata jest miejscem gromadzenia się ludzi, a zatem miejscem publicznym, to stosunkowo szybko zaczął on spełniać różne funkcje społeczne i kulturowe w wiejskiej społeczności.

Po pierwsze – możemy wskazać funkcję socjalizacyjną. Przystanek-wiata stał się strefą spotkań lokalnej społeczności – częściej dzieci i młodzieży niż dorosłych. Często brudny, zdewastowany, zaśmiecony i „ozdobiony” wulgarnymi napisami, stanowił dla młodzieży wiejskiej istotną przestrzeń socjalizacji w grupach rówieśniczych i – mimo wszystko – ośrodek budowania lokalnej więzi społecznej (funkcja integracyjna). Jest swoistym azylem młodych, stałym punktem orientującym przestrzeń geograficzną i społeczną (jako miejsce, w którym – w określonym czasie – można spotkać „swoich”). Tam można zasłyszeć wiele ciekawych informacji z tzw. drugiego obiegu, samemu podzielić się wiadomościami z różnych dziedzin życia, umówić się na pierwszą randkę czy też doświadczyć innych przeżyć. Niewątpliwie jest to więc bardzo ważne miejsce dla socjalizacji w grupach rówieśniczych. Telewizja HBO wyemitowała w 2010 roku reportaż pt. „Czekając na sobotę” o skutkach nieudolnego procesu wychowawczego w środowiskach wiejskich. Główni bohaterowie filmu to młodzi ludzie, mieszkający na wsiach w różnych województwach. Łączy ich wspólna cecha – brak możliwości zmiany swojego położenia. Trudno ich nazwać bezradnymi, ukończyli szkoły zawodowe, wypełniają obowiązki domowe, żyją według wzorca, jaki przekazali im rodzice. Główną postacią jest bezrobotna fryzjerka, która spędza czas pod wiatą przystanku PKS wraz ze swoimi znajomymi. Jedyną rozrywką, obok tych spotkań, jest dla nich wiejski nocny klub otwarty tylko w soboty.

⁴ Nie doczekaliśmy się dotąd szerszego ujęcia zagadnienia społecznych i kulturowych funkcji wiat przystankowych na wsi. Uwagi autorki mają tu zatem charakter wstępny i prowizoryczny.

Il. 1. Przystanek autobusowy, Wójtowa Rola, gmina Olsztyn, Droga Krajowa nr 16, fot. A. Wojszel.

Życie społeczne nie znosi pustki. Wiata przystankowa, włączona w życie społeczne, staje się medium komunikacyjnym – lokalną bulwarówką, portalem randkowym, „Hyde Parkiem” czy też wreszcie miejscem amatorskich prób twórczości graficznej i literackiej. Puste powierzchnie wiat przystankowych szybko zapełniły się owocami lokalnej wyobraźni, a czasem frustracji – o niewysublimowanej estetyce (il. 1).

Galeria „przystanek”

Skoro zatem wiaty autobusowe odgrywają tak ważną rolę społeczną w środowisku wiejskim, to może należy poświęcić im nieco więcej uwagi i docenić ich wkład w budowanie społeczeństwa lokalnego? Pojawia się coraz więcej inicjatyw obywatelskich, dzięki którym zyskują one nowe oblicze. Cele są różne: od funkcji kulturalnych po walkę z wandalizmem.

Przykład organizowania przestrzeni publicznej, jaką jest przystanek autobusowy, to inicjatyw realizowana z sukcesem od kilku lat w Poznaniu, która ma na celu aktywizację młodzieży, przeciwdziałanie aktom wandalizmu, a jednocześnie uwrażliwienie na estetykę tego typu elementów małej architektury. W akcji tej, pt. „Przystanek jak malowany” młodzież ozdabiała przystanki obrazami związanymi z przypadającą okragłą rocznicą Chrztu Polski⁵. Inny przykład pochodzi z miejscowości Żółte – pracownicy tamtejszego Ośrodka Kultury w Drawsku Pomorskim zmienili wizerunek przystanku. Stalową kon-

strukcję obudowano estetycznymi drewnianymi elementami, ustawiono ozdobne donice oraz tablicę informacyjną, dzięki czemu zyskała indywidualny charakter. Co ciekawe, podczas obchodów jarmarku średniowiecznego w tej gminie wiata była punktem informacyjnym oraz biurem organizacyjnym.

Ciekawym pomysłem było zamieszczenie reklamy wypożyczalni e-booków⁶ na przystankach komunikacji miejskiej w Krakowie, Gdańsku, Katowicach, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu. Aby wypożyczyć książkę, wystarczyło pobrać aplikację mobilną, a następnie zeskanować kod QR umieszczony na plakacie przy okładce danej książki. Przystanek doskonale promował czytelnictwo przy użyciu nowych technologii.

Coraz częściej w taką „renowację” przystanków autobusowych włączają się również urzędnicy gmin i powiatów, dzięki którym pojawiły się interesujące malunki w formie graffiti nawiązujące między innymi do znanych kreskówek. W efekcie konkursu „Graffiti kreator”, zrealizowanego przez Urząd Miasta Rybnika, również pojawiło się graffiti na betonowym przystanku autobusowym⁷.

W miastach większość przystanków wygląda identycznie, ale poza ich granicami formy tych niewielkich obiektów zaskakują różnorodnością. Zmienia się również ich charakter – często są jedynym elementem przestrzeni publicznej, przez co mają ogromne znaczenie dla lokalnej społeczności. Większość przystanków nie zmieniła się od dziesiątek lat, przez co te elementy małej architektury utrwalały się w świadomości Polaków, tworząc ich wizualną tożsamość⁸.

Przystanek – dzieło sztuki?

Czy przystanek autobusowy może być dziełem sztuki? Według kanadyjskiego fotografa Christophera Herwiga – tak. W trakcie swojej podróży po Rosji spostrzegł, że przystanki autobusowe wyglądają tam zupełnie inaczej niż te w Europie Zachodniej. Takie nietypowe przystanki zobaczyć można na Ukrainie, Litwie, Białorusi, Łotwie, w Rosji czy Kazachstanie. Herwig zgromadził imponującą kolekcję fotografii o tej tematyce, którą opublikował w postaci albumu *Soviet Bus Stops*⁹. Te przystanki dają nam wgląd w minione czasy i pozwalają dostrzec połączenie prostego designu z funkcjonalnością, często „na środku niczego”. Zaskakują kształtami, wyrażają narodową dumę, pokazują piękno przyrody, opowiadają historie i same powoli stają się historią. W wielu przypadkach forma przystanku górowała nad użytecznością. Konstrukcje różnią się

⁶ Zob. <http://www.tvp.info/22010457/wypozycz-ksiazke-na-przystanku-autobusowym-ruszyla-akcja-czytaj-pl>, dostęp: 8.01.2017.

⁷ Zob. <http://bus-stop.pl/tag/graffiti/>, dostęp: 8.01.2017.

⁸ *Przystanki polskie. Element infrastruktury punktowej systemu transportu zbiorowego*, fot. M. Rawluk, praca zbiorowa, Warszawa 2012.

⁹ Christopher Herwig, Jonathan Meades, *Советские Автобусные Остановки*, FUEL Publishing, 2015.

⁵ Zob. <http://przystanekfolwarczna.pl/aktualnosci/przystanki-pomalowane>, dostęp: 8.01.2017.

wyglądem w zależności od miejsca. Ich kształty i zdobienia nawiązują do tradycji danego regionu, na przykład wiata w Kirgistanie nawiązuje do tradycyjnego dla tego kraju nakrycia głowy¹⁰. Przystanki ukazane w albumie Herwiga przepełnione są symboliką. Każdy z nich to mały rozdział z książki tradycji i kultury narodu. Często tematem przewodnim była apoteoza przyrody. W innym przypadku, na fotografiach z Kazachstanu, scenkom rodzajowym przedstawionym na ścianach przystanku towarzyszą tradycyjne kazachskie wzory używane do dekorowania tekstyliów, instrumentów muzycznych i przedmiotów codziennego użytku. To tylko przystanki, ale wiele można z nich wyczytać. Ile historii przemian gospodarczych i politycznych, historii wyrysowanych granic, które poprzerywały linie energetyczne i trasy komunikacji publicznej. Kawałek historii ustroju, który – przy całym swym okrucieństwie – tyle finezji poświęcił czemuś tak trywialnemu jak przystanek autobusowy.

„Przystanek Warmia”

„Tu powstanie warmińska łąka” – tak napisałam na ścianie, zaczynając prace nad nowym, malowanym przystankiem autobusowym na drodze krajowej nr 16 – Wójtowo (il. 2). Dzięki różnorodności przystanków możemy w jakiś sposób identyfikować same miejscowości. Wiele z nich wygląda dość podobnie. Ludzie pytani o to, co tu jest szczególnego, często odpowiadają z rezygnacją, że nic. Wiedzą o tym niemal wszyscy badacze małych społeczności, co trafnie opisują Mirosław Duchowski i Elżbieta Anna Sekuła

Il. 2. Przystanek autobusowy, Wójtowo, gmina Barczewo, Droga Krajowa 16, fot. A. Wojszel.

w uwagach o stanie przestrzeni publicznej na polskiej prowincji¹¹. Wyrazisty przystanek może być czymś, co wyróżnia wieś czy miasteczko. Może odgrywać rolę nieformalnego i nieoficjalnego „witacza”, komunikując samą swoją formą, że jesteś w miejscowości X.

Praca nad pomalowaniem przystanku zaczyna się od pomysłu i zagospodarowania przestrzeni ściany, przygotowania projektu

Il. 3. Przystanek autobusowy (fragment – śmietnik), Wójtowo, gmina Barczewo, fot. A. Wojszel.

Il. 4. Przystanek autobusowy (fragment), Wójtowo, gmina Barczewo, Droga Krajowa 16, fot. A. Wojszel.

w szkicowniku. Odpowiednie rozmieszczenie poszczególnych elementów przyrody wymaga biologicznego rozpoznania ekosystemu, w którym żyją owady, kwiaty itp. Do niektórych projektów potrzebne jest, oprócz wstępnego projektu, przygotowanie odpowiedniej wielkości szablonu, który nanoszony jest na ścianę, a następnie odrysowywany i dopasowywany do pozostałych elementów całej kompozycji.

Na Warmii przystanki autobusowe zaczynają dopiero funkcjonować jako swoiste „ośrodki kultury wiejskiej”. Powstało kilka przystanków pomalowanych w elementy przyrodnicze. Na przystankach organizowane są spotkania – głównie kobiet wiejskich – przy herbacie i kawie, co stwarza oryginalną odskocznnię od codziennej krzątaniny. Taki przystanek zaczyna wówczas pełnić ważną rolę integracyjną¹². Dzięki współpracy z lokalnym Stowarzyszeniem „Wspólne Wójtowo” w gminie Barczewo powstało kilka takich przystanków-łąk (il. 3, 4). Udało się odnowić jeden przystanek, więc postanowiłam poszukać kolejnych wyzwań. Malowałam w swojej rodzinnej miejscowości w Wipsowie, Kapłitynach (gmina Barczewo) (il. 5) i Marcinkowie koło Mrągowa, gdzie lokalne stowarzyszenie poprosiło o wykonanie motywów mazurskich, a w renowacji pomagała mi młodzież (il. 6). Z kolei w Mokinach (gm. Barczewo) od kilku lat organizowane są koncerty plenerowe pt. „Przystanek Donikąd”. Nazwa koncertu pochodzi od przystanku autobusowego, na który od wielu lat nie zajeżdża żaden autobus (il. 7). Impreza jest doskonałą okazją do promocji wsi oraz gminy. Koncerty mają charakter plenerowego spotkania przyjaciół i turystów w miłej, przyjacielskiej atmosferze¹³.

Ciekawym przykładem inicjatyw społecznych było pomalowanie przystanku autobusowego w Wipsowie (gm. Barczewo) dzięki sołtysowi, który przeznaczył część funduszu sołeckiego na odnowienie miejsca spotkań młodzieży i nie tylko. Do inicjatywy przyłączyła się młodzież, która z wielkim zaangażowaniem pomagała w tworzeniu wizerunków

¹⁰ Wybór fotografii z albumu można znaleźć na stronie: <http://herwigphoto.com/project/soviet-bus-stops/>, dostęp: 8.01.2017.

¹¹ M. Dmochowski, A. E. Sekuła, „Krokodyl na żywo...”. *Kilka uwag o przestrzeni publicznej polskiej prowincji*, (w:) *Stan i zróżnicowanie kultury wsi i małych miast w Polsce*, red. I. Bukraba-Rylska, W.J. Burszta, Warszawa 2011, s. 167-269.

¹² Zob. <http://witrynawiejska.org.pl/strona-glowna/projekty/item/45816-warminska-laka-kwitnie-na-przystankach>, dostęp: 8.01.2017.

¹³ J. Krakowiak, *Przystanek donikąd...*, „Wiadomości Barczewskie” 2010, nr 7, s.10, 18.

Il. 5. Przystanek autobusowy, Kapłityny, gmina Barczewo, Droga Krajowa nr 16, fot. A. Wojszel.

Il. 6. Przystanek autobusowy, Marcinkowo, gmina Mrągowo, fot. A. Wojszel.

drzew i budynków swojej miejscowości na ścianach przystanku (il. 8). Wipsowo może jednak pochwalić się większym projektem – zagospodarowaniem elewacji budynku nieczynnej stacji kolejowej. Projekt pn. „Mini warsztaty Graffiti Hip Hop Beatbox, Stacja Art Wipsowo 2012”¹⁴ zaczął się od udziału młodzieży z Wipsowa w projekcie „Animacja-Inspiracja-Edukacja” zorganizowanym przez Lokalną Grupę Działania Stowarzyszenie „Południowa Warmia”. Projekt miał na celu stworzenie aktywnej i kompetentnej grupy liderów lokalnych, którzy będą działać na rzecz integracji i rozwoju w swojej społeczności. Uwieńczeniem projektu była realizacja jakiegoś pomysłu dla swojego środowiska lokalnego, np. warsztaty, impreza itp. W Wipsowie po spotkaniach z młodzieżą w świetlicy przyszedł czas na działanie. W trakcie rozmów z młodymi mieszkańcami przewijały się malarstwo, rysunek, taniec, muzyka itp., a ich miejscem spotkań była m.in. stacja kolejowa. Wydarzenie odbyło się na trzech poziomach sztuki. Pod okiem profesjonalistów młodzież pomalowała elewację budynku stacji kolejowej w formie graffiti (il. 9), uczyła się tańca nowoczesnego (hip hop), a także poznała techniki rytmicznego tworzenia dźwięków za pomocą narządów mowy (beatbox). To wszystko odbyło

Il. 7. Przystanek autobusowy, Mokiny, gmina Barczewo, fot. A. Wojszel.

Il. 8. Przystanek autobusowy, Wipsowo, gmina Barczewo, fot. A. Wojszel.

Il. 9. Stacja kolejowa, Wipsowo, gmina Barczewo, fot. A. Wojszel.

Il. 10. Przystanek autobusowy, Dąbrówka koło Ornety, fot. A. Wojszel.

się na terenie stacji kolejowej – miejscu spotkań wiejskiej młodzieży. Dzięki inicjatywie młodzież wiejska poznała różne formy aktywności. Mimo że w miejscowości jest świetlica, młodzi mieszkańcy sami zdecydowali o miejscu i formie aktywności. Wielu z nich tworzyło i tworzy „dzieła” malarskie w formie graffiti, „dzieła” muzyczne czy też kontynuuje naukę tańca. Poznali sztukę ulicy od tej dobrej strony, dobrych praktyk.

Interesującym przykładem przystanku autobusowego, który funkcjonował jako ośrodek kultury był przystanek w miejscowości Dąbrówka koło Ornety. Miejski Dom Kultury im. Franciszka Chruściela w Ornece w 2013 roku wziął udział w programie Narodowego Centrum Kultury *Dom Kultury + Inicjatywy lokalne*¹⁵. W ramach programu zrealizowano kilka inicjatyw, jedną z nich była akcja „Graffiti na Plus”. Projekt zainicjowała młodzież z Dąbrówki, która chciała w sposób niekonwencjonalny i kolorowy, profesjonalnie pomalować przystanek autobusowy (il. 10). Jako pasjonatka sztuki graffiti i społecznych inicjatyw poprowadziłam warsztaty z młodzieżą. Uczestnicy zorganizowali spotkanie z mieszkańcami wsi, w trakcie którego pomalowali przystanek autobusowy oraz wspólnie uporządkowali teren wokół przystanku. Akcja miała na celu pokazanie, że graffiti może mieć wartość artystyczną, a zatem może być wykorzystywane również do upiększenia miejsca, a nie wyłącznie do jego zdewastowania. W trakcie warsztatów młodzież poznała historię graffiti, uczyła się projektowania liter i własnych tagów.

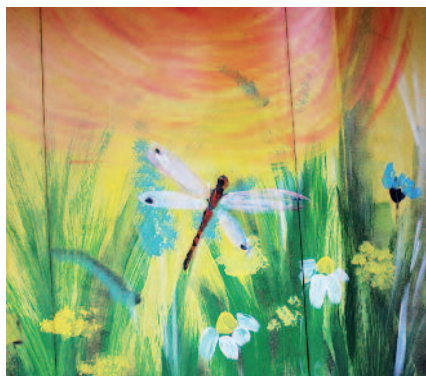
Przystanek - atlas przyrody warmińskiej

Warmińska łąka to ekosystem - ogromne bogactwo roślin i zwierząt. Oczywiście nie ma szans, by oddać tę złożoną strukturę nawet na trzech ścianach i ławce jakiejś wiaty przystankowej. Początkowo poszczególne motywy były dla mnie zwykłym kwiatem,

¹⁴ Zob. <http://aniawojszel.blogspot.com/>, dostęp: 8.01.2017.

¹⁵ Zob. <http://www.nck.pl/dom-kultury-inicjatywy-lokalne-2013/296801-miejski-dom-kultury-im-franciszka-chrusciela-w-ornece/>, dostęp: 8.01.2017.

Il. 11. Przystanek autobusowy (fragment), Wójtowo, gmina Barczewo, Droga Krajowa 16, fot. A. Wojszel.

Il. 12. Przystanek autobusowy (fragment), Kaplityny, gmina Barczewo, Droga Krajowa nr 16, fot. A. Wojszel.

motylem czy ważką. Z czasem każdy kolejny roślinny czy zwierzęcy motyw nabierał znaczenia, a jego obecność na ścianie przystanku przestawała być anonimowa i przypadkowa. Dzięki współpracy z prof. Stanisławem Czachorowskim moje warmińskie przystanki stają się atlasami przyrodniczymi odwzorowującymi lokalną bioróżnorodność. Przywołam tu tylko kilka przykładów. Szablak krwisty to ważka (*Odonata*), owad pospolity w Polsce i często spotykany na Warmii (il. 11). Postacie dorosłe (*imagines*) należą do stosunkowo dużych ważek z rodziny *Libellulidae*. Samiec jest pięknie ubarwiony: wyraziście czerwony odwłok (stąd nazwa gatunkowa – szablak krwisty). Samica jest zazwyczaj żółtobrazowa. Dorosłe szablaki krwiste spotkać można od czerwca do października¹⁶. Larwy żyją w środowisku wodnym. Łątka dziewczeczka, łątka pospolita (*Coenagrion puella*) – gatunek ważki z jednej z najpopularniejszych w Polsce z rodziny *Coenagrionidae*, bardzo często spotykana na Warmii (il. 12). Gatunek ten preferuje niewielkie zbiorniki wód stojących, ale występuje także w dużych jeziorach. Owady dorosłe spotkać można gromadnie składające jaja nad brzegami wód i na łąkach w pobliżu zbiorników wodnych¹⁷.

Na ścianach przystanków pojawiły się również wizerunki takich mieszkańców Warmii jak latolistek cytrynek (*Gonepteryx rhamni*) – bardzo charakterystycznie ubarwiony motyl z wyraźnym dymorfizmem płciowym – samce są intensywnie żółte, samice białawe (il. 13). Ten motyl pachnie cytryną (stąd nazwa gatunkowa). Owady dorosłe spotkać można na skraju lasów, na łąkach, polanach itd. Gąsienice żerują na kruszynie pospolitej (*Frangula alnus*) i szakłaku pospolitym (*Rhamnus catharticus*). Motyle ze snu zimowego budzą się wcześniej i można je uważać za zwiastuny wiosny¹⁸. Inny motyl

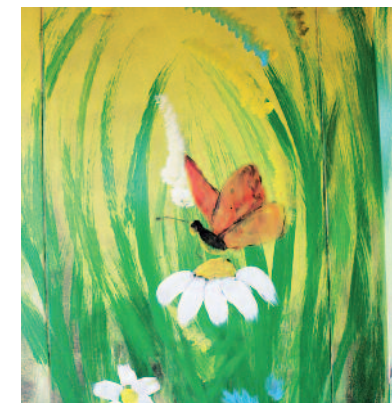
¹⁶ H. Bellmann, *Przewodnik entomologa. Ważki*, Warszawa 2010, s. 258.

¹⁷ Ibidem, s. 148.

¹⁸ M. Sielezniew, M. Dziekańska, *Motyle dzienne*, Warszawa 2010, s. 116-117; T. Lafranchis, *Motyle dzienne. Przewodnik terenowy i klucz do rozpoznawania*, Warszawa 2007, s. 63; zob. też <http://czachorowski.blox.pl/2014/02/Latolistek-cytrynek-8211-podwojny-spioch-i.html>, dostęp: 8.01.2017.

Il. 13. Przystanek autobusowy (fragment), Wójtowo, gmina Barczewo, Droga Krajowa 16, fot. A. Wojszel.

Il. 14. Przystanek autobusowy (fragment), Wójtowo, gmina Barczewo, Droga Krajowa 16, fot. A. Wojszel.

Il. 15. Przystanek autobusowy (fragment), Wójtowo (Osiedle Leśne), gmina Barczewo, Droga Krajowa 16, fot. A. Wojszel.

Il. 16. Przystanek autobusowy (fragment), Wójtowo (Osiedle Leśne), gmina Barczewo, Droga Krajowa 16, fot. A. Wojszel.

warmiński – czerwонец dukacik (*Lycaena virgaureae*) należy do rodziny modraszkowatych, o intensywnie czerwonym zabarwieniu skrzydeł (samce); pojawia się od czerwca do sierpnia na śródleśnych łąkach, polanach, skrajach lasów (il. 14). Występuje w całym kraju. Gąsienice żerują na szczawiu zwyczajnym i szczawiu polnym¹⁹. Pozostali „mieszkańcy” przystanków to bielinek kapustnik (*Pieris brassicae*) (il. 15), krzyżak łąkowy (*Araneus quadratus*) – gatunek pająka z rodziny krzyżakowatych (il. 16), rusałka pawik (*Inachis io*) – gatunek motyla z rodziny rusałkowatych (il. 17), modraszek arion (*Maculinea arion*) – motyl dzienny z rodziny modraszkowatych (il. 18).

¹⁹ J. Buszko, J. Masłowski, *Atlas motyli Polski. Część I. Motyle dzienne (Rhopalocera)*, Warszawa 1993, s. 92; zob. też: <http://czachorowski.blox.pl/2015/07/O-dukatach-co-na-drzewach-w-Barczewie-spotkac.html>, dostęp: 8.01.2017.

Il. 17. Przystanek autobusowy (fragment – ławka), Wójtowo, gmina Barczewo, fot. A. Wojszel.

Il. 18. Przystanek autobusowy (fragment), Wójtowo (Osiedle Leśne), gmina Barczewo, Droga Krajowa 16, fot. A. Wojszel.

* * *

Przystanki są jedną z niewielu przestrzeni publicznych na wsi. Ich malowanie jest w jakimś sensie społeczną rewitalizacją, ponieważ sztuka przywraca je do sensownego użytkowania²⁰. Jednym z elementów rewitalizacji jest estetyzacja, porządkowanie, przywracanie wspólnej funkcji. Malowanie bioróżnorodności na przystankach jest również elementem szeroko rozumianej edukacji pozaformalnej – poza murami szkoły. Ten wymiar edukacji nabiera współcześnie coraz większego znaczenia²¹.

BIBLIOGRAFIA

- Bellmann H., *Ważki. Przewodnik entomologa*, Warszawa 2010.
- Dmochowski M., Sekuła A. E., „Krokodyl na żywo...”. *Kilka uwag o przestrzeni publicznej polskiej prowincji*, (w:) W. J. Burszta, *Stan i zróżnicowanie kultury wsi i małych miast w Polsce*, red. I. Bukraba-Rylska Warszawa 2011.

²⁰ *Przewodnik po podwórkach - czyli jak w dziesięciu krokach zmienić wspólnie z mieszkańcami przestrzeń ich sąsiedztwa*, Gdańsk 2013.

²¹ *Uczyć się inaczej. Kompendium wiedzy o edukacji pozaformalnej na podstawie doświadczeń uczestników i uczestniczek programu „Młodzież w działaniu” (2007-2013)*, Warszawa 2014.

- Herwig Ch., Meades J., *Советские Автобусные Остановки*, 2015.
- Kant J., Reich R., *Historia komunikacji miejskiej w Olsztynie (1946-1996)*, Olsztyn 1996.
- Krakowiak J., *Przystanek donikąd...* „Wiadomości Barczewskie”, 2010, nr 7.
- Przytocka M., Zienkiewicz K., *Historia komunikacji miejskiej w Olsztynie 1907-2007*, Olsztyn 2007.
- *Przewodnik po podwórkach. Czyli jak w dziesięciu krokach zmienić wspólnie z mieszkańcami przestrzeń ich sąsiedztwa*, Gdańsk 2013.
- Rawluk M., *Przystanki polskie. Element infrastruktury punktowej systemu transportu zbiorowego*, Warszawa 2012.
- *Uczyć się inaczej. Kompendium wiedzy o edukacji pozaformalnej na podstawie doświadczeń uczestników i uczestniczek programu „Młodzież w działaniu” (2007-2013)*, Warszawa 2014.

Picturesque bus stops. Warmian nature at Warmian bus stop canopies

Keywords

Bus stop canopies, rural communities, graffiti, education, extra-formal education, Warmia.

Abstract

Bus stop canopies have been playing various important non-formal social roles in rural communities for years. Despite the fact that they were a meeting place for rural communities, they were also very often vandalized by those communities.

In the article, I discuss selected aspects of this social phenomenon which is successfully developing in various Polish environments, also in Warmia - the use of bus stop canopies for actions integrating local communities through art (painted canopies) and educational actions (artistic education, extra-formal education).

Остановка как с картинки. Варминская природа на варминских автобусных остановках

Ключевые слова

Автобусные остановки, сельское сообщество, граффити, образование, неформальное образование, Вармия.

Содержание

Автобусные остановки в течение многих лет выполняют в сельских сообществах различные неформальные общественные функции. Несмотря на то, что они являлись местом встреч жителей деревень, те же жители нередко также и сами их разрушали.

В настоящей статье я обсуждаю избранные аспекты социального явления, успешно развивающегося во многих регионах Польши, в том числе и на Вармии – использования автобусных остановок в качестве средства интеграции местных сообществ с применением искусства (раскрашенные остановки) и просветительских мер (художественное образование, неформальное образование).

Kronika

Pozwól mi dotknąć, a zrozumiem

„Dotknij kultury ludowej” to wystawa stała, otwarta w Muzeum Budownictwa Ludowego - Parku Etnograficznym w Olsztynku 18 grudnia 2015 roku. Dedykowana jest osobom z dysfunkcją wzroku oraz wszystkim, którym w muzeum brakuje możliwości bezpośredniego kontaktu z eksponatami.

Ekspozycja powstała w ramach zadania pt. „Dotknij kultury ludowej – wystawa etnograficzna na dotyk”, sfinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz dotacji celowej przyznanej przez Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Zadanie zakładało udostępnienie odwzorowań artefaktów kultury ludowej, wywodzących się z obszaru dawnych Prus Wschodnich z przełomu XIX i XX wieku. Scenariusz wystawy napisała Maria Wroniszewska, natomiast projekt aranżacji oraz wybór elementów wyposażenia przygotowały Maria Wroniszewska i Jadwiga Wieczerek, które kierowały realizacją całego przedsięwzięcia.

Do wykonania najważniejszych eksponatów, spośród zbiorów Muzeum wytypowano 76 obiektów: mebli ludowych, elementów wystroju wnętrz, sprzętów gospodarstwa domowego. Zdecydowano o odtworzeniu jedynie stolarki, rezygnując z malunków i barwnych impregnatów. Wspomniane obiekty wykonała firma Usługi Stolarskie Kamil Dobrowolski z Warlit Małych. Na wystawie znajdują się też dwa komplety warmińskich strojów ludowych: damski (spódnica, halka, koszula, żakiet i czepiec) oraz męski (spodnie, koszula, kamizelka i marynarka), uszyte w Pracowni Artystyczno-Krawieckiej Barbary Dobrowolskiej z Unieszewa. Natomiast w Pracowni Ceramicznej Barbary i Wiesława Zawistowskich z Dywit zamówiono część naczyń zdobionych regionalnymi motywami.

Przedmiotom wykonanym na zamówienie towarzyszyły rozmaite obiekty wywodzące się z materialnej i duchowej kultury ludowej. Eksponatów poszukiwano u antykwariuszy, kolekcjonerów, osób prywatnych, w komisach, na aukcjach internetowych,

w sklepach internetowych i stacjonarnych. Udało się pozyskać eksponaty z różnych obszarów życia codziennego:

- 1) kultu religijnego,
- 2) kultu rodzinnego,
- 3) obróbki surowców włóknistych,
- 4) tkactwa,
- 5) konserwacji odzieży i tkanin,
- 6) tradycyjnego przetwórstwa żywności,
- 7) przechowywania żywności,
- 8) przygotowywania, podawania i spożywania posiłków,
- 9) niecenia ognia,
- 10) wychowywania dzieci / życia dziecka w rodzinie,
- 11) higieny osobistej oraz pielęgnacji ciała,
- 12) oświetlenia domu,
- 13) hodowli,
- 14) uprawy roli,
- 15) transportu i komunikacji,
- 16) wystroju wewnątrz.

Osnowę na krosno założyły Urszula Gołębiewska i Barbara Czajkowska. Urszula Gołębiewska uszyła też m.in. zasłonki i bieliznę pościelową oraz utkała chodniki ludowe, tzw. szmaciaki. Oświetlenie wystawy zrealizowali Zdzisław Kozłowski i Anatol Kluczek. Zabezpieczenie ostrych przedmiotów oraz część okuć meblowych zrobił Marcin Jaworski. W trakcie realizacji wystawy zdecydowano się na dodanie kilku mebli, które wykonał Andrzej Janikowski, Łukasz Żebrowski i Dariusz Kukielka.

W rezultacie wyposażono i urządzono 7 pomieszczeń.

Sień gościnna – pomieszczenie, w którym znajdują się drzwi frontowe domu. Miejsce służące do wprowadzania „lepszych” gości. Wiszą tu, świadczące o zamożności gospodarzy, lustro w drewnianej ramie i trofea wskazujące upodobanie chłopów do myślistwa.

Izba paradna (świetlica) – największa izba o charakterze reprezentacyjnym. Stoją w niej najlepsze, dekoracyjne meble. Do wyposażenia należą przede wszystkim: szafa dwudrzwiowa, skrzynia posażna, kredens narożny (rogal), szafka bieliźniarka, stół z zydłami i ławą z przerzucanym oparciem, typowe dla regionu łóżo z baldachimem (tzw. podniebziem) oraz kołyska.

Alkierz – izba zgodnie z ekspozycją przeznaczona dla dziadków, służąca jednocześnie całej rodzinie jako codzienne pomieszczenie gospodarcze, wyposażone przede wszystkim w szeroką ławę z oparciem, łóżko rozsuwane w szer, nieduży stół, dwa zydle i wieszak. W rogu izby, na małej półce narożnej, znajduje się tzw. święty kąt.

Kuchnia – umownie podzielona na dwie podstawowe części: kuchenną, w której podłoga jest wyłożona ceglami oraz jadalnianą z podłogą wyłożoną deskami. Najistot-

niejsze w wyposażeniu są: popisowy mebel gospodyni – kredens z nadstawką wypełnioną dekoracyjnymi naczyniami, stół oraz tzw. kącik czystości. W całym pomieszczeniu rozwieszone zostały półki z naczyniami, przyborami kuchennymi, pojemnikami na produkty sypkie oraz suszone zioła.

Sień gospodarcza – codzienny ciąg komunikacyjny dla pracujących w obejściu i wracających z prac polowych. Stoją tu podręczne sprzęty wykorzystywane podczas pracy w gospodarstwie i przy obróbce surowców spożywczych oraz przyrząd do skręcania powrozów.

Komora – pomieszczenie robocze, co podkreśla między innymi podłoga z gliny, specjalnie wykonana na potrzeby ekspozycji przez Zygmunta Kowalewskiego. Miejsce to służyło przede wszystkim do przechowywania zapasów żywności oraz części sprzętu do pracy w domu lub w obejściu i polu, ale nie będącego w danym momencie w użytku.

Izba dzieci, ze względu na wielopokoleniowy charakter rodziny, nie była pomieszczeniem dostępnym tylko dla pociech. Wykorzystywano ją do prac sezonowych, np. przy obróbce surowców włóknistych, na co wskazuje warsztat tkacki. Meble dla dzieci to przede wszystkim nieduże łóżko rozsuwane wzdłuż, szlabanek, czyli ława skrzyniowa wykorzystywana również do spania oraz stolik w stylu szkolnym.

8 grudnia 2015 odbył się audyt wystawy przeprowadzony przez przedstawicieli Fundacji Kultury bez Barier – Roberta Więckowskiego i Dariusza Zajkowskiego, którzy sprawdzili ją pod względem dostępności oraz bezpieczeństwa zwiedzania przez osoby niewidome i słabo widzące. Ekspozycja została oceniona pozytywnie, Muzeum musiało jedynie wprowadzić drobne zalecenia dotyczące bezpieczeństwa zwiedzania, m.in. założono jaskrawe taśmy na progach drzwiowych oraz pomalowano ściany na niebiesko, aby zwiększyć kontrast między nimi a meblami.

W ramach realizacji zadania przygotowano różne materiały informacyjne.

Katalog wystawy autorstwa Marty Żebrowskiej, zatytułowany *Tradycyjne wnętrza domu wiejskiego z XIX wieku oraz zmiany w jego wyposażeniu pod koniec XIX i na początku XX wieku*, zawiera opis poszczególnych rodzajów mebli ludowych oraz charakterystykę pomieszczeń typowych dla mieszkalnego budownictwa tradycyjnego.

Katalogi dla osób niewidomych i słabo widzących autorstwa Marii Wroniszewskiej, dostępne są na wystawie. Publikacja zawiera dwa rodzaje tekstu: w alfabecie Braille'a oraz druk powiększony, a także dziesięć tyflografik (ilustracji dotykowych), przedstawiających wybrane meble.

Do dyspozycji zwiedzających jest również audiodeskrypcja powstała przede wszystkim z myślą o odbiorcach z dysfunkcją wzroku. Jest to mówiony opis treści wizualnych. W przypadku wystawy „Dotknij kultury ludowej” zawiera omówienie poszczególnych pomieszczeń, wzbogacone informacjami etnograficznymi oraz opisy wybranych eksponatów. Osoby korzystające z audiodeskrypcji mają dostęp do szczegółowych informacji o treściach wystawy, dlatego taka propozycja zwiedzania może okazać się ciekawa

również dla osób widzących. Lektorem i autorką tekstu jest Maria Wroniszewska, która całość nagrała i zmontowała. Korektę pod względem czytelności dla osób z dysfunkcją wzroku wykonał Robert Więckowski z Fundacji Kultury bez Barier.

Wystawę „Dotknij kultury ludowej” otwarto 18 grudnia 2015 roku. Uroczystość rozpoczęła się wystąpieniem dyrektora Muzeum Ewy Wrochny oraz krótkim koncertem kapeli Śparogi z Olsztynka. Tego dnia po ekspozycji oprowadzała Maria Wroniszewska, która jest jednocześnie autorką skryptu dla przewodników wystawy. W skrypcie znajduje się zbiór podstawowych informacji z zakresu wyposażenia ekspozycji. Jest to propozycja oprowadzania wycieczek, również osób niewidomych. Zawarte są w nim wskazówki dotyczące relacji z odbiorcą z dysfunkcją wzroku. Tego dnia odbył się też pokaz tkania szmaciaków na krośnie (Urszula Gołębiwska). Goście mogli również wziąć udział w lekcji muzealnej poświęconej okresowi adwentu i Bożego Narodzenia (ze względu na czas otwarcia wystawy).

Il. 1. Wystawa „Dotknij kultury ludowej” - Izba paradna, fot. M. Wroniszewska.

Il. 2. Wystawa „Dotknij kultury ludowej” - Izba paradna, fot. M. Wroniszewska.

Il. 3. Wystawa „Dotknij kultury ludowej” - Alkierz, fot. M. Wroniszewska.

Il. 4. Wystawa „Dotknij kultury ludowej” - Kuchnia, fot. M. Wroniszewska.

Il. 6. Wystawa „Dotknij kultury ludowej” – Komora, fot. M. Wroniszewska.

Il. 5. Wystawa „Dotknij kultury ludowej” - Sień gospodarcza, fot. M. Wroniszewska.

Il. 7. Wystawa „Dotknij kultury ludowej” - Izba dzieci, fot. M. Wroniszewska.

Działalność Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku w roku 2014

ZBIORY

Gromadzenie i opisywanie

W ramach gromadzenia zbiorów kontynuowano budowę oryginalnej chałupy ze wsi Królewo, gm. Morąg, pow. ostródzki. Na ten cel Muzeum otrzymało dotację celową w kwocie 400 000 złotych. W pierwszym etapie wybudowano fundamenty z kamienia, postawiono ściany i komin, wykonano stolarkę drzwiową zewnętrzną oraz zadaszono budynek. Prace budowlane wykonywała firma zewnętrzna. Chałupa zlokalizowana została naprzeciwko amfiteatru. Prowadzona w niej będzie działalność edukacyjna. Obiekt służyć będzie także jako zaplecze dla artystów, twórców i wystawców podczas odbywających się na terenie Parku Etnograficznego imprez.

W zakresie dokumentowania uzupełniono karty inwentarzowe 22 obiektów architektury o informacje na temat remontów i konserwacji oraz o historii obiektów, uzupełniono książki budowlane 22 obiektów. Sporządzono dokumentację opisową i fotograficzną z przebiegu prac budowlanych, remontowych i konserwatorskich.

W roku sprawozdawczym do zbiorów Muzeum pozyskaliśmy 171 muzealiów ruchomych na kwotę 14 979,60 złotych, w tym w drodze zakupu 86 sztuk na kwotę 9 619,60 złotych, a jako dary 85 sztuk o wartości 5 360,00 złotych. Oto najciekawsze i najcenniejsze nabytki:

- Drewniane narty, pochodzące z okresu powojennego, wykonane przez mieszkańca wsi Kunki na początku lat 50. XX wieku.

- Elementy odzieży (4 halki, zabot tiulowy), tkaniny (lniana i wełniano-bawełniana), ręcznik lniany, kapa batystowa, chodnik lniany i poszewka na becik, pochodzące z przełomu XIX i XX wieku z terenu Warmii.
- Kolekcja naczyń fajansowych z lat 70. i 80. XX wieku, wyprodukowanych przez wytwórnię naczyń fajansowych we Włocławku. W kolekcji liczącej 33 sztuki znalazły się m. in. ręcznie malowane talerze, kubki, waza, deseczki do krojenia, pojemniki, półmiski, patery, kufel.
- Dwie tkaniny dwuosnowowe autorstwa uznanej tkaczki Barbary Hulanickiej z Barczewa. Pochodzą z różnych okresów jej twórczości. Muzeum jest właścicielem największej w kraju kolekcji tkanin podwójnych jej autorstwa.
- Obrazy olejne na płótnie o tematyce ludowej – „Kogut” i „Pastuszek” – autorstwa współczesnego malarza młodego pokolenia Adama Kołakowskiego z Opinogóry. Pokazywane były w 2014 roku na wystawie „Mistrz i uczeń. Wilkoń – Kołakowski. Wystawa ilustracji” zorganizowanej przez Muzeum.

Do komputerowej bazy w programie elektronicznym Musnet Niebieski wprowadzono dane merytoryczne 500 sztuk muzealiów ruchomych z zakresu kultury materialnej oraz 72 fotografie w kartach elektronicznych. Opracowano 23 karty inwentarzowe muzealiów z zakresu kultury materialnej i współczesnej sztuki ludowej. Wykonano 203 fotografie muzealiów ruchomych.

Do biblioteki i archiwum pozyskano 124 jednostki ewidencyjne na kwotę 5647,44 zł, w tym: w drodze zakupu 63 egzemplarze na kwotę 4168,44 zł (prenumerata 4 R na kwotę 350, 00 zł), jako dary 22 egz. na kwotę 427,00 zł, w drodze wymiany 35 egz. na kwotę 702,00 zł. W programie bibliotecznym MAK wpisano i opracowano 175 dokumentów. Odnotowano 417 odwiedzin w bibliotece i archiwum, udostępniono 505 książek i czasopism.

Remonty i konserwacje

W roku 2014 prace remontowo-konserwatorskie prowadzone były przy 19 obiektach architektury. W kościele ze wsi Rychnowo wymieniono poszycie trzcinowe dwuspadowego dachu, w kuźni z Bielicy dokonano częściowej wymiany poszycia dachowego. W chałupie litewskiej z Pempen wymieniono belkę podwalinową ściany szczytowej. Konserwowane były wiatraki. W wiatraku „koźlaku” ze wsi Wodziany wykonano zabezpieczenie belki konstrukcyjnej odpowiedzialnej za stabilność wiatraka, w „paltraku” z Schönfliess odremontowano mechanizm obrotowy wiatraka i schody wejściowe, a w wiatraku „paltrak” z Ruskiej Wsi wykonano podłogę, schody i balustradę przy wejściu do obiektu. Odremontowano ławki w amfiteatrze oraz kładkę na rzece Jemiołowce. Odnawiane były pomieszczenia w ośmiu obiektach.

W pracowni konserwatorskiej Muzeum przeprowadzono konserwację 312 muzealiów, głównie mebli stanowiących wyposażenie zakładów rzemieślniczych (fryzjerskiego, szewsko-rymarskiego, fotograficznego, krawieckiego oraz piekarni) w zrewitalizowanych kamienicach w Dobrym Mieście. Aranżacją pomieszczeń we wspomnianych kamienicach zajmowało się nasze Muzeum. Dokonano również konserwacji urządzeń tkackich (warsztaty tkackie, trzepacz do lnu, kołowrotek), szatkownicy do kapusty, pafonu oraz sań.

Ruch muzealiów

Do Biblioteki Wojewódzkiej w Olsztynie wypożyczono wystawę planszową będącą częścią ekspozycji „Historia Muzeum w różnych odsłonach”, przygotowaną z okazji 100-lecia naszej placówki. Galeria „Bakałarz” działająca przy Warmińsko-Mazurskiej Bibliotece Pedagogicznej w Olsztynie wypożyczyła 11 tkanin Barbary Hulanickiej na wystawę „Barbara Hulanicka – w 90. rocznicę urodzin”. Tkaniny tej artystki wypożyczyliśmy również do Centrum im. Ludwika Zamenhofs w Białymstoku. Trzykrotnie wypożyczyliśmy nasze eksponaty Warmińsko-Mazurskiej Filharmonii im. Feliksa Nowowiejskiego w Olsztynie na wystawy towarzyszące warsztatom folklorystycznym „Warmia i Mazury – muzyka folklorem podszycia”: 31 eksponatów na wystawę zorganizowaną z okazji Koncertu Rodzinnego – Warmia, 12 eksponatów na wystawę zorganizowaną z okazji Koncertu Rodzinnego – Ukraina oraz 15 eksponatów na wystawę z okazji Koncertu Rodzinnego – Mazury.

Z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie wypożyczona została wystawa „Polacy z Kresów Wschodnich na Warmii i Mazurach” (177 eksponatów), a z Muzeum Wsi Opolskiej wystawa „Obrazek dla każdego. Fabryczne obrazy z przełomu XIX i XX wieku” (106 eksponatów). W związku z organizacją ekspozycji „Mistrz i uczeń. Wilkoń – Kołakowski. Wystawa ilustracji” od Adama Kołakowskiego wypożyczono 38 obrazów i 7 rzeźb, a od Józefa Wilkonio 33 grafiki, 23 książki i 5 rzeźb ceramicznych.

DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWO-BADAWCZA

Kwerendy, konsultacje i badania terenowe

Kwerendy archiwalne przeprowadzone w 2014 roku przez pracowników Działu Architektury dotyczyły przygotowywanej publikacji *Wiatraki na Warmii i Mazurach*. Pracownicy Działu Etnografii, wykonując kwerendy biblioteczne i internetowe, zajmowali się zagadnieniami związanymi z organizacją imprez (Regionalne Święto Ziół, Europejska Noc Muzeów, Jarmark Wielkanocny) i wystaw („Oskar Kolberg – życie i działalność”, aranżacja odrestaurowanych wnętrz kamienic w Dobrym Mieście) oraz przygotowywanymi wydawnictwami i badaniami naukowymi „Kultura ludowa

Warmiaków i Mazurów” planowanymi na rok 2015. Były to tematy: pokrzywa w kulturze ludowej; wykorzystywanie pokrzywy jako rośliny włóknistej w kosmetyce, zdrowotnie, kulinarnie i w gospodarstwie; gusła i czary na przedwojennej wsi; Wielkanoc na Wileńszczyźnie; Oskar Kolberg – życie i działalność; wyposażenie i funkcjonowanie przedwojennych małomiasteczkowych piekarni oraz dawnych zakładów fotograficznych.

Przy realizacji działań zaplanowanych na rok 2014 pracownicy Muzeum przeprowadzili też konsultacje, m. in. na temat remontu pękniętej belki mącznej w wiatraku z Wodzian, wyglądu i wyposażenia dawnego małomiasteczkowego zakładu fotograficznego, szewskiego, rymarskiego i fryzjerskiego oraz tradycyjnej piekarni. Sami natomiast udzielali konsultacji pracownikom naukowym, pracownikom instytucji kultury i urzędów, stowarzyszeniom, studentom oraz osobom prywatnym m. in. na temat sztuki i rzemiosła oraz strojów ludowych z regionu Warmii i Mazur, na temat życia i twórczości artystki ludowej - tkaczki Anastazji Makarowskiej z Wojnowa oraz twórcy ludowego – rzeźbiarza Mariana Murata z Biskupca, na temat wykorzystywania ziół w codziennym życiu przez Warmiaków i Mazurów, ciesielstwa i młynarstwa wietrznego, instrumentów muzycznych znajdujących się w zbiorach Muzeum oraz zabudowy powiślańskiej na przykładzie chałupy ze wsi Burdajny.

Badania terenowe prowadzone przez pracowników Działu Etnografii dotyczyły pozyskania muzealiów do zbiorów Muzeum. Realizowane były w Pasymiu i Wierzbowie k. Nidzicy, Olsztynie i Kunkach. Ekspozatów do zaaranżowania wnętrz zakładów rzemieślniczych (szewsko-rymarskiego, piekarniczego, fryzjerskiego, krawieckiego i fotograficznego) w zrewitalizowanych kamienicach w Dobrym Mieście poszukiwano natomiast w Dobrym Mieście, Pasymiu, Ostródzie, Wierzbowie k. Nidzicy, Olsztynie, Olsztynku i okolicach.

Pracownicy Działu Architektury i Działu Konserwacji Zbiorów wyjeżdżali do wsi Tomaryny i Biesal w gminie Gietrzwald w celu rozpoznania obiektów architektury.

Wydawnictwa własne

W roku 2014 Muzeum wydało dwa numery Zeszytów Naukowych MBL-PE. W zeszycie trzecim (Rok 3 [2012], redaktor naczelny Ewa Wrochna, nakład 400 egz.) ukazały się następujące artykuły naszych pracowników:

- Wiesława Chodkowska, *Odtworzenie drewnianych steli nagrobnych przy kopii kościoła z Rychnowa*;
- Wiesława Chodkowska, *Badania historyczno-architektoniczne kamienicy przy Targu Rybnym nr 11 w Olsztynie*;
- Monika Sabljak-Oleńczka, *Dzieje litewskich obiektów z Ostpreußisches Heimatmuseum w Królewcu*;

- Ewa Wrochna, *Działalność Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku w roku 2011*.

Czwarty numer Zeszytów Naukowych MBL-PE (Rok 4 [2013] Zeszyt 4, redaktor naczelny Ewa Wrochna, nakład 400 egz.) zawierał następujące artykuły naszych pracowników:

- Ewa Wrochna, *Rok Jubileuszowy Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku*;
- Marta Żebrowska, *Rekonstrukcja wyposażenia plebanii ewangelickiej z Mazur z początku XX wieku w Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznym w Olsztynku*;
- Ewa Wrochna, *Działalność Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku w roku 2012*.

Muzeum było współwydawcą dwóch publikacji: wydawnictwa pokonferencyjnego *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. W zdrowiu i chorobie* (wydawnictwo wspólne Muzeum oraz Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie) oraz publikacji Wilhelma Roschkowskiego *Na gody. Jutrznia w domach, szkołach i kościołach chrześcijańskich do wzbudzenia miłości ku Zbawicielowi naszemu*, seria Miniatury Mazurskie, Olsztynek 2014, 300 egz. (wydawnictwo wspólne Muzeum i Oficyny Wydawniczej „Retman”). Opracowano koncepcję dwóch nowych serii wydawniczych, które będą wydawane przez Muzeum od 2015 roku: publikacji naukowej Seria pod Śparogami oraz zeszytów ćwiczeń dla dzieci „Baw się na ludowo”. Wydano ulotki reklamowe Muzeum w pięciu językach oraz ulotki z kalendarzem imprez.

Publikacje w wydawnictwach zewnętrznych. Artykuły prasowe

Drukiem ukazały się następujące artykuły pracowników Muzeum:

- Wrochna Ewa, *Rok Jubileuszowy Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku*; *Twórczość Ludowa*, 2013, nr 3-4;
- Żebrowska Marta, *Rola chleba i świątecznego pieczywa w tradycji wielkanocnej*, „ALBO” 2014, nr 3 (214);
- Waraksa Robert, *Nocne we wsi Kolberga muzykowanie*, „ALBO” 2014, nr 5 (216);
- Waraksa Robert, *Olsztyński skansen w rytmie majówki*, „ALBO” 2014, nr 5 (216);
- Sabljak-Oleńczka Monika, *„Dni dawnych rzemiosł”*, „ALBO” 2014, nr 6 (217);
- Sabljak-Oleńczka Monika, *Dni dawnych rzemiosł*, „ALBO” 2014, nr 7 (218);
- Wrochna Ewa, *Nowe inwestycje w olsztyńskim skansenie*, „ALBO” 2014, nr 8 (219);
- Żebrowska Marta, *Tradycje dożynkowe na Warmii i Mazurach*, „Ptaki”, Kwartalnik Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków, 2014, nr 3;
- Sabljak-Oleńczka Monika, *Mazurzy jadalni ziemniaki*, „ALBO” 2014, nr 10 (221);

- Żebrowska Marta, *Ludowe kafle mazurskie w kontekście kaflarstwa dekoracyjnego. Filcowanie tkanin wełnianych. Od włókna do sukna, Plecionkarstwo ludowe*, (w:) *Nowa strona tradycyjnego rzemiosła. Katalog wystawy*, Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie, Węgorzewo 2014;
- Sabljak-Oleńska Monika, *Wolontariat europejski jako forma współpracy Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku z NGO*, Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, t. V, 2014;
- Sabljak-Oleńska Monika, *Mazury – kraina ziemniaka*, Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu, 2013, nr 14, Wdzydze 2014.

Organizacja konferencji

W roku sprawozdawczym Muzeum było współorganizatorem trzech konferencji.

30 sierpnia odbyła się konferencja „100. rocznica bitwy pod Tannenbergiem”. Została ona zorganizowana wspólnie ze Związkiem Stowarzyszeń Niemieckich Warmii i Mazur, Towarzystwem Przyjaciół Olsztynka, Powiatem Olsztyńskim oraz Gminą Olsztynek przy wsparciu finansowym Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. Z referatami wystąpiło sześciu prelegentów. W konferencji uczestniczyło 100 osób. 24 września wspólnie z Ośrodkiem Badań Naukowych i Towarzystwem Naukowym im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Samorządem Olsztynka i Zespołem Szkół im. K. C. Mrongowiusza w Olsztynku zorganizowaliśmy konferencję „Krzysztof Celestyn Mrongowiusz w 250. rocznicę urodzin”. Referaty wygłosiło ośmiu prelegentów z Olsztyna i Gdańska. Frekwencja wyniosła 150 osób. Ostatnia konferencja w roku 2014, która odbyła się 28 października, to sesja naukowa z cyklu „Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich” poświęcona tematowi „Prawo i bezprawie”. Współorganizatorami były tradycyjnie: Ośrodek Badań Naukowych i Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Z referatami wystąpiło czternastu naukowców z Olsztyna i Warszawy, a w konferencji uczestniczyło 100 osób. Wszystkie konferencje odbyły się w Salonie Wystawowym.

Wystąpienia z referatami i udział w konferencjach, sympozjach i szkoleniach

W roku 2014 pracownicy Muzeum pięciokrotnie występowali z referatami i prelekcjami na konferencjach i seminariach. Dyrektor Ewa Wrochna wystąpiła z prelekcją „Działania muzealno-edukacyjne w skansenie w Olsztynku” podczas seminarium pt. „Szanse i perspektywy skansenów na obszarach wiejskich z uwzględnieniem wyzwań stawianych przez zmiany demograficzne”, które odbyło się w skansenie w Diesdorfie (20-22.06.2014). Maria Kulczyk z Działu Etnografii wygłosiła referat „Odmy zaginione? O zmianach społeczno-kulturowych wsi” na konferencji naukowej pt. „Wieś za-

giniona – stan i perspektywy badań” zorganizowanej przez Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie (16-17.10.2014). Robert Waraksa (Dział Promocyjno-Oświatowy) wystąpił z referatem „Wybrane źródła informacji jako podstawa w planowaniu kampanii reklamowych w instytucjach kultury na przykładzie Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku” na konferencji naukowej pt. „Pomiędzy realnością a światem fikcji. Media i multimedia w muzeach”, która odbyła się w Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu (20-21.10.2014). Wiesława Chodkowska, kierownik Działu Architektury, przedstawiła temat „Tajemnice ciesiołki – pokaz dawnych technik budowlanych i inne działania podejmowane w ramach konserwacji zapobiegawczej w Dziale Architektury Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku” podczas konferencji pt. „Konserwacja zapobiegawcza środowiska IV – 2014. Niematerialne, duchowe wartości dóbr kultury – pamięć” zorganizowanej przez Polski Komitet Narodowy ICOMOS i Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego (24-25.10.2014 r.). Marta Żebrowska z Działu Etnografii przeprowadziła cykl wykładów z zakresu historii i tradycji kaflarstwa, filcowania i plecionkarstwa w ramach projektu „Nowa strona tradycyjnego rzemiosła” realizowanego przez Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie.

Pracownicy Muzeum uczestniczyli w 19 konferencjach naukowych i seminariach. Były to przede wszystkim wydarzenia organizowane przez muzea skansenowskie oraz muzea i instytucje z regionu Warmii i Mazur. Tematyka poruszana na konferencjach dotyczyła m. in. dziedzictwa niematerialnego, architektury regionalnej, problemów konserwacji, współczesnej kultury ludowej, zagadnienia mediów i multimediów w muzeach, a także prezentacji działalności postaci ważnych dla kultury ludowej i regionu. Pracownicy muzeum wyjeżdżali do:

- Lidzbarka Warmińskiego na seminarium poświęcone pracom konserwatorskim zamku biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim oraz spotkanie z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego Bogdanem Zdrojewskim;
- Poznania na międzynarodową konferencję naukową z okazji 200. rocznicy urodzin Oskara Kolberga zatytułowaną „Dzieło Oskara Kolberga jako dziedzictwo naukowe i europejskie” zorganizowaną przez Instytut im. Oskara Kolberga w Poznaniu oraz Komitet Nauk Etnologicznych PAN, Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM i Polskie Towarzystwo Ludoznawcze;
- Zakopanego na konferencję „Współczesna kultura ludowa w działaniu”, zorganizowaną przez Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Fundację Obserwatorium Żywej Kultury – Sieć Badawcza, fundację „Zakopiańczycy. W poszukiwaniu tożsamości”;
- Diesdorfu na seminarium „Szanse i perspektywy skansenów na obszarach wiejskich z uwzględnieniem wyzwań stawianych przez zmiany demograficzne”, zorganizowaną przez Skansen w Diesdorfie;

- Sanoka na ogólnopolską konferencję skansenowską pt. „Architektura rezydencjonalna w muzeach na wolnym powietrzu”, zorganizowaną przez Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku;
- Słubic na XV Polsko-Niemiecką Konferencję i podróż studyjną „Architektura ryglowa – wspólne dziedzictwo ANTIKON 2014”;
- Olsztynka na konferencję naukową pt. „Krzysztof Celestyn Mrongowiusz w 250. rocznicę urodzin”, zorganizowaną przez Ośrodek Badań Naukowych, Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku oraz Samorząd Olsztynka;
- Olsztyna na konferencję informacyjno-promocyjną projektu „Produkt Warmia Mazury” oraz galę „Produkt Warmia Mazury”;
- Olsztyna na konferencję podsumowującą konkurs „Pamiątka Regionu Warmii i Mazur”;
- Szreniawy na VI międzynarodową konferencję konserwatorską „Problemy muzeów związane z zachowaniem i konserwacją zbiorów”, zorganizowaną przez Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie;
- Olsztyna na konferencję „Archipelagi Kultury”, zorganizowaną przez redakcję i wydawcę „Gazety Olsztyńskiej” i Narodowe Centrum Kultury;
- Olsztyna na konferencję pt. „Cmentarz jako przestrzeń pamięci” zorganizowaną przez Ośrodek Badań Naukowych w Olsztynie;
- Chorzowa na konferencję naukową „Wieś zaginiona – stan i perspektywy badań”, zorganizowaną przez Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie;
- Sierpc na konferencję naukową pt. „Pomiędzy realnością a światem fikcji. Media i multimedia w muzeum”, zorganizowaną przez Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu;
- Warszawy na konferencję „Konserwacja zapobiegawcza środowiska. Niematerialne duchowe wartości dóbr kultury – pamięć”, zorganizowaną przez Polski Komitet Narodowy ICOMOS i Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego;
- Olsztynka na sesję naukową „Prawo i bezprawie” z cyklu „Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich”, zorganizowaną przez Ośrodek Badań Naukowych i Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie oraz Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku;
- Sandomierza na konferencję i warsztaty pt. „Jak chronić niematerialne dziedzictwo kulturowe”, zorganizowane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa;
- Olsztyna na konferencję pt. „Swoi i obcy? Jak powstawały miasta – początki osadnictwa miejskiego w Prusach Wschodnich”, zorganizowaną przez Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego i Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

POPULARYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Wystawy stałe

W Parku Etnograficznym wystawy stałe przedstawiające życie codzienne na wsi w XIX i 1. połowie XX wieku prezentowane były we wnętrzach 20 obiektów. W Domu Mrongowiusza przy ul. Zamkowej 1 znajduje się wystawa stała poświęcona życiu i działalności Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza.

Wystawy czasowe

Wystawy czasowe organizowane były w Salonie Wystawowym, we wnętrzach obiektów na terenie Parku Etnograficznego oraz poza siedzibą Muzeum.

W Salonie Wystawowym zorganizowanych zostało 5 wystaw. Od 18 lutego do 29 lipca prezentowana była wystawa „Polacy z Kresów Wschodnich na Warmii i Mazurach”. Ekspozycja, prezentowana wcześniej w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, stanowiła zwieńczenie projektu realizowanego przez tę instytucję w latach 2009 – 2011. Jego celem była dokumentacja życia i losów Polaków przesiedlonych ze wschodu na Warmię i Mazury po 1945 roku. „Duszę” wystawy stanowiły oryginalne dokumenty, przywiezione z Kresów sprzęty, osobiste pamiątki, fotografie, a także nagrania rozmów z przedstawicielami środowisk kresowych. Wystawę z olsztyńskiego zamku wzbogacono eksponatami ze zbiorów naszego Muzeum i poddano nowej aranżacji.

Na wystawie „Mistrz i uczeń. Wilkoń – Kołakowski. Wystawa ilustracji”, eksponowanej od 19 sierpnia do 29 października, zaprezentowane zostały 33 grafiki, 23 książki i 5 rzeźb ceramicznych Józefa Wilkońa oraz 38 obrazów i 7 rzeźb Adama Kołakowskiego. Tytułowy mistrz – Józef Wilkoń – należy do grona najwybitniejszych polskich artystów zajmujących się ilustracją. Zilustrował ponad sto książek dla dzieci i dorosłych w kraju oraz ponad 80 książek dla dzieci za granicą. Współpracował m. in. z wydawnictwami Nasza Księgarnia, Czytelnik, Wydawnictwo Literackie, Krajowa Agencja Wydawnicza. Inspiracją dla jego prac jest przyroda, a przede wszystkim zwierzęta, które uczynił głównymi bohaterami swoich opowieści. Prace J. Wilkońa prezentowane były na 60 wystawach indywidualnych oraz kilkudziesięciu wystawach zbiorowych w polskich i zagranicznych galeriach i muzeach. Za swoją twórczość autor otrzymał wiele nagród, wyróżnień i odznaczeń. Józef Wilkoń mieszka i tworzy w Zalesiu Dolnym. Uczeń – to Adam Kołakowski, artysta młodego pokolenia, zajmujący się malarstwem, rzeźbą, grafiką, ilustracją i plakatem. Swoje prace wielokrotnie prezentował w kraju i za granicą. Adam Kołakowski mieszka i tworzy w rodzinnej Opinogórze.

Ostatnią z wystaw głównych była ekspozycja „Obrazek dla każdego. Fabryczne obrazy z przełomu XIX i XX wieku”, otwarta 4 grudnia. Była to kolejna odsłona wystawy obrazów fabrycznych, przygotowanej przez Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu w 2009

roku. Ekspozycja przybliżała bogaty świat obrazów drukowanych, które szczególnie modne stały się od 2. połowy XIX wieku. Traktowane były jako element wyposażenia mieszkania i domu, dopasowywano je do wystroju poszczególnych pomieszczeń. Tematyka obrazów fabrycznych była niezwykle różnorodna. W naszym Salonie Wystawowym obrazy zaprezentowane zostały w 16 grupach, m. in. święci, Święta Rodzina, obrazy myśliwskie, piękne panie, scenki rodzajowe. Autorką scenariuszy wystaw w Opolu i Olsztynku była Elżbieta Oficjalska, a nowy wizerunek wystawie w Salonie Wystawowym, uzupełnionej o eksponaty ze zbiorów naszego Muzeum, nadała plastyk Krystyna Wojtaszek-Markunas.

W tle wystaw głównych przygotowane zostały też trzy wystawy okolicznościowe: „Śniadanie wileńskie” (12 kwietnia 2014 r.) z okazji Jarmarku Wielkanocnego, „Świąteczne kartki z lat 1945-1980” (14 grudnia 2014 r.) na Olsztyński Jarmark Wigilijny oraz wystawa tkanin dwuosnowowych autorstwa Barbary Hulanickiej (5 - 6 listopada).

W Parku Etnograficznym zorganizowano 7 wystaw.

W chałupie z Chojnika przez cały sezon turystyczny (15 kwietnia – 31 października) prezentowano wystawę „Historia Muzeum w różnych odsłonach. Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku 1913-2013”. Była to nowa odsłona wystawy jubileuszowej, którą eksponowano w 2013 roku w Salonie Wystawowym. Wystawę przygotował Dział Etnografii.

W szkole z Pawłowa prezentowano „Instrumenty muzyczne ze zbiorów MBL-PE” (1 maja i 17 maja). Ekspozycja przygotowana została w ramach imprezy „Jarmark sztuki nie tylko ludowej”, który odbył się pod hasłem „Taniec i śpiew”. Została udostępniona do zwiedzania także podczas imprezy „Nocne we wsi Kolberga muzykowanie”, zorganizowanej z okazji Europejskiej Nocy Muzeów. Na ekspozycji zaprezentowano zarówno instrumenty w pełnym tego słowa znaczeniu, wykonane przez profesjonalistów lub ludowych twórców (skrzypce, mandoliny, cymbały, cytra, akordeony, fisharmonia przenośna), jak i zabawki (fujarki, gwizdki, ptaszki) oraz przedmioty, łączące w sobie dwie funkcje – użytkową i dźwiękową (dzwonki pasterskie, janczary, terkotka do płoszenia zwierzyny, dzwonki do powozów i uprzęży). Dla ożywienia i urozmaicenia ekspozycji zademonstrowane zostały ceramiczne i drewniane rzeźby, przedstawiające grajków i muzykantów. Wyjaśniono niektóre pojęcia związane z muzyką oraz zaprezentowano krótką informację dotyczącą instrumentów używanych przez ludowych muzyków z Warmii i Mazur. Scenariusz wystawy przygotowała Maria Kulczyk z Działu Etnografii.

Na wydarzenie Dzień Wolontariatu Europejskiego z okazji 10-lecia wstąpienia Polski do Unii Europejskiej (2 maja) przygotowano ekspozycję „Ginące w krajobrazie”. Wystawa składała się z wybranych plansz wystaw przygotowanych w ubiegłych latach w ramach projektów wolontariackich: „Młyny Warmii i Mazur – wczoraj i dziś”, „Chałupy podcieniowe – zanikające piękno”, „Historia Ostpreussisches Heimatmuseum”. Organizatorem wystawy był Dział Architektury. Na imprezę „Tajemnice cieszni” roz-

wieszono natomiast plansze z wystawy „Chałupy podcieniowe – zanikające piękno” (15 czerwca), prezentujące obiekty z regionu Powiśla. Przez cały sezon turystyczny w młynie wodnym z Kaborna prezentowano wystawę fotografii wykonanych przez fotografików z Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Fotograficznego „BLUR”. Wystawa zatytułowana była „Skansen w Olsztynku”.

Z okazji obchodów 50-lecia Olsztyńskiego Koła Pszczelarskiego, które odbyły się 29 czerwca, w szkole z Pawłowa otwarto wystawę „Tradycyjny sprzęt pszczelarski”. Na wystawie zaprezentowano 81 muzealiów ze zbiorów Muzeum. Zorganizowano również biblioteczkę pszczelarza i kąciak dla dzieci oraz multimedialną prezentację o pszczelarstwie. Autorem ekspozycji był Bartosz Wolszczak z Działu Promocyjno-Oświatowego. Wystawę można było zwiedzać do 16 sierpnia.

Ostatnią wystawą, zorganizowaną na terenie Parku Etnograficznego była ekspozycja „Sprzęt rolniczy retro”. Przygotowana została z okazji Targów Chłopskich oraz Warmińsko-Mazurskich Dożynek Wojewódzkich (20-21 września 2014 r.).

Wystawy poza siedzibą Muzeum

W ramach projektu „Rewitalizacja zabytkowych kamienic w ciągu ulicy Sowińskiego i placu Św. Katarzyny Aleksandryjskiej wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu w Dobrym Mieście” pracownicy Muzeum odtworzyli w czterech zrewitalizowanych kamienicach wnętrza pięciu zakładów rzemieślniczych z 1. połowy XX wieku: fryzjerskiego, krawieckiego, fotograficznego, szewsko-rymarskiego oraz piekarni. Przeprowadzona została kwerenda naukowa dotycząca wyposażenia i funkcjonowania przedwojennych małomiaszczowskich zakładów rzemieślniczych. Kwerendy w terenie i kwerendy internetowe miały na celu wyszukanie odpowiednich mebli i wyposażenia wymienionych zakładów. Udało się pozyskać około 1150 muzealiów związanych bezpośrednio z działalnością rzemieślniczą. Zabiegom konserwatorskim w pracowni konserwatorskiej Muzeum poddano ok. 300 z nich. Najciekawsze obiekty pozyskane do Dobrego Miasta to: trzystanowiskowa ścianka fryzjerska oraz dwa fotele z zakładu fryzjerskiego w Pasymiu z okresu międzywojennego, elementy wyposażenia zakładu fryzjerskiego z lat 50. XX wieku, aparat fotograficzny na statywie z początku XX wieku, manekin krawiecki z okresu międzywojennego, dwie maszyny szewsko-rymarskie oraz warsztat szewski z zakładu szewskiego z Dobrego Miasta. Uroczyste otwarcie zrewitalizowanej części dobromiejskiej starówki, w tym kamienic, nastąpiło 4 lipca 2014 roku. W realizację projektu zaangażowane były: Dział Etnografii, Dział Konserwacji Zbiorów oraz Sekcja Remontowo-Budowlana. Za zakład szewsko-rymarski odpowiedzialna była Maria Kulczyk, za atelier fotograficzne – Marta Żebrowska, piekarnię – Maria Wroniszewska, za zakład fryzjerski i pracownię krawiecką – Jadwiga Wiczerzak. Za zadanie pod względem merytorycznym odpowiedzialna była Jadwiga Wiczerzak – kierownik Działu Etnografii, nad całością przedsięwzięcia czuwała dyrektor Ewa Wrochna.

Stuletnią historię naszego Muzeum prezentowaliśmy także w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie (14 – 26 lutego). Wystawa była częścią ekspozycji „Historia Muzeum w różnych odsłonach” przygotowanej z okazji jubileuszu naszej instytucji, prezentowanej przez cały rok 2013 w Salonie Wystawowym w Olsztynku. Wystawa zakończyła się finisażem 26 lutego.

W Filharmonii Warmińsko-Mazurskiej im. Feliksa Nowowiejskiego w Olsztynie prezentowane były wystawy towarzyszące warsztatom folklorystycznym „Warmia i Mazury – muzyka folklorem podszycia” zorganizowane z okazji:

- Koncertu Rodzinnego – Warmia (12 października). Na wystawie zaprezentowano 31 muzealiów, m. in. damski i męski strój warmiński, w tym czepce, instrumenty ludowe, współczesne rzeźby ludowe oraz malowaną skrzynię posażną;
- Koncertu Rodzinnego – Ukraina (16 listopada). Zaprezentowano 12 muzealiów, m. in. koszule, sukienkę, serdak, ręcznik haftowany, wyszywany bieźnik;
- Koncertu Rodzinnego – Mazury (14 grudnia). Zaprezentowano 15 muzealiów, m.in. model mazurskiej chałupy, talerze, kafle i czepce mazurskie.

W Galerii „Bakałarz” przy Warmińsko-Mazurskiej Bibliotece Pedagogicznej w Olsztynie na wystawie „Barbara Hulanicka – w 90. rocznicę urodzin” (8 marca – 4 kwietnia) zaprezentowano 11 tkanin autorstwa tej artystki, wykonanych w technice dwuosnowowej. Przygotowano także materiały informacyjne oraz użyczono zdjęcia autorki.

W Miejsko-Gminnej Bibliotece Publicznej w Nidzicy prezentowana była wystawa fotografii wykonanych w plenerach naszego Muzeum przez fotografików z Warmińsko-Mazurskiego Stowarzyszenia Fotograficznego „BLUR”. Wystawa nosiła tytuł „Skansen w Olsztynku” i udostępniana była do zwiedzania od 5 listopada do 5 grudnia 2014 roku.

Edukacja

W roku sprawozdawczym pracownicy Muzeum prowadzili lekcje muzealne dla dzieci i młodzieży ze szkół podstawowych, gimnazjów, szkół ponadgimnazjalnych, szkół wyższych oraz specjalne warsztaty dla firm i instytucji. Zajęcia odbywały się w Parku Etnograficznym i w Salonie Wystawowym. Przeprowadzono 185 zajęć, w których uczestniczyło 3981 osób. Największym powodzeniem cieszyły się lekcje „Jak kiedyś pisano: kaligrafia” (711 osób), „Malowanie na szkłe” (653 osoby), „Nie święci garnki lepią” (518 osób) oraz „Tajemnice wiejskiej okiennicy” (328 osób). Specjalna oferta lekcji muzealnych na ferie zimowe przygotowana została dla gości Hotelu SPA Dr Irena Eris Wzgórza Dylewskie. Oferta obejmowała cztery tematy: „Malarstwo na szkłe”, „Nie święci garnki lepią”, „Sztuka papierowych kwiatów”, „Moja pocztówka ze Wzgórz Dylewskich”. Przeprowadzono 24 lekcje.

Muzeum było także współorganizatorem innych działań edukacyjnych:

- Konkursu recytatorskiego „Stąd jesteśmy – wiersze z regionu Warmii i Mazur” w ramach obchodów Roku Mrongowiusza, współorganizator – Szkoła Podstawowa w Olsztynku.
- Konkursu wiedzy o Krzysztofie Celestynie Mrongowiuszu, który odbył się w Salonie Wystawowym w ramach obchodów Roku Mrongowiusza, współorganizatorem był Zespół Szkół im. K.C. Mrongowiusza w Olsztynku.
- Gry miejskiej „Poznaj siebie i swojego sąsiada” zrealizowanej wspólnie z Miejską Biblioteką Publiczną w Olsztynku w ramach projektu „Biblioteka miejscem spotkań wielu kultur”. Gra odbywała się w wybranych obiektach na terenie Parku Etnograficznego. Jej uczestnikami byli uczniowie Gimnazjum SPSK im. Jana Pawła II w Olsztynku i Gimnazjum im. Noblistów Polskich w Olsztynku oraz goście specjaliści – bibliotekarze z okręgu Buskerud w Norwegii.
- Gry terenowej „Od ziarenka do bochenka” wspólnie ze Stowarzyszeniem Twórców Warmii i Mazur. W zabawie wzięło udział około 900 osób odwiedzających Targi Chłopskie oraz Wojewódzkie Dożynki w dniach 21-22 września.

Podczas imprez plenerowych tradycyjnie prezentowaliśmy ginące zawody oraz dawne umiejętności wiejskie, m. in. kowalstwo w kuźni, rzeźba w drewnie, korowanie żerdzi, kręcenie powrozów, toczenie naczyń glinianych na kole garncarskim, strzyżenie owiec, darcie pierza, pranie kijankami i na tarze, maglowanie, pisanie obsadką i gęsim piórem, wyrób kwiatów z bibuły, młócenie zboża cepami, mielenie zboża przy pomocy żaren, obróbka lnu, strzyżenie owiec, malowanie pisanek i bombek na choinkę, wykonywanie świeczek z węzy, tkactwo, kołodziejstwo, filcowanie, frywolitka, ubijanie masła, haftowanie, wytwarzanie świec woskowych, tkanie krajk na krosienkach tabliczkowych i na krośnie pionowym, wytwarzanie drewnianych łyżek, pozyskiwanie włókna z pokrzywy, wyszywanie tradycyjnych makatek, rymarstwo, malowanie ludowych mebli, pieczenie chleba.

Z okazji obchodów Roku Kolberga pracownicy Działu Promocyjno-Oświatowego przygotowali specjalne działania dla dzieci pod nazwą „Kącik Oskara Kolberga”. Miały one na celu przybliżenie życia, działalności i dorobku wybitnego polskiego etnografa.

Pracownicy Działu Architektury i Promocyjno-Oświatowego sprawowali opiekę merytoryczną nad trzema wolontariuszami z Fundacji „Borussia” w ramach programu „Wolontariat europejski w dialogu z historią i kulturą”. Wolontariusze zrealizowali dwa projekty edukacyjne: „Gra na orientację” oraz teatr lalek. Głównym celem „Gry na orientację” było zaproponowanie zwiedzającym nowego sposobu poznawania tradycji, architektury, zwierząt i środowiska naturalnego Muzeum. Drugi projekt to teatr lalek zrealizowany na kanwie mazurskiej bajki *O zaklętym księciu z Krzyży* Güntera Schiwego. W ramach projektu zaadaptowano tekst sztuki, wykonano lalki, zaplanowano scenografię, zbudowano scenę. Łącznie odbyło się 14 przedstawień, które zgromadziły około 330 osób. Oba projekty wolontariuszy współfinansowane były ze środków Unii Europejskiej w ramach programu „Młodzież w działaniu”.

Wydarzenia

W roku sprawozdawczym w Parku Etnograficznym odbyły się 23 wydarzenia plenerowe. Oto opis niektórych z nich.

2 lutego odbyła się edukacyjna inscenizacja historyczna „Wileńszczyzna '44” zorganizowana wspólnie z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Celem wydarzenia było zaprezentowanie działalności Polskiego Państwa Podziemnego na Wileńszczyźnie i opowiedzenie o złożonej sytuacji politycznej i narodowościowej na tym terenie na początku 1944 roku. Teren skansenu wraz z zabudowaniami został tak zaaranżowany, aby zobrazować warunki panujące na Wileńszczyźnie w czasie wojny. Odgrywano cyklicznie inscenizacje potyczek militarnych oraz scenki pokazujące życie codzienne polskich żołnierzy, działalność w konspiracji, zdobywanie żywności i zaopatrzenia. W inscenizacji uczestniczyło około 60 rekonstruktorów z grup rekonstruktorskich z całego kraju. Inscenizację obejrzało 600 osób. Wspólnie z Muzeum II Wojny Światowej zorganizowana została również druga inscenizacja historyczna - „Wrześniowa diorama”. Jej tematem przewodnim było zobrazowanie sytuacji na pograniczu ziem polskich i niemieckich w pierwszych dniach II wojny światowej. Teren skansenu został podzielony na trzy strefy: potyczek, polską i niemiecką. Po stronie polskiej odbyły się mniejsze dioramy dotyczące: obrony przeciwlotniczej, pospiesznej mobilizacji w obliczu niemieckiej agresji, kuchni polowej, także improwizowany punkt pierwszej pomocy, scenki związane z działalnością piątej kolumny. Zaś po stronie niemieckiej było można zobaczyć działanie sztabu wojskowego, kuchni polowej Wehrmachtu, a także punkt opatrunkowy. Miłośnicy pojazdów militarnych z epoki mieli okazję zobaczyć kopię samochodu pancernego SdKfz 222, ciężarówki Mercedes, KHD i Citroën, transporter OT810 prze stylizowany na SdKfz 251, trzy kopie pancerek wz.34 oraz jedyną na świecie rekonstrukcję polskiego czołgu 7TP. W przedsięwzięciu wzięło ponad 100 rekonstruktorów. Inscenizację obejrzało 2000 osób.

Kontynuowaliśmy organizację cyklicznych wydarzeń: „Jarmarku sztuki nie tylko ludowej”, Regionalnego Święta Ziół, Targów Chłopskich, „Tajemnic ciesiołki”, imprezy „Skansen dzieciom” oraz Jarmarku Wielkanocnego i Wigilijnego. Wymienione imprezy to punkty stałe w kalendarzu Muzeum. Cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem turystów. Tematem przewodnim 3. edycji „Jarmarku sztuki nie tylko ludowej” był taniec i śpiew. Program obejmował m. in. warsztaty tańca ludowego prowadzone przez Zespół Pieśni i Tańca „Jedwabno”, warsztaty śpiewu, zabawy „Zgadnij jaki to instrument” i „Chodź na szota”, pokazy „Jak powstają instrumenty ludowe”, prezentację gry na lirze korbowej w wykonaniu Andrzeja Staśkiewicza, zabawę w teatr „Na ludową nutę” prowadzoną przez Annę Banasiak. Z koncertami wystąpili uczniowie Powiatowej Szkoły Muzycznej w Dywitach z filią w Olsztynku, kapela cymbalistów wileńskich „Mazurskie Kwiaty” z Elku, Zespół Pieśni i Tańca „Jedwabno”, „Kapela Mazurkowa” z Warszawy.

Przygotowana została wystawa „Instrumenty muzyczne ze zbiorów MBL-PE”. Tradycyjnie odbywał się kiermasz sztuki ludowej i rękodzieła. Około 50 wystawców oferowało do sprzedaży wyroby z dziedziny garncarstwa, ceramiki, wikliniarstwa, haftu, rzeźby i malarstwa oraz produkty spożywcze. Jarmark zorganizowany został w ramach Planu Działania Sekretariatu Regionalnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2015. Frekwencja wyniosła 2050 osób.

Jak co roku Muzeum organizowało również imprezy w ramach wydarzeń europejskich, ogólnopolskich i regionalnych. Po raz trzeci włączyliśmy się w organizację Europejskiej Nocy Muzeów (17 maja), przygotowując imprezę „Nocne we wsi Kolberga muzykowanie”. Było to nawiązanie do Roku Kolberga, ogłoszonego Uchwałą Sejmu RP. Zainspirowani działalnością tego znakomitego dokumentalisty kultury ludowej, postanowiliśmy wraz ze zwiedzającymi przysłuchać się, jaka muzyka towarzyszyła dawniej mieszkańcom wsi. Nocnemu zwiedzaniu Muzeum towarzyszyły ludowe pieśni zalotne, pasterskie i religijne, a także przyśpiewki i kołysanki pokazane w kontekście dawnych zwyczajów i obrzędów ludowych. Przy ognisku można było zaśpiewać z Cyganami, po drodze natknąć się na dziada z lirą korbową, a w karczmie potańczyć przy muzyce kapeli ludowej. Przygotowano także wystawę ludowych instrumentów muzycznych znajdujących się w zbiorach Muzeum. W tym dniu także w godz. 9.00-17.00 w wozowni z Małszewa odbył się pokaz filmu z cyklu „Muzeum Utracone” w ramach organizowanej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Stowarzyszenie Komunikacji Marketingowej SAR akcji, której celem jest poszukiwanie nowych sposobów popularyzowania wiedzy o polskich stratach wojennych w dziedzinie dóbr kultury.

W ramach Europejskich Dni Dziedzictwa na Warmii i Mazurach (19 września) oraz Olsztyńskich Dni Nauki i Sztuki (26 września) przeprowadziliśmy zajęcia „Modelowa lekcja architektury regionalnej”. Składały się one z dwóch części. Podczas pierwszej – oprowadzania grupy po wybranych obiektach muzealnych – zapoznawano się z tradycyjnymi konstrukcjami i materiałami budowlanymi wykorzystywanymi do stawiania domów na przełomie XIX i XX wieku i wcześniej. Podczas zajęć warsztatowych uczestnicy samodzielnie składali konstrukcję więźby dachowej na modelu wiejskiej chałupy. Wstęp na obie imprezy był bezpłatny.

W ramach projektu „Lagoons as crossroads for tourism and interactions of peoples of South-East Baltic: from the history to present - CROSSROADS 2.0” („Zalewy jako punkt przecięcia dla turystyki i wzajemnych relacji ludzi z rejonu południowo-wschodniego wybrzeża Bałtyku: od historii do współczesności - CROSSROADS 2.0”), realizowanego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Litwa-Polska-Rosja 2007-2013, zorganizowana została trzydniowa impreza Dni Dawnych Rzemiosł. Jej głównym celem było przybliżenie zwiedzającym historii i kultury ziem pruskich i słowiańskich okresu wczesnego średniowiecza. Program imprezy został tak skonstruowany,

aby pokazać możliwie jak najwięcej aspektów życia w tamtym okresie – od codziennych czynności, takich jak gotowanie i dbanie o obozowisko, poprzez rzemiosła użytkowe, artystyczne, aż po działania militarne. W wydarzeniu wzięły udział grupy rekonstruktorskie z Łodzi, Płocka, Olsztyna, Gołdapi i Elbląga, muzycy i rzemieślnicy z Olsztynka, Szczecina, Czarnej Wsi Kościelnej, Słup, Kadzidła i Kaliningradu oraz pracownicy i wolontariusze olsztyńskiego Muzeum. W programie znalazły się pokazy pracy kowala, płatnerza i mincerza, pokaz tkania na krośnie pionowym, tkania krajek na krosienkach tabliczkowych oraz bardko, pokaz wyrabiania kleju kazeinowego i klejenia tarcz oraz warsztaty garncarskie, wytwarzania średniowiecznych instrumentów muzycznych, drewnianych łyżek i świec woskowych. Zaprezentowana została kuchnia średniowieczna – zboże na mąkę rozcierano na żarnie, a chleb i podpłomyki pieczono w glinianym piecu. Nie zabrakło gier i zabaw plebejskich oraz przymierzania zbroi rycerskich. Z koncertami muzyki dawnej wystąpili: zespół Tryzna, Magda Piotrowska grająca na harfie celtyckiej oraz Andrzej Staśkiewicz – specjalista od liry korbowej. Grupy rekonstruktorskie zaprezentowały pokazy walki indywidualnej i szyków bojowych, krąg szybkiego wojownika oraz kręgi honoru i zdrady. Odbłyły się inscenizacje: „Zdobywanie osady”, „Polowanie na czarownicę”, „Średniowieczne zaślubiny”. Podczas prelekcji w ramach Wehikułu Czasu Ekstra opowiadano o „krwawych wróżbach, wielożństwie i gościnności naszego przodka, dawnego Prusa”. W Dniach Dawnych Rzemiosł wzięło udział 2125 osób.

Z okazji 10-lecia wstąpienia Polski do Unii Europejskiej 2 maja przygotowany został Dzień Wolontariatu Europejskiego. Program wydarzenia obejmował: przedstawienie pracy wolontariuszy w Muzeum w latach 2008-2013, informacji o wolontariacie i akredytacji Narodowej Agencji oraz o programie Erasmus+, w którego ramach realizowany jest program „Młodzież w działaniu”.

W ramach współpracy ze stowarzyszeniami zorganizowane zostały dwa wydarzenia: 25 lipca „Dzień Bretanii w skansenie” oraz 27 lipca Gipsy Carnaval – Tańce i Pieśni Romów. Podczas pierwszej imprezy, przygotowanej wspólnie ze Stowarzyszeniem Przyjaciół Bretanii i Francji „Amitié” oraz stowarzyszeniem „Cotes d’Armor – Warmie Mazurie”, zorganizowaliśmy naukę tańców bretońskich dla turystów. Prezentowane były także filmy o Bretanii i Francji. Drugie wydarzenie to koncert muzyki romskiej. Na scenie amfiteatru wystąpił zespół Hitano.

Największą liczbę turystów przyciągnęły do Muzeum dwie imprezy: Warmińsko-Mazurskie Dożynki Wojewódzkie, które odbyły się w naszym Muzeum już po raz czwarty (11 tysięcy osób) oraz Regionalne Święto Ziół (5 tysięcy gości).

Zorganizowane przez nasze Muzeum wystawy zostały zaakcentowane trzema wernisażami. Uroczyście otwieraliśmy wystawy „Polacy z kresów Wschodnich na Warmii i Mazurach” (18 lutego), „Mistrz i uczeń. Wilkoń – Kołakowski. Wystawa ilustracji”

(19 sierpnia) oraz „Obrazek dla każdego. Fabryczne obrazy z przełomu XIX i XX wieku” (4 grudnia).

Patronaty medialne nad organizowanymi przez Muzeum imprezami obejmowały najczęściej: Radio Olsztyn, TVP 3 Olsztyn, redakcja „Sielskiego Życia”.

Muzeum brało też udział w pięciu wydarzeniach zewnętrznych, na których przygotowywane było stoisko reklamowe oraz pokazy dawnych zawodów wiejskich i umiejętności, a także rzemiosła wiejskiego. Były to: Festiwal Cittaslow w Rynie (24 maja), VII Warmiński Kiermas Tradycji, Dialogu, Zabawy w Bałdach (5 lipca), dożynki gminne w Purdzie (31 sierpnia), otwarcie wystawy objazdowej „Przyznając się do polskości. Szkoły polskie na Warmii i Mazurach w latach 1929-39” zorganizowanej przez Muzeum Warmii i Mazur z okazji 85. rocznicy powstania szkół polskich na Warmii i Mazurach (29 października), VII Maraton Kulturalny w Miejsko-Gminnej Bibliotece w Nidzicy (27-29 października).

WSPÓŁPRACA

W celu realizacji przedsięwzięć w dziedzinie działalności naukowo-badawczej, wystawienniczej, edukacyjno-upowszechniającej i wydawniczej, Muzeum jak co roku współpracowało z instytucjami kultury z regionu, kraju i zagranicy, ze szkołami i placówkami oświatowymi, z instytucjami naukowymi, szkołami wyższymi, agencjami, organizacjami pozarządowymi, związkami wyznaniowymi, samorządami, mediami i osobami prywatnymi.

W dziedzinie współpracy międzynarodowej kontynuowaliśmy współpracę z partnerami z Rosji i Litwy w ramach międzynarodowego projektu „Lagoons as crossroads for tourism and interactions of peoples of South-East Baltic: from the history to present – CROSSROADS 2.0”, realizowanego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej EISP Litwa-Polska-Rosja 2007-2013, który zakładał współpracę różnych typów instytucji: muzeów, organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego oraz jednostek naukowych. Wartość dofinansowania ze środków unijnych dla Muzeum to kwota 51 599 EUR (239 080,00 złotych). Głównym celem projektu było budowanie tożsamości rejonu południowo-wschodniego wybrzeża Bałtyku opartej na wspólnej historii tych ziem – ziem pruskich okresu wczesnego średniowiecza oraz poszerzenie oferty turystycznej muzeów i regionów biorących udział w projekcie. Muzeum w projekcie miało za zadanie opracowanie dokumentacji technicznej wczesnośredniowiecznej osady z epoki Wikingów i studium wykonalności projektu oraz zorganizowanie festiwalu Dni Dawnych Rzemiosł na terenie Parku Etnograficznego. W roku 2014 zrealizowano wszystkie zaplanowane działania. Na podstawie koncepcji naukowej przygotowanej przez archeologa dr. Marka Jagodzińskiego, pracownika Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Elblągu, Pracownia Autorska

Misiaczyk-Struzik opracowała dokumentację techniczną osady, a firma Faber Consulting Polska sp. z o.o. – studium wykonalności. Zorganizowana też została trzydniowa impreza Dni Dawnych Rzemiosł.

Kontynuowaliśmy współpracę w różnych dziedzinach z muzeum na wolnym powietrzu w miejscowości Diesdorf (Saksonia Anhalt, Niemcy) ze Stowarzyszeniem Przyjaciół Mazur z Scharnebeck (Niemcy) oraz z Rosyjską Akademią Nauk (Oddział w Archangielsku).

Muzeum włączyło się w realizację projektu Warmia i Mazury dla Dużej Rodziny oraz w akcję Greenpeace „Przychylmy pszczołom nieba”. W ramach tej ostatniej na terenie Parku Etnograficznego wybudowany został hotel dla dzikich owadów zapylających.

Muzeum objęło patronatem VII Słoneczny Złot Świątlic Środowiskowych w ramach specjalnego programu wychowawczo-zdrowotnego dla dzieci ze środowisk wiejskich, którego organizatorem było Ogólnopolskie Stowarzyszenie Chrześcijańskich Organizacji Wiejskich z Warszawy. Umożliwiono wówczas bezpłatne zwiedzanie Muzeum 300 dzieciom. Współpraca z Narodowym Instytutem Dziedzictwa przyjęła inne formy i polegała na wzajemnym udostępnianiu informacji oraz wspólnej organizacji konkursów za pośrednictwem portalu społecznościowego Facebook.

Muzeum wielokrotnie bezpłatnie udostępniało wnętrza obiektów i plenery Parku Etnograficznego oraz Salon Wystawowy na realizację filmów, organizację spotkań, koncertów i innych przedsięwzięć. W chałupie z Nowego Kawkowa kręcone były sceny monodramu według „Zapisków oficera Armii Czerwonej” Sergiusza Piaseckiego realizowane przez Teatr FOTOgrafii. Zagroda z chałupą z Nowego Kawkowa służyła jako plenery Stowarzyszeniu Miłośników Kanału Elbląskiego NAVICULA – realizatorom projektu Lipowy Ostrów, którego celem było wirtualne odtworzenie gospodarstwa pruskiej rodziny Schulzów, zamieszkującej niegdyś wyspę Lipowy Ostrów na jeziorze Jeziorak. W chałupie z Turznicy realizowane były natomiast zdjęcia do filmu fabularnego „Hagal” (pierwsza wersja tytułu to „Kakum”) w reżyserii Sebastiana Badurka. Salon Wystawowy dwukrotnie był miejscem gry miejskiej: Gimnazjum Katolickie w Olsztynku zorganizowało grę miejską „Chcesz poznać wielkiego Papieża – ulicami Olsztynka zmierzaj”, a Miejska Biblioteka Publiczna w Olsztynku grę „Kto zabił panią z biblioteki” przygotowaną w ramach Dni Olsztynka. W Salonie Wystawowym odbył się też koncert uczniów Powiatowej Szkoły Muzycznej I stopnia w Dywitach z filią w Olsztynku oraz IV Wojewódzka Konferencja w ramach kampanii „Biała Wstążka”. W Parku Etnograficznym odbyły się XII Międzynarodowe Mistrzostwa Warmii i Mazur w Ratownictwie Medycznym oraz XXXVIII Rotor Raid zorganizowany przez Klub Motocykli Weteranów Rotor w Olsztynie. Na terenie Parku Etnograficznego obchodzono również 50-lecie Olsztyneckiego Koła Pszczelarskiego.

GOSPODARKA ROLNA I HODOWLANA

Muzeum jest zarejestrowanym w Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa gospodarstwem rolnym. Ogółem do Muzeum należą 93 ha ziemi o różnej formie własności, z czego 60 ha to łąki, pola uprawne, pastwiska, trwałe użytki zielone. Prowadzimy całoroczne prace polowe, od orki wiosennej poczynając, poprzez siew, zbiory, na orce jesiennej kończąc. W roku sprawozdawczym pola obsiewane były pszenżytem jarym, owsem oraz lnem. Zebrane plony wykorzystywane były jako pasza dla zwierząt oraz do pokazów prac gospodarskich i lekcji muzealnych. W przyzagrodowych ogrodach uprawiane były owoce i warzywa, m. in. marchew, buraki, por, cebula, kapusta. W ogrodach hodowaliśmy zioła, m. in. miętę, melisę, kocimiętkę, majeranek oraz kwiaty malwy, cynie, astry, aksamitki i inne. Prowadzona była regularna gospodarka hodowlana. Utrzymane i powiększone zostały dotychczasowe stada koników polskich, koni zimnokrwistych w typie sztumskim, owiec skuddy i kóz. Hodowaliśmy też króliki, drób i ptactwo pływające. Żrebięta konika polskiego przyuczane były do pracy z ludźmi, odbywał się trening wierzchowy koników polskich i zaprzęgowy trening koni zimnokrwistych. Nasze zwierzęta eksponowane były podczas imprez, brały udział m. in. w Europejskiej Nocy Muzeów i w Olsztyneckim Jarmarku Wigilijnym, występując w żywej szopce.

W zakresie gospodarki rolno-hodowlanej prowadziliśmy ścisłą współpracę z w Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Katedrą Hodowli Owiec i Kóz Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Warmińsko-Mazurskim Związkiem Hodowców Koni oraz hodowcami prywatnymi.

INFRASTRUKTURA MUZEUM

W ramach poprawy infrastruktury Muzeum kontynuowana była budowa kompleksu parkingowego. Rozpoczęliśmy pierwszy etap budowy budynku do obsługi ruchu turystycznego. Obiekt, zaprojektowany przez olsztyńską firmę Pantell Tomasza Lelli, zlokalizowany jest w centralnej części parkingu przy wejściu Muzeum. W budynku, którego powierzchnia wynosi około 400 m², mieścić się będą m. in. kasy, biuro dla przewodników, butik z pamiątkami i wydawnictwami muzealnymi, salki edukacyjne oraz hol wystawienniczy. Na pierwszy etap budowy Muzeum otrzymało dotację celową - 755 000 złotych. Za tę kwotę wybudowano obiekt w stanie surowym zamkniętym wraz z elewacją, zadaszeniem i stolarką okienną. Prace wykonywała firma zewnętrzna.

KADRA MUZEUM

W roku sprawozdawczym w Muzeum zatrudnionych było na stałe 46 osób, w tym trzy osoby kadry zarządzającej, 18 pracowników merytorycznych (2 starszych kustosz,

1 kustosz, 3 adiunktów i 2 asystentów). Na stanowiskach administracyjnych pracowało 8 osób, pracowników technicznych było 17.

W sezonie turystycznym zatrudniono dodatkowo 27 osób: 17 opiekunów ekspozycji, 3 przewodników muzealnych, 2 kasjerki, 3 pracowników gospodarczych i 2 opiekunów parkingu.

NAGRODY I WYRÓŻNIENIA

W roku sprawozdawczym Muzeum uzyskało prawo do korzystania ze znaku Produkt Warmia Mazury za imprezę „Tajemnice ciesiołki – jak dawniej budowano”.

FREKWENCJA

W roku 2014 odwiedziło nasze muzeum 90 942 osoby, w tym Park Etnograficzny 83 976 i Salon Wystawowy 6966. Wszystkim, którzy nas odwiedzili serdecznie dziękujemy.

Spis treści

Studia i artykuły

Joanna Sokal	<i>Turystyka historyczna na Warmii i Mazurach – między strategią a praktyką</i>	7
Wiesława Chodkowska	<i>Rozpoznanie historyczno-konserwatorskie mostu/kładki w Lidzbarku Warmińskim</i>	41
Jakub Jagodziński	<i>Archaeological research and the development of tourism in Poland – the past, the present, the future</i>	61

Materiały i źródła

Monika Sabljak-Olędzka	<i>Edukacja historyczna w Dziale Architektury Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznym w Olsztynku</i>	75

Polemiki i dyskusje

Anna Wojszel	<i>Przystanek jak malowany. Warmińska przyroda na warmińskich wiatach autobusowych</i>	95

Kronika

Maria Wroniszewska	<i>Pozwól mi dotknąć, a zrozumieć</i>	113
Ewa Wrochna	<i>Działalność Muzeum Budownictwa Ludowego – Parku Etnograficznego w Olsztynku w roku 2014</i>	121

Table of contents

Studies and Articles

Joanna Sokal	<i>Historical tourism for Warmia and Masuria – between the strategy and practice</i>	7
Wiesława Chodkowska	<i>Historical and conservation reconnaissance of the footbridge in Lidzbark Warmiński</i>	41
Jakub Jagodziński	<i>Archaeological research and the development of tourism in Poland – the past, the present, the future</i>	61

Materials and Sources

Monika Sabljak-Olędzka	<i>Historical education in the Architectural Department at the Folk Architecture Museum – Ethnographic Park in Olsztynok</i>	75

Polemics and Discussions

Anna Wojszel	<i>Picturesque bus stops. Warmian nature at Warmian bus stop canopies</i>	95

The Chronicle

Maria Wroniszewska	<i>Let me touch and I will understand</i>	113
Ewa Wrochna	<i>The Activity of the Folk Architecture Museum – Ethnographic Park in Olsztynok in the year 2014</i>	121

Содержание

Исследования и статьи

Иоанна Сокаль	<i>Исторический туризм на Вармии и Мазурах – между стратегией и практикой .....</i>	7
Веслава Ходковска	<i>Историческо-реставраторский анализ пешеходного моста/перехода в городе Лидзбарк-Варминьски .....</i>	41
Якуб Ягодзиньски	<i>Археологические исследования и развитие туризма в Польше. Прошлое, настоящее, будущее .....</i>	61

Материалы и ресурсы

Моника Сабляк-Олендзка	<i>Историческое просвещение в Отделении архитектуры Музея народного строительства – Этнографического парка в Ольштынке .....</i>	75

Полемики и дискуссии

Анна Войшель	<i>Остановка как с картинки. Варминская природа на варминских автобусных остановках .....</i>	95

Летопись

Мария Вронишевска	<i>Дай мне потрогать, и я пойму .....</i>	113
Эва Врохна	<i>Деятельность Музея народной архитектуры – Этнографического парка в Ольштынке в 2014 году .....</i>	121